

e-ISSN:2651-432X

Giresun Üniversitesi
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Economics
and Administrative Sciences

GİİBDE (JEAS)

Cilt 7, Sayı: 2 | Volume: 7, Issue: 2

ISSN: 2149-3391

ÖNSÖZ

Sayın Okurlarımız,

Öncelikle ek sayı olarak çıkardığımız “Azerbaycan-Karabağ” özel sayımıza göstermiş olduğunuz ilgiden dolayı teşekkür ederiz. İkinci özel sayımız, 10-13 Haziran 2021 tarihinde, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültemiz tarafından gerçekleştirilen “20. Uluslararası İşletmecilik Kongresi” bildirilerinin makaleleştirilmiş olup, yayım ilkelerimize uygun olanlara ayrılacaktır. Bu sayımız ise, dokuz makaleden oluşan birbirinden değerli çalışmalara ayrılmıştır:

Birinci makalede; Mustafa KOCAOĞLU ve Zeynep Nur ÖZMEN, yerel yönetimlerde çevre sorunlarını, çevre hakkı kapsamında hem uluslararası hem de ulusal mevzuat ekseninde karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir.

İkinci makalede; Bilge Kağan ŞAKACI ve Selçuk ÖZKAYA, 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanununun basındaki yansımalarını ele alıp, bu çerçevede analiz etmişlerdir.

Üçüncü makalede; Ömer Faruk BÜYÜKKURT, bir İşletmecilik makalesi sunmaktadır: Bu makalede, BIST'te işlem gören bir firmanın 2012 -2019 dönemini kapsayan “gelir yumuşatma” davranışları ele alınmıştır.

Dördüncü makalede; Veysel YILMAZ ve Bünyamin DEMİRGİL, gelir dağılımı eşitsizliği ile finansal gelişme arasındaki ilişkiyi incelemiş, Türkiye örneği üzerinden, gelir dağılımı eşitsizliğini ARDL (Auto Regressive Distributed Lag) sınır testi ile araştırmışlardır.

Beşinci makalede; Metehan ŞAHİN ve Türker ŞİMŞEK, 1935-1980 yılları arasında Türk madencilik sektöründe istihdam edilen yabancı uzmanları değişik açılardan analiz etmişler ve elde ettikleri bilgileri bilimsel bir yaklaşım olarak sunmuşlardır.

Altıncı makalede; Erdal GÜLER ve Özgür ÖNDER, il özel idarelerinin kuruluş nedenleri ve gelecekteki konumu hakkında analizler yapmışlardır.

Yedinci makalede; Enver ARAS, Türklerde Nevruz Bayramı'nın anlamını ve bir kültürel değer olarak toplumsal tutunum sağlaması bakımından, binlerce yıla dayanan köklü niteliğini analiz etmiştir.

Sekizinci makalede; Alper ÖZMEN ve Tufan SARITAŞ, mevcut literatüre dayanarak 2002-2019 dönemi için, AB Ülkelerinde halen uygulanan kamudaki kurumsal kalitenin, ekonomik büyüme üzerindeki olası etkisini araştırmışlardır.

Dokuzuncu makalede; Okay TEPEKÖY, Millî Mücadele'ye hazırlık döneminde yaşanan Türk-Rus ilişkilerini ele almıştır ve bir siyasi tarih çalışması

olarak sunmuştur.

Bir sonraki sıralı sayımız Aralık 2021 tarihinde çıkacaktır. İktisadi ve İdari bilimlerin bütün anabilim ve bilim dallarından, ayrıca Sosyal Bilimlerin yakın alanlarından gelecek bütün makaleleri, yayım ölçütlerimiz imkân verdiği kadar değerlendirmeye almaktan ve yer vermekten duyacağımız memnuniyeti bildirir. İyi ve verimli okumalar dilerim, saygılarımla.

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ
YERDELEN
Baş Editör

PREFACE

Dear Beloved Readers,

First of all, we would like to thank you for your interest in our special issue of “Azerbaijan-Karabakh” that we have published as an additional issue. Our second special issue is composed of those articles that are to be extracted from some of the conference papers presented at “the 20. International Business Conference”, organised between the dates of 10-13 June 2021 by our Faculty of Economics and Administrative Sciences, whereas this issue collects valuable studies consisting of nine articles:

In the first article, Mustafa KOCAOĞLU and Zeynep Nur ÖZMEN comparatively examined environmental problems in local governments in terms of both international and national legislation in the context of the right to environment.

In the second article, Bilge Kağan ŞAKACI and Selçuk ÖZKAYA analysed the 1934 (or also known as 2510) Resettlement Law by taking press reflections into account.

In the third article, Ömer Faruk BÜYÜKKURT investigated ‘income smoothing’ behaviours of a firm traded in BIST covering the period between 2012 and 2019.

In the fourth article, Veysel YILMAZ and Bünyamin DEMİRGİL examined the relationship between income distribution inequality and financial development, as well as investigating income distribution inequality with the ARDL (Auto Regressive Distributed Lag) Boundary Test in the case of Turkey.

In the fifth article, Metehan ŞAHİN and Türker ŞİMŞEK analysed foreign experts employed in the Turkish mining industry between 1935 and 1980 in many scientific respects.

In the sixth article, Erdal GÜLER and Özgür ÖNDER undertook an analysis of the reasons for the establishment of special provincial administrations and their future position.

In the seventh article, Enver ARAS analysed both the meaning of Nowruz Festival among Turks and its deep-rooted feature, dating back thousands of years, in terms of providing social cohesion as a cultural value.

In the eighth article, Alper ÖZMEN and Tufan SARITAŞ investigated the effect of the institutional quality applied in the public sector in EU Countries on economic growth for the period between 2002 and 2009.

In the ninth article, Okay TEPEKÖY enlarged upon political history and examined the Turkish-Russian relations during the preparation period preceding the National Struggle.

Our next issue will be published in December 2021, and it is our pleasure to evaluate and include all articles from all departments of Economics and Administrative Sciences, as well as from nearby areas of Social Sciences, as much as our publication criteria allow.

I wish you good reading, truly yours,

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Editor-in-Chief

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Economics and Administrative Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/guifbd> ifibd@giresun.edu.tr | ISSN: 2149-3391

Cilt: 7, Sayı: 2

Haziran 2021

SAHİBİ / OWNER

T.C. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
Dekan V. Prof. Dr. Ufuk YOLCU /ufuk.yolcu@giresun.edu.tr

BAŞ EDİTÖR / CHIEF EDITOR

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN /drbetulkaragoz@gmail.com

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI /mamurysm@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN /ahmet@ahmetfidan.com

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS

Öğr. Gör. Dr. Mertcan ÖZTÜRK /mertcan.ozturk@giresun.edu.tr
Arş. Gör. Ayten MEHMED /ayten.mehmed@giresun.edu.tr
Arş. Gör. Dilayla BAYYURT /dilayla.bayyurt@giresun.edu.tr
Arş. Gör. Fecra AKÇA /fcraakc@gmail.com

ALAN EDİTÖRLERİ / SECTION EDITORS

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Kemal ÇİFTÇİ /kemalciftci@hotmail.com
Doç. Dr./ Assoc. Prof. Göktürk TÜYSÜZOĞLU /gktrkt@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Esra Gökçen KAYGUSUZ /esgokk@hotmail.com
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Cenk Özgen /cenk.ozgen@giresun.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Tolga Çıkrıkçı /tolga.cikrikci@giresun.edu.tr

SAYI HAKEMLERİ / REFEREES OF THE ISSUE

- Dr. Öğr. Üye. Yunus Emre BİROL/ yebirol@cumhuriyet.edu.tr
 Dr. Öğr. Üye. Veysel YILMAZ/ veysel.yilmaz@gop.edu.tr
 Prof. Dr. Tayfur BAYAT/ tayfur.bayat@inonu.edu.tr
 Dr. Öğr. Üye. Zeynep KARAŞ/ zeynepkaras@duzce.edu.tr
 Doç. Dr. Elvettin AKMAN/ elvettinakman@sdu.edu.tr
 Prof. Dr. Rasim YILMAZ/ rasimyilmaz@nku.edu.tr
 Doç. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN/ ceydayerdelen@gmail.com
 Dr. Öğr. Üye. Bilal AKKAYNAK/ bakkaynak@erzincan.edu.tr
 Prof. Dr. Özgür ÖNDER/ ozgur.onder@dpu.edu.tr
 Doç. Dr. Tekin AVANER/ tekinavaner@hotmail.com
 Doç. Dr. Hakan CANDAN/ hakancandan@kmu.edu.tr
 Doç. Dr. Sefa USTA/ sefausta@kmu.edu.tr
 Dr. Öğr. Üye. H. Hilal ŞAHİN/ hilal.sahin@giresun.edu.tr
 Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN/ drbetulkaragoz@gmail.com
 Doç. Dr. Alper ÖZMEN/ aozmen@ogu.edu.tr
 Doç. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI/ ksakaci@gmail.com
 Prof. Dr. Batuhan GÜVEMLİ/ bguvemli@yahoo.com
 Prof. Dr. Engin DEMİREL/ edemirel@trakya.edu.tr
 Dr. Öğr. Üye. Murat ÖZDEMİR/ murat.ozdemir@giresun.edu.tr

RESPONSIBLE FOR TECHNICAL	TEKNİK SORUMLULAR
Asst. Prof. Murat ÖZDEMİR / murat.ozdemir@giresun.edu.tr Asst. Prof. Esra G. KAYGISIZ / esra.kaygisiz@giresun.edu.tr R.A. Harun DURLU / harun.dumlu@giresun.edu.tr	Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZDEMİR / murat.ozdemir@giresun.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Esra G. KAYGISIZ / esra.kaygisiz@giresun.edu.tr Arş. Gör. Harun DURLU / harun.dumlu@giresun.edu.tr
RESPONSIBLE FOR INDEXES	DİZİN-İNDEKS SÜREÇLERİ SORUMLULARI
R.A. Dr. Aytaç ERDEM / aytac.erdem@giresun.edu.tr R.A. Ayten MEHMED/ ayten.mehmed@giresun.edu.tr	Arş. Gör. Dr. Aytaç ERDEM/ aytac.erdem@giresun.edu.tr Arş. Gör. Ayten MEHMED/ ayten.mehmed@giresun.edu.tr
RESPONSIBLE FOR PROMOTION	TANITIM SORUMLULARI
R.A. Mustafa Malkoç YAŞAR / malkocyasar@gmail.com R.A. Dilayla BAYYURT / dilayla.bayyurt@gmail.com	Arş. Gör. Mustafa Malkoç YAŞAR / malkocyasar@gmail.com Arş. Gör. Dilayla BAYYURT / dilayla.bayyurt@gmail.com
RESPONSIBLE FOR LANGUAGE	DİL EDİTÖRLERİ
Turkish/ Asst. Prof. Cenk ÖZGEN/ cenk.ozgen@giresun.edu.tr English/ Lect. Dr. Mertcan ÖZTÜRK / mertcan.ozturk@giresun.edu.tr	Dr. Öğr. Üyesi Cenk ÖZGEN / cenk.ozgen@giresun.edu.tr /Türkçe Öğr. Gör. Dr. Mertcan ÖZTÜRK / mertcan.ozturk@giresun.edu.tr /İngilizce

SECTION EDITORS / BRANŞ EDİTÖRLERİ

POLITICAL SCIENCES	SİYASET BİLİMİ
Assoc. Prof. Armağan ÖZTÜRK / armagan.ozturk1980@gmail.com Assoc. Prof. Atıl Cem ÇİÇEK / atilcemcicek@yahoo.com Asst. Prof. R. Berker BANK / berker.bank@giresun.edu.tr	Doç. Dr. Armağan ÖZTÜRK / armagan.ozturk1980@gmail.com Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK / atilcemcicek@yahoo.com Dr. Öğr. Üyesi R. Berker BANK / berker.bank@giresun.edu.tr
POLITICAL LIFE AND INSTITUTIONS	SİYASAL HAYAT VE KURUMLAR
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN / drbrtulkaragoz@gmail.com	Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN / drbrtulkaragoz@gmail.com
PUBLIC ADMINISTRATION	KAMU YÖNETİMİ
Prof. Yakup BULUT / yakupbulut@hotmail.com Prof. Adem ESEN / adem.esen@istanbul.edu.tr Asst. Prof. Ahmet FİDAN / ahmet@ahmetfidan.com Asst. Prof. Emre AKÇAGÜNDÜZ / emreakcagunduz@gmail.com	Prof. Dr. Yakup BULUT / yakupbulut@hotmail.com Prof. Dr. Adem ESEN / adem.esen@istanbul.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN / ahmet@ahmetfidan.com Dr. Öğr. Üyesi Emre AKÇAGÜNDÜZ / emreakcagunduz@gmail.com
INTERNATIONAL RELATIONS	ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA / yalcinsarikaya@gmail.com Assoc. Prof. Kemal ÇİFTÇİ / kemalciftci@hotmail.com Asst. Prof. A. KARAAĞAÇLI / abbas.karaagacli@giresun.edu.tr Asst. Prof. Tolga ÇIKRIKÇI / tolga.cikrikci@giresun.edu.tr	Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA / yalcinsarikaya@gmail.com Doç. Dr. Kemal ÇİFTÇİ / kemalciftci@hotmail.com Dr. Öğr. Üyesi A. KARAAĞAÇLI / abbas.karaagacli@giresun.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÇIKRIKÇI / tolga.cikrikci@giresun.edu.tr
ENERGY AND SECURITY STUDIES	ENERJİ VE GÜVENLİK ÇALIŞMALARI
Asst. Prof. Savaş BİÇER / savas.bicer@nisantasi.edu.tr Asst. Prof. Cenk ÖZGEN / cenk.ozgen@giresun.edu.tr Asst. Prof. Sina KISACIK / sina1979@hotmail.com	Dr. Öğr. Üyesi Savaş BİÇER / savas.bicer@nisantasi.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Cenk ÖZGEN / cenk.ozgen@giresun.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Sina KISACIK / sina1979@hotmail.com
LOCAL GOVERNMENTS	YEREL YÖNETİMLER
Asst. Prof. Ahmet FİDAN / ahmet@ahmetfidan.com Asst. Prof. Levent MEMİŞ / levent.memis@giresun.edu.tr Asst. Prof. Hüsnüye AKILLI / husniyeakilli@gmail.com	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN / ahmet@ahmetfidan.com Dr. Öğr. Üyesi Levent MEMİŞ / levent.memis@giresun.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Hüsnüye AKILLI / husniyeakilli@gmail.com
REGIONAL AND GLOBAL STUDIES	BÖLGESEL VE KÜRESEL ÇALIŞMALAR
Prof. Betül KARAGÖZ YERDELEN / drbrtulkaragoz@gmail.com Assoc. Prof. Göktürk TÜYSÜZOĞLU / gokturk.tuysuzoglu@giresun.edu.tr	Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN / drbrtulkaragoz@gmail.com Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU / gokturk.tuysuzoglu@giresun.edu.tr
TURKISH /TURKIC WORLD STUDIES	TÜRK DÜNYASI ÇALIŞMALARI
Prof. Yalçın SARIKAYA / yalcinsarikaya@gmail.com Asst. Prof. H. Hilal ŞAHİN / hilal.sahin@giresun.edu.tr	Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA / yalcinsarikaya@gmail.com Dr. Öğr. Üyesi H. Hilal ŞAHİN / hilal.sahin@giresun.edu.tr
INTERNATIONAL LAW	ULUSLARARASI HUKUK
Assoc. Prof. Göktürk TÜYSÜZOĞLU / gokturk.tuysuzoglu@giresun.edu.tr Asst. Prof. Sina KISACIK / sina1979@hotmail.com	Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU / gokturk.tuysuzoglu@giresun.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Sina KISACIK / sina1979@hotmail.com
FINANCE	FİNANS / MALİYE
Assoc. Prof. Alper KARAVARDAR / alper.karavardar@giresun.edu.tr Asst. Prof. Murat ÖZDEMİR / murat.ozdemir@giresun.edu.tr	Doç. Dr. Alper KARAVARDAR / alper.karavardar@giresun.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZDEMİR / murat.ozdemir@giresun.edu.tr
BUSINESS ADMINISTRATION	İŞLETME
Assoc. Prof. Kurtuluş Yılmaz GENÇ / kyilmazgenc@gmail.com Assoc. Prof. Mustafa ÖZKAN / mustafa.ozkan@giresun.edu.tr Assoc. Prof. Uğur SEVİM / ugur.sevim@giresun.edu.tr Asst. Prof. Ozan CİNEL / ozan.cinel@giresun.edu.tr Asst. Prof. Merve KIYMAZ / mervekiymaz@ardahan.edu.tr	Doç. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ / kyilmazgenc@gmail.com Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN / mustafa.ozkan@giresun.edu.tr Doç. Dr. Uğur SEVİM / ugur.sevim@giresun.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Ozan CİNEL / ozan.cinel@giresun.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Merve KIYMAZ / mervekiymaz@ardahan.edu.tr
MANAGEMENT and ORGANISATION	YÖNETİM VE ORGANİZASYON
Prof. Harun DEMİRKAYA / harundemirkaya@hotmail.com Asst. Prof. Esra G. KAYGISIZ / esra.kaygisiz@giresun.edu.tr	Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA / harundemirkaya@hotmail.com Dr. Öğr. Üyesi Esra G. KAYGISIZ / esra.kaygisiz@giresun.edu.tr

URBANIZATION	KENTLEŞME
<p>Prof. Yakup BULUT / yakupbulut@hotmail.com Assoc. Prof. Ebru ERDÖNMEZ / ebuerdonmez@yahoo.com Assoc. Prof. P. Pınar GİRİTLİOĞLU / pinozden@istanbul.edu.tr Asst. Prof. Sen YÜKSEL / senyüksel@beykent.edu.tr Asst. Prof. Levent MEMİŞ / levent.memis@giresun.edu.tr</p>	<p>Prof. Dr. Yakup BULUT / yakupbulut@hotmail.com Doç. Dr. Ebru ERDÖNMEZ / ebuerdonmez@yahoo.com Doç. Dr. Pelin Pınar GİRİTLİOĞLU / pinozden@istanbul.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Şen YÜKSEL / senyüksel@beykent.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Levent MEMİŞ / levent.memis@giresun.edu.tr</p>
POLITICAL HISTORY and HISTORY	SİYASİ TARİH ve TARİH
<p>Prof. Selçuk DUMAN / selcuk.duman@giresun.edu.tr Prof. Ali Ata YİĞİT / ali.ata.yigit@giresun.edu Prof. Sezai BALCI / sezai.balci@giresun.edu Asst. Prof. H. Hilal ŞAHİN / hilal.sahin@giresun.edu.tr</p>	<p>Prof. Dr. Selçuk DUMAN / selcuk.duman@giresun.edu.tr Prof. Dr. Ali Ata YİĞİT / ali.ata.yigit@giresun.edu.tr Prof. Dr. Sezai BALCI / sezai.balci@giresun.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi H. Hilal ŞAHİN / hilal.sahin@giresun.edu.tr</p>
POLITICAL GEOGRAPHY	SİYASİ COĞRAFYA
<p>Prof. Mesut DOĞAN / esutan@istanbul.edu.tr Asst. Prof. Gizem ERDOĞAN / gizemerdogan@gmail.com</p>	<p>Prof. Dr. Mesut DOĞAN / esutan@istanbul.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Gizem ERDOĞAN / gizemerdogan@gmail.com</p>
ENVIRONMENT MANAGEMENT and POLITICS	ÇEVRE YÖNETİMİ ve POLİTİKALARI
<p>Prof. Azize Serap TUNÇER / serap@seraptuncer.com Assoc. Prof. H. İlgin B.BAŞARMAK / hazalilgin@gmail.com Assoc. Prof. Hayriye ŞENGÜN / hayriyesengun@gmail.com Assoc. Prof. Sevim BUDAK / sebudak@istanbul.edu.tr Asst. Prof. Dr. Ahmet FİDAN / ahmet@ahmetfidan.com Asst. Prof. Oylum GÖKKURT BAKI / oylulgokkurt@gmail.com</p>	<p>Prof. Dr. Azize Serap TUNÇER / serap@seraptuncer.com Doç. Dr. H İlgin BAHÇECİ BAŞARMAK / hazalilgin@gmail.com Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN / hayriyesengun@gmail.com Doç. Dr. Sevim BUDAK / sebudak@istanbul.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi. Ahmet FİDAN / ahmet@ahmetfidan.com Dr. Öğr. Üyesi Oylum GÖKKURT BAKI / oylulgokkurt@gmail.com</p>
POLITICAL COMMUNICATION	SİYASİ İLETİŞİM
<p>Prof. Cavit YAVUZ / yavuzcavit@hotmail.com Prof. Mehmet YILMAZ / mehmet.yilmaz@odu.edu.tr Assoc. Prof. Huriye TOKER / huriye.toker@yasar.edu.tr Asst. Prof. Cem FERİDUNOĞLU / cem.feridunoglu@giresun.edu.tr</p>	<p>Prof. Dr. Cavit YAVUZ / yavuzcavit@hotmail.com Prof. Dr. Mehmet YILMAZ / mehmet.yilmaz@odu.edu.tr Doç. Dr. Huriye TOKER / huriye.toker@yasar.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Cem FERİDUNOĞLU / cem.feridunoglu@giresun.edu.tr</p>
ART and POLITICS	SANAT ve SİYASET
<p>Prof. A. Nurseren TOR / nunto@mersin.edu.tr Asst. Prof. Shrubu KAYHAN / shrubukayhan@gmail.com Asst. Prof. Pelin KARAÇAR / pkaracar@medipol.edu.tr Asst. Prof. Elif MAMUR YILMAZ / elifmamuryilmaz@gmail.com</p>	<p>Prof. Dr. Nurseren TOR / nunto@mersin.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Shrubu KAYHAN / shrubukayhan@gmail.com Dr. Öğr. Üyesi Pelin KARAÇAR / pkaracar@medipol.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Elif MAMUR YILMAZ / elifmamuryilmaz@gmail.com</p>
PHILOSOPHY, SOCIOLOGY, and PSYCHOLOGY	FELSEFE, SOSYOLOJİ VE PSİKOLOJİ
<p>Prof. Kamuran ELBEYOĞLU / kamuran.elbeyoglu@toros.edu.tr Asst. Prof. Şirin DİLLİ / sirin.dilli@giresun.edu.tr Assoc. Prof. Cengiz Mesut TOSUN / cengiztosun@hotmail.com</p>	<p>Prof. Dr. K. ELBEYOĞLU / kamuran.elbeyoglu@toros.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Şirin DİLLİ / sirin.dilli@giresun.edu.tr Doç. Dr. Cengiz Mesut TOSUN / cengiztosun@hotmail.com</p>
ECONOMY	İKTİSAT
<p>Asst. Prof. Nedim DİKMEN / nedim1963@yahoo.com Asst. Prof. Özlem EŞTÜRK / ozlemesturk@ardahan.edu.tr Asst. Prof. Tayfun YILDIZ / tayfunyildiz@ardahan.edu.tr Asst. Prof. Nilcan Bayrak / Nilcan.bayrak@ardahan.edu.tr</p>	<p>Dr. Öğr. Üyesi Nedim DİKMEN / nedim1963@yahoo.com Dr. Öğr. Üyesi Özlem EŞTÜRK / ozlemesturk@ardahan.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Tayfun YILDIZ / tayfunyildiz@ardahan.edu.tr Dr. Öğr. Üyesi Nilcan BAYRAK / Nilcanalbayrak@ardahan.edu.tr</p>
ECONOMETRICS	EKONOMETRİ
<p>Asst. Prof. İpek CEBECİ / ipekdenizcebeci@gmail.com</p>	<p>Dr. Öğr. Üyesi İpek CEBECİ / ipekdenizcebeci@gmail.com</p>
LABOUR ECONOMICS	ÇALIŞMA EKONOMİSİ
<p>Prof. Gürol ÖZCÜRE / gozcure@odu.edu.tr Prof. Elif Yüksel OKTAY / elifsel@gmail.com</p>	<p>Prof. Dr. Gürol ÖZCÜRE / gozcure@odu.edu.tr Prof. Dr. Elif Yüksel OKTAY / elifsel@gmail.com</p>

STATISTICAL AND SCIENTIFIC RESEARCH TECHNIQUES	İSTATİSTİK VE BİLİMSEL ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ
Prof. Ufuk YOLCU / ufuk.yolcu@giresun.edu.tr	Prof. Dr. Ufuk YOLCU / ufuk.yolcu@giresun.edu.tr
INTERDISIPLINER BRANCHS	DİSİPLİNLERARASI BRANŞLAR
<p>Asst. Prof. Simon GRIMA / Risk Management simon.grima@um.edu.mt</p> <p>Prof. Özgür EMİNAĞAOĞLU / Recreational Area turkbiod@artvin.edu.tr</p> <p>Assoc. Prof. Ruhet GENÇ / Tourism / drgench@gmail.com</p> <p>Prof. Serap İNCAZ / International Trade and Logistics serapincaz@gmail.com</p> <p>Assist. Prof. Ercan YÜKSEKYILDIZ / Maritime Transportation eyuksekyildiz@gmail.com</p>	<p>Dr. Öğr. Üyesi Simon GRIMA / Risk Yönetimi simon.grima@um.edu.mt</p> <p>Prof. Dr. Özgür EMİNAĞAOĞLU / Rekreasyon Alanları turkbiod@artvin.edu.tr</p> <p>Doç. Dr. Ruhet GENÇ / Turizm / drgench@gmail.com</p> <p>Prof. Dr. Serap İNCAZ / Uluslararası Ticaret ve Lojistik serapincaz@gmail.com</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi Ercan YÜKSEKYILDIZ / Deniz Ulaştırma eyuksekyildiz@gmail.com</p>
LEGAL ADVISERS	HUKUK DANIŞMANI
Lecturer Lawyer Emine CEBECİ / emine.cebeci@giresun.edu.tr	Öğr. Gör. Avk. Emine CEBECİ / emine.cebeci@giresun.edu.tr
DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD	
<p>Yalova Üniversitesi</p> <p>Giresun Üniversitesi</p> <p>Dumlupınar Üniversitesi</p> <p>Gelişim Üniversitesi</p> <p>Karatekin Üniversitesi</p> <p>İnönü Üniversitesi</p> <p>Gazi Üniversitesi</p> <p>Gazi Üniversitesi</p> <p>İstanbul Teknik Üniversitesi</p> <p>İstanbul Aydın Üniversitesi</p> <p>Marmara Üniversitesi</p> <p>Marmara Üniversitesi</p> <p>Marmara Üniversitesi</p> <p>İstanbul Üniversitesi</p> <p>Akdeniz Üniversitesi</p> <p>Çukurova Üniversitesi</p> <p>Orta Doğu Teknik Üniversitesi</p> <p>Kyiv Üniversitesi</p> <p>Giresun Üniversitesi</p> <p>Turkish-German Üniversitesi</p> <p>Kadir Has Üniversitesi</p> <p>Tbilisi State University</p> <p>Ankara Üniversitesi</p> <p>Abant İzzet Baysal Üniversitesi</p> <p>Karadeniz Teknik Üniversitesi</p> <p>Giresun Üniversitesi</p> <p>India Aligarh Muslim University</p> <p>India Aligarh Muslim University</p> <p>Dokuz Eylül Üniversitesi</p> <p>İstanbul Üniversitesi</p> <p>Mustafa Kemal Üniversitesi</p> <p>Kadir Has Üniversitesi</p> <p>Ondokuz Mayıs Üniversitesi</p> <p>Kuban State University</p> <p>Giresun Üniversitesi</p> <p>Giresun Üniversitesi</p> <p>Uludağ Üniversitesi</p> <p>Karadeniz Teknik Üniversitesi</p> <p>Zaporizhzhya National University</p> <p>Barcelona University</p> <p>Ankara Üniversitesi</p> <p>International University of Sarajevo</p> <p>Giresun Üniversitesi</p> <p>Ankara Üniversitesi</p> <p>Ankara Üniversitesi</p> <p>Coventry University</p> <p>Trakya Üniversitesi</p> <p>Orta Doğu Teknik Üniversitesi</p> <p>Beykent Üniversitesi</p> <p>Marmara Üniversitesi</p> <p>Karadeniz Teknik Üniversitesi</p> <p>Karadeniz Teknik Üniversitesi</p> <p>Ankara Üniversitesi</p>	<p>Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY</p> <p>Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF</p> <p>Prof. Dr. Özgür ÖNDER</p> <p>Prof. Dr. Selma KARATEPE</p> <p>Prof. Dr. Azize Serap TUNÇER</p> <p>Prof. Dr. Mustafa ÖNEN</p> <p>Prof. Dr. Ahmet AKSOY</p> <p>Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN</p> <p>Prof. Dr. Bülent GÜLOĞLU</p> <p>Prof. Dr. Sedat AYBAR</p> <p>Prof. Dr. Işıl AKGÜL</p> <p>Prof. Dr. Ebru ÇAĞLAYAN</p> <p>Prof. Dr. Dilek ALTAŞ</p> <p>Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU</p> <p>Prof. Dr. Mehmet MERT</p> <p>Prof. Dr. Harun ARIKAN</p> <p>Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI</p> <p>Prof. Dr. Yuriy L. BOSHYTSKY</p> <p>Prof. Dr. Servet CEYLAN</p> <p>Prof. Dr. Mehmet Efe ÇAMAN</p> <p>Prof. Dr. Mitat ÇELİKPALA</p> <p>Prof. Dr. Zurab DAVITASHVILI</p> <p>Prof. Dr. Melek DOSAY GÜNDOĞAN</p> <p>Prof. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ</p> <p>Prof. Dr. Lütfü ÖZTÜRK</p> <p>Prof. Dr. Mehmet DURKAYA</p> <p>Prof. Dr. Nigar ZUBERI</p> <p>Prof. Dr. Arshi KHAN</p> <p>Prof. Dr. Atilla GÖKTÜRK</p> <p>Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY</p> <p>Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ</p> <p>Prof. Dr. Serhat GÜVENÇ</p> <p>Prof. Dr. Alper GÜZEL</p> <p>Prof. Dr. Alexander IVANOV</p> <p>Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN</p> <p>Prof. Dr. Bayram KAYA</p> <p>Prof. Dr. Kadir Yasin ERYİĞİT</p> <p>Prof. Dr. Yakup KÜÇÜKKALE</p> <p>Prof. Dr. Maxim LEPSKIY</p> <p>Prof. Dr. Rafa MARTINEZ</p> <p>Prof. Dr. Ayşegül MENGİ</p> <p>Prof. Dr. Muhiiddin MULALİC</p> <p>Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN</p> <p>Prof. Dr. Neşe ÖZDEN</p> <p>Prof. Dr. Çınar ÖZEN</p> <p>Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM</p> <p>Prof. Dr. Sibel TURAN</p> <p>Prof. Dr. Ömer TURAN</p> <p>Prof. Dr. Levent ÜRER</p> <p>Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA</p> <p>Prof. Dr. Nebiye YAMAK</p> <p>Prof. Dr. Rahmi YAMAK</p> <p>Prof. Dr. Mehmet YETİŞ</p>

Selçuk Üniversitesi	Prof. Dr. Davut ATEŞ
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Selin ÇAĞATAY
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Kemal TÜRKCAN
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşegül ATEŞ
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa SEVÜKTEKİN
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Erkan IŞIĞIÇOK
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Nuran BAYRAM
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet ÇINAR
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Ufuk YOLCU
Altınbaş Üniversitesi	Prof. Dr. H. Kemal SEZEN
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Doç. Dr. Hatice KUMCAĞIZ
Bursa Teknik Üniversitesi	Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER
Dumlupınar Üniversitesi	Doç. Dr. Berna HIZARCI BEŞER
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Doç. Dr. Tekin AKDEMİR
Sakarya Üniversitesi	Doç. Dr. Ali BALCI
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ
Ankara Üniversitesi	Doç. Dr. Türkmen GÖKSEL
Yaşar Üniversitesi	Doç. Dr. Emre İŞERİ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Alper KARAVARDAR
St. Petersburg State University	Doç. Dr. Tatiana ROMANOVA
University of Central Florida	Doç. Dr. Houman A. SADRI
St. Petersburg State University	Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Doç. Dr. Mustafa LAMBA
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Doç. Dr. Ümmühan KAYGISIZ
Bayburt Üniversitesi	Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN
Bozok Üniversitesi	Doç. Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK
Bozok Üniversitesi	Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI
Kafkas Üniversitesi	Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Kemal ÇİFTÇİ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU
Anadolu Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Özlem SAYILIR

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

(Hakem atamalarında hakem havuzuna bağlı kalınmayabilir.)

Gazi Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN
İstanbul Aydın Üniversitesi	Prof. Dr. Sedat AYBAR
İstanbul Üniversitesi	Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU
Kyiv University	Prof. Dr. Yuriy L. BOSHYTSKY
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Servet CEYLAN
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet DURKAYA
Kuban State University	Prof. Dr. Alexander IVANOV
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Bayram KAYA
International University of Sarajevo	Prof. Dr. Muhiddin MULALIC
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Neşe ÖZDEN
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Çınar ÖZEN
Trakya Üniversitesi	Prof. Dr. Sibel TURAN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Ömer TURAN
Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Aleaddin YALÇINKAYA
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet YETİŞ
Selçuk Üniversitesi	Prof. Dr. Davut ATEŞ
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Ufuk YOLCU
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ
Ankara Üniversitesi	Doç. Dr. Türkmen GÖKSEL
Yaşar Üniversitesi	Doç. Dr. Emre İŞERİ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Alper KARAVARDAR
St. Petersburg State University	Doç. Dr. Tatiana ROMANOVA
University of Central Florida	Doç. Dr. Houman A. SADRI
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI
Kafkas Üniversitesi	Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Kemal ÇİFTÇİ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU

DERGİ İLETİŞİM BİLGİLERİ / CONTACT INFORMATION

Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
 Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı Caddesi
 Güre Mevkii 28200Giresun -TÜRKİYE
 Tel: +(90)454-310-1320
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/guiibd>
e-mail bilgileri / e-mail information

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN/ betul.karagoz@giresun.edu.tr // drbetulkaragoz@gmail.com

Prof. Dr. Ufuk YOLCU /ufuk.yolcu@giresun.edu.tr

Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI /mamurysm@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN / ahmet@ahmetfidan.com

Dergimiz, uluslararası hakemli bir dergidir; elektronik biçimde ve yılda iki kez genel, bir kez de “özel konulu” olarak yayımlanır.

Scientific Indexing Services, Academic Resource Index, Eurasian Scientific Journal Index, ASOS Index ve SOBİAD tarafından taranmaktadır.

Our journal undertakes to comply with the professional principles of the press. All legal rights of the articles belong to our journal. It cannot be quoted partly or completely without the permission of our writers and without giving reference in anywhere. Our journal licenced: Creative Commons (CC, BY, NC)

Publication Type:

Scientific, International Refereed Indexed Journal

**YAZILARIN BÜTÜN SORUMLULUĞU YAZARLARINI BAĞLAR,
 YAZILARDAN KAYNAK GÖSTERİLEREK ALINTI YAPILABİLİR.**

YEREL YÖNETİMLERDE ÇEVRE SORUNLARININ ÇEVRE HAKKI KAPSAMINDA İNCELENMESİ: ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUAT EKSENİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Zeynep Nur ÖZMEN

Examination of Environmental Problems in Local Governments Within the Scope of Environmental Rights: A Comparative Analysis on the Axis of International and National Legislation

Yazar(lar) | Author(s)
Mustafa KOCAOĞLU¹
Zeynep Nur ÖZMEN²

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Geliş Tarihi : 01/04/2021
Makale Kabul Tarihi : 17/05/2021

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Belediye Kanunu, Çevre Hakkı, Çevre Sorunları

Kentlerde yaşayan nüfusun yüksek bir hızda artış göstermesi, kentlerde bir takım çevre sorunlarının artmasına neden olmuştur. Bu sorunlara getirilmek istenen çözümler, konunun uluslararası düzeyde tartışılmasını ve konu ile ilgili farklı kavramların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu kavramlar arasında “çevre hakkı” önemli yer tutmaktadır. Yaşama hakkının önemli bir parçası olan çevre hakkı “sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı” şeklinde tanımlanmaktadır.

Çevrenin sağlıklı ve yaşanabilir kalması, bireysel bir hak ve sorumluluk olduğu için çevre sorunlarının yerel düzeyde ele alındığı görülmektedir. Bu anlamda çevre sorunlarının çözümü konusunda belediyeler başta olmak üzere yerel yönetimlere ve yerel yönetimlerin ilgili organlarına önemli görevler düşmektedir.

Bu çalışmada öncelikle çevre hakkı ve çevre sorunları ile ilgili kuramsal ve kavramsal bir çerçeve ortaya konulmuştur. Ardından uluslararası alanda çevre odaklı ilk toplantı olma özelliğine sahip olan Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nın önemine değinilmiş ve yine önemli belgelerden olan Yerel Gündem 21, Aarhus Sözleşmesi ve Avrupa Kentsel Şartı I ve II incelenmiştir. Çalışmanın devamında çevre ve çevre hakkının ulusal mevzuattaki yeri irdelenerek 2872 sayılı Çevre Kanunu'ndan bahsedilmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin yerel yönetimler alanında yeniden yapılanma çalışmalarının bir ürünü olarak 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu, konu kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda söz konusu kanunlar içerisinde belediyenin görev, yetki ve sorumluluklarından yola çıkarak çevresel sorunlara temas eden maddeler ele alınmıştır. Nihai olarak incelenen mevzuatta çevre sorunları ve çözümleri ile alakalı dağıtılan görevler ve aktörlerin önemi ve hangi sorunlara, hangi maddelerle çözüm getirilmek istendiği analiz edilmiştir.

- 1 Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ORCID Number: <https://orcid.org/0000-0002-9341-6341>, e-posta: kocaoglumustafa@gmail.com
- 2 Y.L. Öğm., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, ORCID Number: <https://orcid.org/0000-0001-9337-480X>, e-posta: ozmenzeynepnur@gmail.com

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 01/04/2021
Accepted Date : 17/05/2021

Keywords: Local Governments, Municipal Law, Environmental Rights, Environmental Problems.

ABSTRACT

An increase in the population living in cities at a high rate has led to an increase in a number of environmental problems in cities. The solutions that were intended to be brought to these problems led to the discussion of the issue at the international dimension and the emergence of different concepts related to the issue. Among these concepts, 'environmental right' is important. The right to the environment, which is an important part of the right to life, is defined as the 'right to live in a healthy environment.'

It is seen that environmental issues are addressed at the local level, as the environment remains healthy and livable, an individual right and responsibility. In this sense, important tasks are assigned to local governments and the relevant bodies of local governments, especially municipalities, in solving environmental problems. In this context, international texts containing the concept and subject of environmental right include issues such as ensuring urban order, reducing environmental pollution, protecting and increasing green spaces among the tasks and responsibilities that fall to local governments, which also include environmental issues

In this study, a theoretical and conceptual framework related to environmental rights and environmental problems was put forward. After that, the importance of the Stockholm United Nations Environment Conference, which is the first environmentally oriented meeting in the international arena, was mentioned and the Local Agenda 21, Aarhus Convention and European Urban Charter I and II, which are important documents, were examined. In the continuation of the study, the place of the environment and the right to the environment in national legislation was examined and the Environmental Law No. 2872 was mentioned. At the same time, the Metropolitan Municipality Law No. 5216 and the Municipal Law No. 5393 were evaluated within the scope of the subject as a product of Turkey's restructuring efforts in the field of local governments. In this context, the laws in question are based on the duties, powers and responsibilities of the municipality and the substances that come into contact with environmental problems are discussed. In the final legislation, the importance of distributed tasks and actors related to environmental problems and solutions and what problems and what substances are wanted to be solved were analyzed.

1. Giriş

Kentsel nüfusun artışı dünyada yönetsel, ekonomik, toplumsal, kültürel ve çevresel koşulları değiştirmektedir. Bu değişimler mevcut sorunlara çözüm getirirse de yeni sorunlara da yol açabilmektedir. Özellikle çevresel koşulların değişiminin toplum sağlığını ve ekosistemi olumsuz yönde etkileyecek seviyede artış göstermesi, çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2015: 78). Yoğun nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme ve doğal kaynakların kullanımının artması gibi çevre sorunlarına neden olan tüm faktörlerin daha fazla zarar vermemesi için uluslararası alanda üretilen çözümlerin içerisinde çevre hakkı kavramı önem arz etmektedir.

Çevre hakkı, “toplumların ve ekosistemdeki tüm canlıların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama yetisi” olarak tanımlanmaktadır (Bilir, Hamdemir, 2011: 145). Tanımdan da anlaşılacağı üzere çevre hakkı, insan hakları içerisinde yer alan yaşama hakkının bir uzantısıdır. Dönemsel olarak üç kuşağa ayrılan insan hakları içerisinde çevre hakkı, dayanışma hakları olarak adlandırılan üçüncü kuşak haklar içerisinde yer almaktadır. Dayanışma haklarının en önemli özelliği, talep edilen bir hak olmasının yanında bireylere sorumluluklar yüklemesidir. Bu sorumluluklar içerisinde çevreyi korumak ve kirletmemek, yaşam çevresini etkileyecek olan kararlarda etkin rol oynamak yer almaktadır (Bilgili, 2015: 570). Bu noktada bireylerin çevresel kararlara yön verebilmesinin yolu kent yönetiminden geçmektedir. Kısaca bireylerin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olabilmek için öncelikle çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir.

Çevre hakkının sorumluluk yüklediği en önemli tüzel kişi ise devletlerdir. Nitekim, çevre sorunlarına yönelik olumsuzlukların 1970’lerden itibaren kritik seviyeye ulaşmasıyla birlikte, bu sorunlara çevre hakkı ekseninde çözüm üretmek amacıyla uluslararası alanda toplantılar düzenlenmiştir. Bu anlamda devletlerin ilk kez bir araya geldiği toplantı 1972’de düzenlenen Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’dır. Konferans sonucunda ortaya çıkan metnin içeriğinde çevrenin korunması ve geliştirilmesi fikrinin benimsenmesi bulunmaktadır. (Keleş, Hamamcı, 1997: 18). Uluslararası alanda kent ve çevreyi bir araya getiren önemli metinlerden birisi de Avrupa Kentsel Şartı’dır. Çevre hakkı ile birlikte var olan kentli hakları, bireyin kent içerisinde çevresinin korunması ve geliştirilmesi ile ilişkilidir. Bu anlamda Şart, fiziksel çevre ve yasalarla ilgili yaptırımlar için Avrupa Konseyi’ne bir vize oluşturmak aynı zamanda Avrupa Konseyi’nin kent sorunlarına ilişkin tüm çalışma ve sonuçların bir çözümlemesini amacını taşımaktadır. 1992 yılında imzalanan Avrupa Kentsel Şartı’nın kültürlerin ve ekonomilerin değişmesiyle yenilenmesine ihtiyaç duyulduğu bilindiğinden 2008 yılında Avrupa Kentsel Şartı-II yayınlanmıştır. Ulusal alanda ise çevre sorunlarının çözümünü amaçlayan yasal düzenlemeler içerisinde merkezi yönetime sorumluluk yükleyen kanun

2872 sayılı Çevre Kanunu'dur. Aynı zamanda T.C. 1982 Anayasası'nın 56 maddesinde, '*herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir*' ifadesi geçmektedir. Ayrıca kentsel çevre konusunda yerel yönetimlere düşen görevler 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda belirtilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle çevre sorunları ve çevre haklarının ne olduğuna ve nasıl bir gelişim gösterdiğine dair kavramsal ve kuramsal bir çerçeve çizilmiştir. Bu çerçeve çizilirken konu ile ilgili olarak ortaya konulan uluslararası ve ulusal mevzuat ve oluşturulan politikalara da değinilmiştir. Böylece konu ile ilgili olarak uluslararası, ulusal ve özellikle yerel girişimlerin söz konusu sorun alanlarına yönelik olarak ne derecede çözüm olanakları sunduğu, karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

2. Çevre ve Çevre Sorunları

Çevre kavramı, günlük yaşamda sıkça karşımıza çıkan kolay ve anlaşılabilir bir kavram olarak bilinse de içeriğinin araştırılması ile birlikte kavramın karmaşıklığı ortaya çıkmaktadır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2015: 32). Çevrenin, ilk olarak biyoloji bilimine ait bir kavram olduğu bilinmektedir. Bu anlamda kullanıldığında çevre, ekolojiye ve insanın dışında varlığını sürdüren doğal yaşama işaret etmektedir. Ancak sosyal bilimlere geçiş yapmasıyla birlikte çevre kavramına yüklenen anlamın farklılaştığı gözlemlenmektedir (Kaypak, 2017: 1038). Bu açıdan bakıldığında çevre, doğa kavramından ayrılır. Doğa, insani olayların ve yapıların dışında bir anlam içerirken çevre, somut faaliyetleri ve yön verilebilir durumları tanımlamaktadır. Bu ayrım, insanoğlunun doğaya müdahale ederek kendi çevresini oluşturması ile ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple yapay çevre, sosyal çevre, kültürel çevre, kentsel çevre gibi insanoğlunun müdahalesi ile ortaya çıkan çevreler vardır. Bu açıdan bakıldığında çevre, doğadan daha geniş bir anlama sahiptir. Böylece çevre kavramının barındırdığı karmaşanın nedeni, insanın yaşam alanına hakim olmak istemesi olarak yorumlanmaktadır (Barry, 1999: 15).

İnsanoğlunun müdahaleleri sonucunda oluşan çevre sorunları kavramı ise gün geçtikçe insanın ve diğer canlıların yaşamını kritik seviyede etkilemektedir. İnsan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan çevre sorunları, sınırlı doğal kaynakların hızlı tüketimi, çeşitli nedenlerle doğal çevrenin tahribi, doğada yok olmayan maddelerin kullanımının artması gibi durumlarla birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu faaliyetlerle birlikte insanoğlunun hem kendi türüne hem de ekolojiye zarar vermesi, dünyanın varlığını tehdit etmektedir. Böylece hayati değerlerin kirlenmesi ve tüm canlıların yaşamsal faaliyetlerinin tehlikeye girmesi çevre sorunlarıyla birlikte yaşamının mümkün olmadığı sonucuna varılmaktadır (Kaypak, 2017: 1039; Dunlap ve Scarce, 1991: 655).

Çevre sorunları, insanlığın doğaya hakim olma isteği ve ondan yararlanma sürecinde ortaya çıkan zararlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunlar karşısında devletler hem ulusal hem uluslararası önlemler alarak politikalar üretmektedirler. Ancak çevre sorunlarının küresel olma özelliğinden dolayı devletler, çözüm üretirken sınırlarını kapatmak olanağına sahip değildirler. Bu sebeple her ülkenin kendi coğrafyasına özgü çevre politikası olsa bile tüm devletlerin uygulaması gereken uluslararası metinler bulunmaktadır (Batal, 2007: 18). Bu metinler içerisinde çevre sorunlarını azaltmak, önlemek ve engellemek amacıyla ortaya çıkan önemli kavramlardan birisi de ‘çevre hakkı’dır.

3. Çevre Hakkı

Çevre hakkı kavramı, kişilerin bireysel olarak ya da bir araya gelerek yaşadığı çevrenin bozulmasına ya da kirlenmesine engel olabilmeleri için bir dayanak olarak ele alınmaktadır. Bilir ve Hamdemir (2011: 145) çevre hakkını ‘tüm canlıların sağlıklı bir çevrede yaşama yetisi’ olarak tanımlamaktadır. Buradan yola çıkıldığında çevre hakkının merkezinde insan ve çevre kavramlarının bulunduğu bilinse de çoğu tanım insan odaklı yapılmaktadır. Kaboğlu’na (1992: 20) göre çevre hakkı, ‘yaşam şartlarını olumsuz etkileyen faktörleri engellemek amacıyla her bireyin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşaması için doğayı sürdürülebilir bir şekilde kullanma yükümlülüğü’ anlamına gelmektedir. Tekeli (2005: 6) ise çevre hakkının bir insan hakkı olarak değerlendirilmesinden dolayı ‘çevre hakkı artık yaşam hakkına göre değil, kaliteli yaşam hakkını sağlamak için yapılmalıdır’ yorumunu yapmaktadır. Kısaca çevre hakkının özünü oluşturan konular, ister çevre odaklı ister insan odaklı olsun, “çevrenin korunması”, “iyileştirilmesi” ve “geliştirilmesi”dir. Bu açıdan bakıldığında ekosistem içerisindeki tüm canlıların yaşama hakkı olduğu göz önünde bulundurulduğunda çevre odaklı yaklaşımın çevre etiğine uygun olması beklenmektedir (Bilgili, 2015: 568).

Sürdürülebilir, sağlıklı, ekolojik açıdan verimli, yaşanabilir gibi kavramlar ile birlikte ele alınan çevre hakkı, insan yaşamının ve sağlığının korunması gerekliliğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla insan haklarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Rodriguez-Rivera, 2006: 83). Bu bağlamda çevre hakkı, 1979 yılında Karel Vasak birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar ayrımına göre, aynı zamanda dayanışma hakkı olarak adlandırılan üçüncü kuşak haklar arasında yer almaktadır. İnsan hakları, toplumsal sınıfların sahip olduğu haklar olarak değil, tüm insanlığa ait olan ve tüm bireyler tarafından içselleştirilen haklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple dayanışma hakları olarak isimlendirilen üçüncü kuşak haklar, içeriğinde evrensel konuları barındırarak tüm insanlığın dayanışma içerisinde olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Böylece çoğunlukla insan odaklı ele alınan çevre hakkı, üçüncü kuşak

haklar içerisinde yer almasından dolayı, tüm bireylerin ve toplumların bir araya gelmesini gerektirmektedir (Bilgili, 2015: 568).

İnsan hakları içerisinde yer alan çevre hakkı, yaşama hakkı ile bağdaştırıldığından diğer insan haklarının kullanılabilmesinin ilk şartıdır. Çünkü çevre hakkının insan odaklı amacı, insan yaşamının idame ettirilmesiyle birlikte sağlıklı ve dengeli çevrenin korunabilmesini sağlamaktır (Güneş, 2011: 264). Çevre hakkı, insan hakları özelinde dayanışma hakları içerisinde bulunmasından dolayı kişilere hak tanınmasının yanı sıra onlara görev ve sorumluluklar da yüklemektedir. Gerçek kişilere düşen görevler arasında çevreyi korumak kirletmemek ve yaşam çevresi konusunda alınan kararlarda rol oynamak gibi yükümlülükler bulunmaktadır (Bilgili, 2015: 570; Boyle, 2006: 480). Ancak bu noktada bireylerin etkin rol oynayabilmesi için diğer aktörler ile birlikte hareket etmesi daha verimli olmaktadır. Bu bağlamda çevre konusunda görevli olan bir diğer aktör ise devlettir. Bu noktada devlet, çevreye zarar veren faaliyetlerin engellenmesi, diğer tüzel kişilerin kanunlar aracılığı ile çevreye zarar vermesinin önlenmesi, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için politika üretmesi ve uluslararası alanda çevrenin korunması için geliştirilen toplantı ve metinlere katılım sağlaması konularında sorumluluk sahibidir (Çolakoğlu, 2010: 571). Çevre hakkının bu özelliğinden dolayı hak olarak öne sürülebilmesi için öncelikle tüm kişilerin (gerçek ve tüzel) üzerine düşen vazifeleri yerine getirmesi gerekmektedir. Kısaca üçüncü kuşak insan hakları içerisinde yer alan çevre hakkı, kazandırdığı yetki ve yüklediği görevler ile bir bütün olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çevre hakkının dayanışma hakkı olma niteliğinden kaynaklanan bir diğer özelliği ise kuşaklararası olmasıdır. Çünkü bu nitelik, çevre hakkının gelecek kuşaklarla da dayanışma içerisinde olmasını gerektirmektedir. Her yeni kuşak, ‘en az kendinden önceki kuşak kadar sağlıklı ve dengeli şartlarda yaşama hakkına’ sahiptir (Özdek, 2003: 109). Bu bakış açısı ile kısa vadeli kazanç sağlamak amacıyla çevresine zarar veren bugünkü kuşaklar yalnızca kendilerinin değil, çevre hakkına sahip olan gelecek kuşakların da haklarını ihlal etmektedir. Dolayısıyla bugünkü kuşağın en önemli borcu, gelecek kuşakların da faydalanabileceği sağlıklı ve dengeli bir ortam bırakmaktır (Gürseler, 2008: 202).

Çevre hakkının diğer insan hakları ile uyumsuzluğu söz konusu olduğunda bu durumun, çevre hakkı lehinde çözülmesi gerekmektedir. Örneğin çevre hakkı, mülkiyet hakkı ile çatışma halinde olmasına rağmen, birinci kuşak haklar içerisinde bulunan yaşam hakkı ile ikinci kuşak haklar içerisinde bulunan sağlık hakkı ile birbirlerini tamamlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında çevre hakkı, yaşam hakkı ile bir bütün olduğundan vazgeçilemez bir haktır. Çünkü bu hakkın konusu doğal ve yapay olan tüm çevreyi kapsamaktadır. Amacı da ekosistemin ve insanoğlunun mevcudiyetini sürdürdükleri mekan olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesidir (Dadak,

2015: 315; Anton, Shelton, 2011: 139). Bu amaç doğrultusunda çevre hakkı ile diğer hakların çatışma halinde olması durumunda, çevre hakkının lehine olan kararlar tercih edilmektedir.

4. Yerel Yönetimlerin Çevre Hakkı Kapsamındaki Görevlerinin Uluslararası Mevzuattaki Yeri

Çevre hakkı, ilk olarak 1972 yılında Türkiye'nin aralarında bulunduğu 113 ülkenin Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nda ortaya çıkan metinde yer almıştır (Turpancı, 2018: 7). Ancak 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Konferansı, sonucunda ortaya çıkan metinler sayesinde yerel yönetimlerin çevreyi korunması ve iyileştirilmesi konusunda daha etkin olmuştur. Bu noktada göze çarpan en önemli belge 'Gündem 21' eylem planıdır. Bu planın ortaya koyduğu sorunların ve önerilen çözümlerin genellikle yerel çalışmalara dayalı olması sebebiyle 'Yerel Gündem 21'e dönüşmesi kent yönetimine çeşitli görevler yüklemiştir. Ayrıca bu tarihsel sürecin devamında (30 Ekim 2001) yerel kurumlara ve bireylere önemli haklar tanıyan ve görevler yükleyen Aarhus Sözleşmesi de çevre hakkına önemli katkılar sağlamıştır. Son olarak birincisi 1992 yılında, ikincisi ise 2008 yılında kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı, kent yönetimine ve kenttaşlara, kentsel çevrelerine olan sorumluluklarını ve çevre haklarının mevcudiyetini bildiren bir belge olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1. Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı (Stockholm Bildirgesi)

İsveç'in Stockholm kentinde 5 – 16 Haziran 1972 tarihinde gerçekleşen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı, çevre hakkının gelişimini ve hukuki düzleme taşınmasını sağlayan ilk ve en önemli gelişme olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni çevre sorunlarının ilk kez uluslararası alanda dile getirildiği bir ortam oluşturmasıdır. Böylece uluslararası çevre hukukunun meydana gelmesi çevre sorunları ile mücadelede başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Özdek, 1993: 73).

BM İnsan Çevresi Konferansı'nda gelişmiş olan ülkeler sanayileşmenin getirdiği kirlilikler, çevre sorunları ve çözümü için atılabilecek adımlar gibi konulara yönelirken; gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik kaygılarını dile getirmişlerdir. Sanayileşme ve ekonomik kalkınma amacının sebep olduğu çevre sorunlarının çözümü için ortaya çıkan yükümlülüklerin eşit paylaşılmamasının gerekliliği belirtilmiştir. Özetle bu konferansta tüm katılımcı ülkeler, çevre sorunlarına çözüm aramak ile gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma isteği arasında köprü kurmak için çalışmışlardır (Çiftçioğlu, 2019: 120).

Konferans sonrasında ortaya konulan bildirmede insanın çevreye verdiği zararları, bu zararların küresel nitelikte olması ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre çevre sorunlarının çözümüne yaklaşımı ele alınmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre çevrenin korunması için yapılması gerekenlerin listelendiği bu metnin birinci ilkesinde çevre hakkı, *‘kaliteli bir çevrede onurlu ve yeterli yaşam şartları sağlanmış olarak yaşamak insanın en temel hakkıdır. İnsan aynı zamanda bugünün ve gelecek kuşakları için çevreyi koruma ve iyileştirmenin sorumluluğunu taşır.’* şeklinde değinilmiştir (UN, 1972: 4-5).

4.2. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Konferansı) – Yerel Gündem 21

3-14 Haziran 1992 tarihinde Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenmiştir. Stockholm Konferansı’ndan 20 yıl sonra bir araya gelen ülkeler, bu süre zarfında uygulanan çevre politikalarını değerlendirmişlerdir (Keleş ve Ertan 2002: 212). 179 ülkenin katılım gösterdiği BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, pek çok yönü ile 20. yüzyılın en önemli konferansı olarak literatürde yerini almıştır. Bunun nedeni, katılım oranının yüksek olması, içeriğinin rehber oluşturacak niteliğe sahip olması ve ülkelerin ekonomik kalkınma politikaları ile ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, çevre odaklı düzenlenen diğer faaliyetlerden ayrılmaktadır (Güneş, 2012: 87).

BM Çevre ve Kalkınma Konferansı sonucunda beş temel uluslararası belgeden biri olan Gündem 21 Eylem Planı’nın yerel yönetimlere ve kenttaşlara sorumluluklar yüklemesi ile ‘Yerel Gündem 21’ ortaya çıkmaktadır. Bu eylem planı, dünya kentlerindeki yerel yönetimler ile sivil toplumun bir araya gelerek kent gündemini oluşturmak amacı etrafında birleşmesiyle hem katılımcı demokrasinin hem de kentsel yaşam çevresinin kalitesinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (mfa.gov.tr). Bu anlamda Yerel Gündem 21, ilk olarak yerel sürdürülebilirliği sağlamak için uzun vadeli bir strateji planının hazırlanması ve uygulanması amacıyla yerel boyutta Gündem 21’in hedeflerine ulaşabilmek için bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Emrealp, 2005: 27).

BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın ilkelerini hayata geçirmek amacıyla Yerel Gündem 21, “çevrenin ve ekonominin etkilendiği alanlarda; yerel yönetimlerin, devletlerin, kalkınma örgütlerinin ve uluslararası kuruluşların yapmaları gereken faaliyetlerin yer aldığı bir eylem planı”dır (Keleş ve Ertan, 2002: 217). Bu amaçla Yerel Gündem 21 eylem planı, ‘Sosyal ve Ekonomik Boyutlar’, ‘Kalkınma İçin Kaynakların Korunması ve Yönetimi’, ‘Etkin Grupların Rollerinin Güçlendirilmesi’ ve ‘Uygulama

Yöntemleri' olarak adlandırılan dört temel başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklardan da anlaşılacağı üzere plan, yerel bölgelerde etkin çevre yönetiminin orada yaşayan bireylerin etkin katılımı ile gerçekleşeceğinin altını çizmektedir (Zeytin, Kırhoğlu, 2014: 244).

4.3. Aarhus Sözleşmesi

25 Haziran 1998 tarihinde imzaya açılan ve 30 Ekim 2001 tarihinde 26 devlet tarafından kabul edilerek yürürlüğe giren asıl ismi ile 'Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi', çevre hukukunun önemli belgelerinden biridir. Literatüre katkısı sebebiyle sözleşme, insan hakları ile çevrenin korunması arasındaki bağlantıyı sağlayan ve devletlerin vatandaşlarına karşı sorumluluklarının olduğunu belirten ilk uluslararası belge niteliğindedir. Çevre hukuku alanında diğer çevre odaklı metinlerden farklı bir yere sahip olan Aarhus Sözleşmesi, bugünkü ve gelecek kuşakların kendi çevrelerini koruması ile ilgili hususlarda haklarının korunmasını sağlamak amacıyla 'çevre hakkının unsurları' olarak adlandırılan çevresel bilgiye erişim, katılım ve yargıya başvuru hakkını garanti altına alan bir sözleşmedir (Akbaba, 2016: 143).

Sözleşme, çevre sorunlarının çözümünde etkili olabilmek için farklı bakış açılarının geliştirilmesi ve tüm çevre odaklı aktörlerin çözüme katkı sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır (Ceyhan, 2019: 53). Bunu uygulayabilmek için çevre hakkının varlığını somutlaştıran ve çevre hukukuna önemli katkılar sağlayan uluslararası bir belge olarak karşımıza çıkmaktadır. İçeriği ve katkıları bakımından küresel niteliğe sahip olan sözleşme, Türkiye tarafından çeşitli çekinceler sunularak imzalanmamıştır. Ancak ulusal mevzuat incelendiğinde bilgiye erişim, katılım ve yargıya başvuru konusunda pek çok düzenlemenin olduğu göz çarpmaktadır. Bu anlamda sözleşmede yer alan ilkelerle büyük oranda benzeşen hukuki düzenlemelerin geliştirilmesi ve çevresel demokrasi anlayışının benimsenmesi için sözleşmeye taraf olmanın olumlu sonuçlar doğuracağı yorumu yapılmaktadır (Güneş, 2010: 329).

4.4. Avrupa Kentsel Şartı I – II

18 Mart 1991 tarihli ve Avrupa Konseyine bağlı olarak gerçekleştirilen Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konferansı'nda kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı, ortak bir kent politikası oluşturmayı amaçlayan bir belgedir. Yerel yönetimler ve kentsel konuları içeren şart, bir rehber niteliğinde karşımıza çıkmaktadır (Akhan, 2019: 5). Bu amaçla yerel hizmetlerdeki verimliliğin artmasında, toplumsal ve kültürel faaliyetler için imkanların oluşturulmasında ve yerel dayanışma duygusunun geliştirilmesinde önemli bir

yere sahiptir (Mutlu, Yücel Batmaz, 2013: 180). Yerel bazda etkin ve verimli bir yönetim yönteminin belirtildiği şartın temel felsefesi, yerel yönetimlerin kentin yaşam kalitesini arttırmasını sağlayan görevlerini tanımlamak, kentsel gelişimin niteliklerini ortaya koyarak küresel ilkeler oluşturmak, kentli hakları ve dolayısıyla çevre haklarını vurgulayarak nitelikli bir kent çevresi oluşturmayı sağlamak olarak belirtilmektedir (Akkoyunlu Ertan, 1997: 42).

Şart, kentlerde çevre ve doğa ilkesi ile yerel yönetimlerin tıpkı diğer kurumlar gibi doğal kaynakları akılcı bir şekilde kullanması ve israftan kaçınması gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla yerel yönetimlerin politika geliştirmesini ve çevrenin korunması konusunda halkın bilinç kazanması için faaliyetler yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kenttaşların sağlıklı bir çevrede yaşaması için geliştirilen ilkelerin ortak amacı, kentsel yapıların hem mimari açıdan hem de kentin tarihi dokusunu kaybetmemesi açısından korunmasını sağlamaktır. Böylece kenti, kendine has özelliklerini kaybetmeden geliştirmek ve yenilemek mümkün hale gelmektedir (Mutlu, Yücel Batmaz, 2013: 181-183). Çevre hakkını içeren ilkeleri ile Şart, taraf olan kentleri daha yaşanılabilir hale getirmek ve temel insan haklarından olan kaliteli yaşam hakkını gerçekleştirmek amaçlanmaktadır.

Avrupa Kentsel Şartı ile atılan bu yerel adım, dünyanın yaşadığı değişim ve gelişim ile birlikte bir güncellemeye ihtiyaç duymuştur. Geçen on beş yıllık süre zarfında küresel anlamda kent ve kentli ihtiyaçlarının yeniden tanımlanması gerektiği konusu ele alınmıştır. Bu nedenle 27-29 Mayıs 2008 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konferansı sonucunda ‘Avrupa Kentsel Şartı-II: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto’ ismiyle kabul edilmiştir. Böylece bu manifesto, yenilenen ihtiyaçları karşılamak ve sorunlara çözüm bulmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Akhan, 2019: 16).

Avrupa Kentsel Şartı-II, yeni bir kent ve kentlilik anlayışı ile yola çıkarak önerilerin bulunduğu başlıklardan oluşmaktadır. Çevre hakkı kavramını içeren. ‘Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar’ başlığı, mevcut küresel çevre sorunlarının engellenmesi konusunda yerel yönetimleri sürdürülebilirlik konusunda teşvik etmektedir. Kentlerin daha sürdürülebilir türden bir gelişim sağlaması adına kentsel ekolojinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (European Urban Charter – II: Manifesto For a New Urbanity, 2008: 5 – 14).

5. Yerel Yönetimlerin Çevre Hakkı Kapsamındaki Görevlerinin Ulusal Mevzuattaki Yeri

Bu başlık altında çevre hakkının yer aldığı ulusal mevzuat olarak 2872 sayılı Çevre Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu incelenmektedir. Bu doğrultuda çevre hakkının uygulanabilmesi adına halkın katılım sağlayabileceği en yakın kuruluş olan yerel yönetimlerin görevlerine değinilmektedir. 2872 sayılı Çevre Kanunu maddelerinde bulunan çevrenin korunması ve iyileştirilmesi konularında çoğunlukla yerel yönetimlerin görevlendirildiği görülmektedir. 5393 ve 5216 sayılı kanunlarda ise kent yönetiminin görevleri arasında çevrenin sağlıklı koşullara sahip olması önemli bir yere sahiptir.

5.1. 2872 Sayılı Çevre Kanunu

Gerçekleştirilen uluslararası konferanslar ve ortaya çıkarılan belgeler neticesinde Türkiye, 9 Ağustos 1983 tarihinde 2872 sayılı Çevre Kanunu'nu yayımlayarak çevrenin korunması konusunda önemli bir adım atmıştır. Amacı, bütün canlıların ortak alanı olan çevrenin sürdürülebilirliğini arttırmak ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri etrafında korunmasını sağlamak olarak belirlenmiştir (Çevre Kanunu, 1983: 1). Böylece önemli yaşam alanları olarak gelişen kentlerin sürdürülebilirlik kavramı ile birlikte inşa edilmesi ve geliştirilmesi ön koşul olarak sunulmaktadır.

Çevre Kanunu ile çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve kirliliğin önlenmesi konusunda sunulan ilkeler içerisinde yerel yönetimlere görevler yüklemektedir. Bu durum çevre yönetiminin tanımı içerisinde bulunan '*...doğal ve yapay çevresel öğelerin sürdürülebilir kullanımını ve gelişmesini sağlamak amacıyla yerel, bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde belirlenen politikaların uygulanması*' ifadesinden anlaşılmaktadır.

Çevre hakkının koruyucu-geliştirici ilkelerinden olan katılım hakkı Kanun'un 3/e maddesinde '*çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler çevre hakkının kullanılacağı her türlü alanı vatandaşlara ve topluluklara sunmakla yükümlüdür.*' şekilde ifade edilmektedir. (Çevre Kanunu, 1983: 3). Bu anlamda kanun, herhangi bir bölgede ortaya çıkan bir çevre sorununu önlemek veya gidermek amacıyla bireysel ve toplumsal olarak müdahale edilebileceğinin ruhsatını vermektedir. Böylece hem vatandaşa en yakın hizmet veren hem de katılım sağlanabilen kurumlar arasında en ulaşılabilir konumda olan yerel yönetim birimleri öne çıkmaktadır.

Çevre Kanunu, ulusal anlamda çevrenin korunması amacıyla karşımıza çıkan en önemli mevzuat olarak bilinmektedir. Bu nedenle ekolojiyi olumsuz anlamda etkileme ihtimali olan her faaliyet göz önüne alınarak hazırlanan kanun, çeşitli idari yaptırımları ve para cezalarını da içermektedir.

5.2. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu

Yerel yönetimlerin küresel boyutta değer kazanması ile birlikte Türkiye’de belediyeçilik anlayışına yönelik radikal reformların gerekliliğinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Ancak bu gerekliliğin reformun içeriği ve yapısı konusundaki soru işaretleri nedeniyle, bir takım fikir ayrılıklarına neden olduğu bilinmektedir. Bu durumun giderilmesi için atılan adımlar arasında sivil toplum kuruluşlarının ve akademik çevrenin görüşlerinin alınması, küresel siyaset ve idari gelişmelerin göz önüne alınarak reformların kalıcı ve kapsayıcı olması yer almaktadır. Böylece merkezi yönetimin, görev ve sorumluluklarını vatandaşa daha yakın bir konumda bulunan yerel yönetimlerle paylaşarak kamu hizmetlerini daha verimli bir hale getirmek için önemli bir adım attığı belirtilmektedir. (Bulgan, 2008: 122). Bu adımların kanıtı olarak 10 Temmuz 2004 tarihinde 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 3 Temmuz 2005 tarihinde 5393 sayılı Belediye Kanunu karşımıza çıkmaktadır.

Ulusal ölçekte bakıldığında çeşitli değişikliklere uğrayarak bugün geçerli olan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, büyük alan yönetimine ilişkin kamusal hizmet yönetiminin oluşturulması faaliyetleri içerisindeki önemli düzenlemelerden bir tanesidir (Soydal, 2012: 92). Bu doğrultuda kanun, büyükşehir belediyesi yönetiminin hukuki konumunu düzenlemeyi, hizmetleri planlı, programlı, etkin, verimli ve uyum içerisinde yürütülmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Çevre hakkı kapsamında 7/i maddesinde belirtilen ‘*sürdürülebilir kalkınma ilkesini bağlı olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak, ağaçlandırma yapmak, halk sağlığına ve çevreye olumsuz etkisi olan iş yerlerini kentin belirli alanlarına toplamak, inşaat ve benzer faaliyetler sonucunda ortaya çıkan atıkların depolama alanlarını belirlemek ve bu malzemelerden dolayı çevre kirliliğine meydan vermeyecek önlemleri almak, katı atık yönetim planını yapmak*’ görevlerini yerine getirmekle yükümlüdür (5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004: 1-3). Böylece bu kanun büyükşehir belediyelerine, kent ve kenttaş sağlığını riske atma ihtimali olan her faaliyeti önleme veya durdurma yetkisi tanımakta ve çevre hakkının sağlanabilmesi için bir takım sorumluluklar sunmaktadır.

5393 sayılı Belediye Kanunu’nda ise belediyenin kuruluşunu, organlarını, yönetimini, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlemek amaçlanmaktadır. Kanunun devamında kent çevre planlaması ve yönetimi ile ilgili ilkeler ‘Belediyenin Görev ve Sorumlulukları’ başlığı altında yer alan 14. maddesinin (a) ve (o) bendinde şu şekilde yer almaktadır: ‘*a) İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı, çevre ce çevre sağlığı, temizlik ve katı atık, ağaçlandırma, park ve yeşil alan hizmetlerini yapar veya*

yaptırır. o) *Halk sağlığına zararlı ve çevreye olumsuz etkisi olan iş yerlerini kentten belirli yerlerine toplamak, çeşitli inşaat malzemeleri atıkları nedeniyle oluşabilecek çevre kirliliklerinin önüne geçmekle görevlidir*' (5393 sayılı Belediye Kanunu, 2005: 6-8).

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile karşılaştırıldığında daha genel bir niteliği sahip olan 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda, büyükşehir belediyeleri ile ilgili konularda 5216 sayılı kanunda belirtilmeyen bir durum ortaya çıktığında 5393 sayılı kanun hükümlerinin geçerli olacağı belirtilmektedir (Eken, 2009: 192). Ancak çevre ve çevre hakkı söz konusu olduğunda kanunlar tarafından yapılan görevlendirmelerin her koşulda belirtildiği gözlemlenmektedir. Böylece teoride kentlerin sağlıklı ve kaliteli yaşam alanları olarak değerlendirilmesi mümkündür.

6. Sonuç

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan sanayileşme ve sanayileşmenin çok yönlü etkileri ile birlikte çevre sorunlarının artışı hız kazanmıştır. Bu durum her geçen gün, insanlığın 'doğaya hakim olma' düşüncesi ile pekişmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise nüfus ile birlikte kentleşmenin de artması, çevre sorunlarını kritik seviyeye yükseltmiştir. Son tahlilde küresel boyutta yankı uyandıran çevre kirlilikleri için önlem alınması gerektiği gündeme gelmiştir ve 1970'li yılların başında yılında gerçekleşen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi (Stockholm) Konferansı ile başlayan toplantılarda, uluslararası düzeyde ilk kez, çevre sorunlarının konuşulmasına ve çözüm üretilmesine yönelik çeşitli çalışmalar gündeme gelmeye başlamıştır.

Çevre hakkı, çevre sorunlarına bir çözüm olabileceği düşüncesiyle ortaya atılan bir kavramdır. Bunun nasıl işleyeceği konusu ise her vatandaşın çevrenin korunması, dolayısıyla kendi yaşamını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi olarak açıklanmaktadır. Çevre hakkına sahip olan herkesin aynı zamanda çevreye karşı sorumlu olması, kavramın farklı yönlerinden biri olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası mevzuatta bu iki yönü ile karşımıza çıkmaktadır. İlk kez 1972 yılında BM İnsan Çevresi Konferansı sonucunda ortaya çıkan metinlerde karşımıza çıkan çevre hakkının, daha sonra pek çok ülkede gündeme gelerek ilgili mevzuatta yer aldığı göze çarpmaktadır.

Türkiye'de ise çevre hakkı, ulusal ve yerel mevzuatta yerini alarak hem bir hak hem de bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki yönü ile çevre hakkının, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda yer aldığı görülmektedir. Bu kanunların içeriğinde çevre sorunlarına çözüm niteliğinde ele alınan çevre hakkı, ilk olarak kurumların bir görevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bu konuda öne çıkan en önemli kurumdur. Bu durum, 5393 ve 5216 sayılı yerel yönetimlere ilişkin kanunlarda 2018

yılında yapılan değişiklikle doğal ve yapay çevrenin korunması ile ilgili görevlerin İçişleri Bakanlığı yerine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlanması ile açıklanmaktadır. Geçerli kanunlar çerçevesinde geliştirilen politikalar (idari cezalar, kurumların görevleri, vergiler, vb.) çevrenin korunması için önemli adımlardan bir tanesidir. Ancak bu tek başına yeterli değildir. Üretilen politikaların etkin ve verimli bir şekilde uygulanabilmesi için belirlenen aktörler de konunun önemli bir unsurudur. Bu kapsamda çevre hakkına sahip kurumlardan biri olan yerel yönetimler, hem çevrenin korunmasında hem de çevre hakkının sağlanabilmesinde rol oynamaktadır. Dolayısıyla çevrenin korunması ve iyileştirilmesini konu alan ulusal mevzuat hükümleri, çoğunlukla kentlerde olmak üzere, insan çevresinde meydana gelebilecek çoğu çevresel olumsuzluğu öngörmektedir.

Çevre hakkı konusunda uluslararası ve ulusal mevzuat karşılaştırıldığında çoğunlukla birbirleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Bu anlamda küresel bir konu olan çevre sorunları için geliştirilen çözümlerin öncelikle uluslararası alanda tartışılarak ortaya çıkması ve devamında çevre sorunlarının muhatabı olan ülkelerin teşvik edilmesi doğal bir süreçtir. Böylece çevrenin korunması ve iyileştirilmesi amacıyla üretilen ulusal ve uluslararası tüm politikaların çevre hakkını içermesi, gerekli bir durum haline gelmiştir. Bunun en temel sebebi, çevre hakkına sahip olan tüm kişilerin aynı zamanda çevrenin korunmasından sorumlu olması ve yaşam kalitesini etkileyecek olmasıdır.

Kaynakça

- Akbaba, A. (2016), *İnsan Hakları Hukukunda Üçüncü Kuşak Haklar*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Akhan, A, E. (2019), *Avrupa Kentsel Şartı Bağlamında Bisiklet Paylaşım Sistemlerinin İncelenmesi: Çanakkale Örneği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Anton, D.K., Shelton, D.L. (2011), *Environmental Protection and Human Rights*. USA: Cambridge University Press
- Akkoyunlu Ertan, K. (1997), 'Kentli Hakları', *Amme İdaresi Dergisi*. 30, 32 – 48.
- Barry, J. (1999), *Environmental Sociology: Controversy and Continuity*. New York: Routledge.
- Batal, S. (2007), *Yerel Yönetimler Açısından Türkiye ve Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Mukayeseli Değerlendirilmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Belediye Kanunu (2005). Resmi Gazete (Sayı: 5393). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> Erişim Tarihi: 27.01.2021

Bilgili, M.Y. (2015), ‘Anayasal Bir Hak olarak Çevre Hakkı’, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (6), 563 – 584.

Bilir, F., ve Hamdemir, B. (2011), ‘Çevre Hakkı ve Uygulaması’, *International Conference on Evrasion Economies*, 2, 143 – 149.

Boyle, A. (2006), ‘Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment’, *Fordham Environmental Law Review*. 18, 471 – 511).

Bulgan, E. (2008), *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu*. (Basılmamış Doktora Tezi).

Büyükşehir Belediye Kanunu. (2004, 3 7). Resmi Gazete (Sayı: 5216).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf> Erişim Tarihi: 27.02.2021

Ceyhan, H. (2019), *Çevre Hakkı Çerçevesinde İran’ın Urmıye Gölü’ndeki Uygulamaları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Coenen, F. (2009), *Public Participation and Better Environmental Decisions*. United States: Springer Netherlands.

Çevre Kanunu. (1983, 9 8). Resmi Gazete (Sayı: 2872).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf> Erişim Tarihi: 27.02.2021

Çiftçiöğlü, H., Aydın, A.H. (2019), ‘Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Çevre Sorunlarının Çözümündeki Sorumlulukları, Roller ve Önemi’, *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 3, 117 – 128.

Çolakoğlu, E. (2010), ‘Haklar Söyleminde Çevre Eğitiminin Yeri ve Türkiye’de Çevre Eğitiminin Anayasal Dayanakları’, *TBB Dergisi*. 88, 151 – 171.

Dadak, K. (2015), ‘Yeni Kuşak Hak Olarak Çevre Hakkı’, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 5, 309 – 326.

Dunlap, R., Scarce, R. (1991), ‘Poll Trends: Environmental Problems and Protection’, *The Public Opinion Quarterly*, 55, 651 – 672.

Eken, İ. (2009), *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Hükümleri Çerçevesinde 5393 Sayılı Belediye Yasası ve 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Emrealp, S. (2005), *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler Elkitabı*, İstanbul: Birmat Matbaası

Güneş, A. (2010), ‘Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme’, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.14, 299 – 333.

Güneş, A. (2011), ‘Yeni Anayasa Tartışmaları Bağlamında Çevre’, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 15, 259 – 283.

Güneş, A. (2012), ‘Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme’ *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 70, 83 – 114.

Gürseler, İ. (2008), ‘İnsan Hakları, Çevre, Anayasa’, *TBB Dergisi*. 75, 199 – 208.

<https://5cidade.files.wordpress.com/2008/11/the-european-urban-charter.pdf> The European Urban Charter, Erişim tarihi: 24.02.2021.

Kaypak, Ş. (2017), Çevre Hakkı ve Kentsel Alanlarda Uygulanması Zhakipbek Altaev, Zharkynbike Suleimenova, Ömer Okan Fettahlıoğlu (Ed). *Al Farabi I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongre Kitabı*. Gaziantep: İKSAD Yayınevi, 1037 – 1059.

Kaboğlu, İ. (1992), *Çevre Hakkı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Keleş, R., Ertan, B. (2002), *Çevre Hukukuna Giriş*. Ankara: İmge Kitabevi.

Keleş, R., Hamamcı, C. (1997), *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitabevi.

Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban, A. (2015), *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

Mutlu, A., Yücel Batmaz, N. (2013), *Türkiye’de Kent Hakkı*. Ankara: Orion Kitabevi.

Özdek, Y. (1993), *Çevre Hakkı*. Ankara: TODAİE.

Özdek, Y. (2003), *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

Rodriguez-Rivera, Luis E. (2006), ‘The Human Right to Environment and the Peaceful Use of Nuclear Energy’, *Denver Journal of International Law & Policy*, 35, 173-192.

Soydal, Ö, M. (2012). *5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası Kapsamında Metropolitan Alanlarda Sınır Tespitinin Değerlendirilmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tekeli, İ. (2005), ‘Çevre Hakkına Yerelden Yaklaşmak, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi’, Ankara, <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/c/e/cevre-hakkina-yerelden-yaklasmak-ilhan-tekeli.pdf> (Erişim:15.09.2020).

Turpancı, A. (2018), *Çevre Hukukunun Gelişiminde Uluslararası Örgütlerin Rolü*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

UN, (1972). Report Of The United Nations Conference On The Human Environment, Stockholm, Sweden, 5-16 Haziran.

Zeytin, M., Kırılıoğlu, H. (2014), 'Çevre Yönetim Sistemi ve Yerel Yönetimler', *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5, 238 – 254.

1934 TARİHLİ 2510 SAYILI İSKÂN KANUNU VE BASINDAKİ YANSIMALARI

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Bilge Kağan ŞAKACI

THE 1934 SETTLEMENT LAW NO. 2510 AND
REFLECTIONS IN PRESS

Yazar(lar) | Author(s)
Bilge Kağan ŞAKACI¹
Selçuk ÖZKAYA²

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 08/04/2021
Makale Kabul Tarihi : 22/05/2021

Anahtar Kelimeler:

2510 Sayılı İskân Kanunu,
Akşam Gazetesi, Göç,
Muhacir

ÖZ

1934 tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu; sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin 1930'lu yıllardaki göç politikasını yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda ulusal ve ekonomik bağlamlarda da dönemin incelenebilmesi için önemli olanaklar sağlamaktadır. Kanun kapsamında gerek iç göçe gerek dış göçe ilişkin ayrıntılı düzenlemelere gidilmiştir. Dışardan gelen kişilere; devlet araç gereçlerinin kullanımı, gümrük muafiyeti gibi kolaylıklar sağlanmış; bu kolaylıkların neden olacağı piyasa rekabeti sorunlarını bertaraf etmek üzere de kurallar getirilmiştir. Kanun aynı zamanda, Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönemdeki toplumsal eşitsizliği azaltma ve topraksız çiftçileri topraklandırmaya yönelik hedeflerini de içermektedir. Bu kapsamda Devlet'in tüm ülke üzerinde eşit biçimde ulusal egemenliği uygulaması için engel teşkil eden oluşumların tüzel kişiliklerinin kaldırıldığı, bu gibi oluşumların mal varlıklarının topraksız çiftçilere ve muhacirlere dağıtılacağı belirtilmiştir. 1934 yılındaki bu iskân süreci, ilgili yıla ilişkin yapılan gazete taramasından edinilen sonuca göre olumlu karşılanmıştır.

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 08/04/2021
Accepted Date : 22/05/2021

Keywords:

The Settlement Law No.
2510, Akşam Newspaper,
Migration, Immigrant

ABSTRACT

The Settlement Law No. 2510 that had been entered into force in 1934, not only reflects settlement policies of Turkey Republic in 1930s, but also provides important possibilities for examining the era of 1930s in contexts of national and economic. Within the scope of the Law, elaborate regulations were made about either internal migration or external migration. For people who are external immigrant, conveniences that consist of usage of State's equipment and customs exemption etc., had been provided. For the aim of obviating the market competition problems that might be caused by these conveniences, regulations were made too. The Law has contained the aims of Turkey Republic about which are decreasing the social inequality and provision of land for the farmers who have not land. In the scope of that, in Law, indicated that legal entities of organism which pose an obstacle to exercising same form national sovereign in all territory by State, had been abolished and this kind of organisms' belongings and lands would be distributed to farmers who have not got land. The process of

- 1 Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-5230-508X>, e-posta: ksakaci@gmail.com
- 2 Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-0008-75430>, e-posta: mnselcukozkaya@gmail.com

settlement in 1934, according to outcome which acquired by reading newspaper about stated year, had been welcomed.

1. Giriş

Göç sözcüğü, Türkçe’de, “köç” kökünden gelmektedir. “Köç” kökü; bir yerden bir yere gitmek, yer değiştirmek ve belirli bir süreyi yaşamak anlamına gelmektedir (Eyüpoğlu, 1991: 285-286). Göç kavramının İngilizce’deki karşılığı olan “migration” sözcüğünün ise Latince’deki *mei-* kökünden geldiği düşünülmektedir. “*Mei-*” kökü Latince’de “değişmek/değiştirmek, gitmek, taşınmak” anlamlarına gelmektedir (Onions vd., 1966: 575).

Göç sözcüğünün farklı tanımları da bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK)’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’nde göç için; “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” tanımı bulunmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2021). Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde göç kavramı; “genellikle yerleşmek amacıyla, bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden bir başka ülkeye gitme eylemi” olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1980: 53). Uluslararası Göç Örgütü’ne göre ise göç; “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içinde yer değiştirmesi” olarak belirtilmiştir. Uluslararası Göç Örgütü, bu tanıma “Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri”nin dahil olduğunu belirtmiştir. Bu tanımın, “mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü”nü de kapsadığı Uluslararası Göç Örgütü tarafından ifade edilmiştir (Uluslararası Göç Örgütü, 2013: 35-36). Ertan ve Ertan (2017: 11) ise tanımların çeşitli olmalarına rağmen her tanımda göçün “yoğun bir nüfus hareketi” olarak nitelendiğini belirtmiştir. Bununla birlikte göç kavramı; sadece tüzel, siyasal, toplumsal, yönetsel, ekonomik veya kültürel olarak kavranabilir değildir. Akıncı’nın da ifade ettiği gibi “Göç, bireyleri ve toplumları temel insan haklarından, yaşama hakkı ve can güvenliğinden yoksun bırakma gibi kapsamlı ve insani niteliği olan bir olgudur” (Akıncı vd., 2015: 61-62). Bunun yanında Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde dışgöç, “uzun süre kalmak, çalışmak ya da yerleşmek amacıyla bir kentin, bir bölgenin ya da bir ülkenin sınırlarını aşarak yapılan nüfus devinimi” olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1980: 38).

Göçmen kavramının da tanımları, literatürde farklılaşmaktadır. Kavramın genel olarak; kişilerin kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek, maddi-sosyal koşullarını iyileştirmek amacıyla yaşadığı bölge ya da ülkeden başka bir bölge ya da ülkeye hareket eden kişi ya da aile bireylerini ifade ettiği kabul edilmektedir (Şakacı, 2020: 37). TDK tarafından “Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir” (<https://sozluk.gov.tr/>, 2021) olarak

tanımlanan göçmen kavramı, Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde "bir ülkeden bir başka ülkeye yerleşmek amacıyla giden kişi, aile ya da toplumsal küme" olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1980: 53). Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ise göçmen; "yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey" olarak tanımlanmaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2013: 37). BM'nin göçmen tanımında sürenin belirleyici bir unsur oluşu, tanımı diğer tanımlardan farklılaştırmaktadır.

Mülteci kavramı ise, "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen" kişi olarak tanımlanmıştır (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, md.1/A(2)). 1969 tarihli Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen ABÖ (Afrika Birliği Örgütü) Sözleşmesi ise mülteciyi: "kendi menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle ülkesini terk etmeye zorlanan kişiler" olarak tanımlamaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2013: 65). 1984 Cartagena Bildirisi ise mülteci kavramının, "1951 Sözleşmesinin ve 1967 Protokolünün öğelerini içerdiği gibi, bunun yanı sıra "yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri, ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri, ya da özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkelerinden kaçan kişileri" kapsadığını belirtmiştir (1984 Cartagena Bildirisi, 2021). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees- UNHCR)'nin tanımına göre de mülteciler; "eziyet, çatışma, saldırı veya toplum huzurunu ciddi şekilde bozan diğer durumlarda, geldikleri ülkelerin dışında bulunan ve bunun sonucu olarak da 'uluslararası koruma' talebinde bulunan kişiler" olarak tanımlanmıştır (UNHCR, 2016: 1).

İskân ise TDK tarafından; yurtlandırma, yurtlanma olarak tanımlanmıştır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2021). İskân sözcüğünün "sürekli oturmak üzere bir kimseyi bir yere yerleştirmek, yurt edindirmek, boş bir yeri meskûn hale getirmek" olarak tanımlandığı sözlükler de bulunmaktadır (Şakacı, 2020: 37). Bir coğrafi terim olarak iskân, insanla ilgili olan tüm yerleştirme edimlerini kapsamaktadır (Koç, 2016: 650-651). Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde yeniden yerleştirim (yeniden iskân); "Özellikle hükümetlerce uygulanan yönelti sonucunda yerinden, yurdundan, barkından edilen bireylerin ve ailelerin yeni yerleşim yerlerine taşınmaları, oralarda konutlandırılıp çalışma olanaklarına kavuşturulmaları" olarak belirtilmiştir (Keleş, 1980: 122).

Çalışmamızın giriş bölümü bir kavramsal çerçeve niteliğindedir. Bir sonraki başlıkta 1934 tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu incelenecektir. Daha sonra da İskân Kanunu'nun çıkarıldığı döneme ilişkin yapılan gazete taraması üzerinden Kanun'un basındaki yansımaları gösterilecektir.

2. 1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu

Kanunda, İskân Mıntıkaları başlığını içeren ve Kanun'un 1. ve 2. maddelerinden oluşan Mukaddeme (Başlangıç) bölümünden sonra 9 fasıl bulunmaktadır. Bu fasıllar sırasıyla; Muhacirlerin ve Mültecilerin Kabulü (3.-7. Maddeler); İçerde, Nakiller, Kültür ve İdare Tedbirleri (8.-11. maddeler); İskân (12.-25. maddeler); Mecburiyetler, Tasfiye ve İstihkak(hak etme) Mazbataları (26.-30. maddeler); Muafiyetler (31.-38. maddeler); Malî Hükümler (39.-41. maddeler); İskân Komisyonu (42. madde); İcraî Hükümler (43.-47. maddeler); Müteferrik(çeşitli) Hükümler (48.-52. maddeler) başlıklarını taşımaktadır. Kanunun hükümlerini uygulamaya ise İcra Vekilleri Heyeti memurdur (İskân Kanunu, 1934: md.52).

İskân mıntıklarına ilişkin olan Mukaddeme bölümünde yer alan birinci madde; nüfus oturuş ve yayılışının, yasaya uygun olarak, İcra Vekillerinin hazırlayacağı bir programa göre, düzeltilmesi görevi Dahiliye Vekilliği'ne verilmiştir (md.1). Dahiliye Vekilliği tarafından oluşturulacak harita, İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylanacaktır. Onaylanan bu harita, 3 tür iskân mıntığına ayrılacaktır. 1 numaralı mıntıklar, Türk kültürlü nüfusun yoğunlaşması (tekâsüf) istenen yerlerdir. 2 numaralı mıntıklar, Türk kültürünü taşıması istenen nüfusun nakline ve iskânına ayrılan yerlerdir. 3 numaralı mıntıklar; yer, sağlık, ekonomi, kültür, siyaset, askerlik ve asayiş konularındaki nedenlerle boşaltılması istenen, iskânın ve ikametinin yasak olduğu yerlerdir. Mıntıkların bulunduğu onaylı haritada, zamanın oluşturacağı ihtiyaçlara göre değişiklik yapılması, Dahiliye Vekilliği'nin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin verdiği kararına göre gerçekleştirilmektedir (İskân Kanunu, 1934: md.2).

Kanun'un 3. maddesinde muhacirin tanımı yapılmıştır. Buna göre; Türkiye'de yerleşmek amacıyla dışarıdan, birer birer veya topluca, gelmek isteyen Türk soyundan yerleşik veya göçebe fertler ve aşiretler ile Türk kültürüne bağlı yerleşik kimseler, muhacir olarak tanımlanmıştır. Muhacirlerin kabulü Dahiliye Vekilliği'nin emriyle gerçekleşmekte olup, kimlerin veya hangi ülke halklarının Türk kültürüne bağlı sayılacağı İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla belirlenmektedir (md.3.). Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, göçebe çingeneler ve memleket dışına çıkarılmış olanlar muhacir olarak Türkiye'ye alınmazlar (md.4). Kanun'un 3. maddesinde mültecinin de tanımı da yapılmıştır. Türkiye'de yerleşmek amacıyla olmayan, zaruri bir durum içerisinde geçici süreliğine oturmak üzere Türkiye'ye sığınanlar, mülteci olarak

tanımlanmıştır (md.3). Mültecilerden; muhacir olamayacak kişiler (md.4.) hariç olmak üzere Türkiye’de yerleşmek isteyenler, bu taleplerini buldukları yerin Hükümetine bildirirlerse muhacir statüsüne kavuşmaktadırlar (md.3). Diğer mülteciler için Vatandaşlık Kanunu hükümleri uygulanacaktır (md.3). Bununla birlikte muhacirlerden bulaşıcı hastalığa sahip olanlar, Hükümet hastanelerinde ücretsiz olarak tedavi edilmektedir (md.4). Devletlerarası antlaşma ile Türkiye’ye zorunlu olarak gelenler için ilgili antlaşmanın hükümleri ve Hükümet kararları uygulanmaktadır (md.5). Muhacirlerin, Türkiye’de ayak bastıkları ilk yerdeki en büyük mülkiye memuruna kendilerini ve aile bireylerini yazdırarak “muhacir kağıdı” alma ve vatandaşlığa girme beyannamesi imzalama zorunlulukları bulunmaktadır (md.6/A). İcra Vekilleri Heyeti kararı ile muhacirler hemen vatandaşlığa alınmaktadır. Küçükler, anne, baba veya hısımlarına bağlıdırlar. Kimsesi olmayan küçükler ise yaşına bakılmaksızın vatandaşlık verilmektedir (md.6/B). Türk ırkından olan muhacirler ve mülteciler, hükümetten yardım istemezlerse memleketin her yerine serbestçe yerleşebilmektedirler. Ancak hükümetten iskân yardımı talep edenler, hükümetin göstermiş olduğu yere yerleşmek zorundadırlar (md.7/A). Türk ırkından olmayan muhacir ve mülteciler ise, her halükarda hükümetin göstermiş olduğu yere yerleşmek durumundadırlar. Eğer izinsizce başka bir yere giderlerse hükümet tarafından gösterilen yere geri gönderilirler. İkinci kez izinsizce başka bir yere giderlerse İcra Vekilleri Heyeti kararı ile vatandaşlıktan çıkarılırlar (md.7/B). Türkiye’ye geldikleri tarihten itibaren 2 yıl içinde iskân yardımı talebinde bulunmayan mülteci ve muhacirlere, daha sonrasında iskân yardımında bulunulmamaktadır (İskân Kanunu, 1934: md.7/C).

Kanunda toprağı geçim sağlamayan köylerle, 3. mntıkada yaşayan kişileri, yaşayış ve sağlık koşulları daha uygun yerlere nakletme yetkisi (md.8); Türkiye uyruklu göçebe çingenelerle, Türk kültürüne bağlı olmayan göçebeleri toplu olmamak şartıyla kasabalara ve Türk kültürlü köylere dağıtarak yerleştirme yetkisi (md.9); casus olduğu hissedilenleri sınırlardan uzaklaştırma yetkisi (md.9); yabancı uyruklu göçebe çingeneleri ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı uyruklu göçebeleri sınır dışı etme yetkisi (md.9.); Dahiliye Vekili’ne verilmiştir. Onuncu maddede her türlü aşiretin, önceden tüzel kişilikleri tanınmış olsa dahi tüzel kişiliğinin bulunmadığı belirtilmiştir (md.10/A). Daha önceden herhangi bir aşirete ya da onların beylerine, reislerine ya da şeyhlerine tanınmış tüm gayrimenkullerin devlete ait olduğu belirtilmiştir. Bu gayrimenkuller; muhacirlere, mültecilere, göçebelere, nakolunanlara, topraksız veya az topraklı yerli çiftçiye dağıtılacaktır (md.10/B). Kanunun çıkarılmasından önce aşiret ağalığı, reisliği, beyliği, şeyhliği yapan ya da yapmak isteyenlerle, sınırlarda bulunmaları asayiş ve emniyet açısından sakıncalı olan kişileri, aileleri ile birlikte uygun yerlere naklettirip yerleştirmeye İcra Vekilleri Heyeti kararı ile, Dahiliye Vekili yetkilidir (md.10/C). Türk uyruklu olup Türk kültürüne bağlı olmayan aşiret fertlerini dağınık olarak 2 numaralı

mıntıklara, Türk uyruklu olup Türk kültürüne bağlı göçebe aşiret fertlerini sağlık ve yaşam koşulları elverişli yerlere nakledip yerleştirme; Türk uyruklu olmayan ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebe aşiret fertlerini oluşacak gereksinime göre sınır dışı etme yetkisi de Dahiliye Vekili'ne verilmiştir (md.10/Ç). Ana dili Türkçe olmayanların toplu şekilde yeniden köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurması; bir köyü, bir mahalleyi, bir işi ya da bir sanatı kendi soydaşlarının tekeline bırakmaları da yasaklanmıştır (md.11/A). Ayrıca kasabalarda ve şehirlerde yerleşen yabancıların nüfusunun, ilgili belediye sınırları içerisindeki nüfusun %10'unu aşamayacağı ve bu kimselerin ayrı mahalle kuramayacakları da belirtilmiştir (İskân Kanunu, 1934: md.11/C).

Kanun'a göre; 1 numaralı mıntıklara; herhangi bir aşiretin veya göçebenin tekrardan sokulmasına, Türk kültürüne bağlı olmayan kişilerin yeniden yerleştirilmesine, bu mıntıkların eski yerlilerinden dahi olsa Türk kültürüne bağlı olmayanların geri dönmesine izin verilmez (md.12/A). 1 numaralı mıntıklarda Türk soyundan gelip dilini unutmuş köy ve aşiretlerin, Türk kültürüne bağlı köy, nahiye, kaza ve vilayet merkezlerine yerleştirilecekleri, Kanun'da belirtilmiştir (md.12/B). 1914 yılından önce bu mıntıklarda yaşayan, ana dili Türkçe olan ve umumi veya milli savaşta mıntıka dışındaki yerlere gelmiş, hiçbir iskân yardımı görmemiş kişilerin eski yerleşim yerlerine gelmeleri ve yerleşmeleri devletçe temin edilmiştir (md.12/C). Dışarıdan gelen Türk kültürlü muhacirler, bu mıntıklara yerleştirileceklerdir (md.12/Ç). 3 ve 1 numaralı mıntıklar dışında yerleşmiş olan Türk kültürlü vatandaşlar; iklim ve yaşayış şartlarına uygun olmak üzere aileleri ile birlikte 1 numaralı mıntıklara yerleştirileceklerdir (md.12/D). Bu mıntıklar haricindeki illerde yaşayanlardan bu mıntıklara aileleriyle birlikte yerleşmek isteyen Türk kültürlü asker ve mülkiye emeklileri ile bu vilayetler halkından olup Türk kültüründe olan ve bu mıntıklarda askerlik görevini yerine getiren kişilerin ailelerini getirerek, bekârların evlenerek yerleşmek isteyenleri (md.12/E) devlet; bu ailelerin nüfuslarına ve ihtiyaçlarına göre oturacakları ev veya ev yeri; sanatkâr ve tüccar olanlara geçim sağlayacak dükkan veya mağaza ya da bu gibi yapı, yer ve sermaye; çiftçi olanlara yeterli toprakla, çift hayvanı, alet, tohumluk, ahır ve samanlık (ya da samanlık yeri) vererek, yerleştirir (İskân Kanunu, 1934: md.17).

Kanuna göre; 2 numaralı mıntıklara Dahiliye Vekillığının uygun gördüğü; dışarıdan gelen mühacir ve mülteciler, bu mıntıklardaki aşiretler, 1 ve 3 numaralı mıntıklardan naklolunanlar, 1 ve 3 numaralı mıntıka halkından olup 2 numaralı mıntıklarda askerliğini bitirmiş olanlardan evlenerek kalmak isteyenler, 1 numaralı mıntıklarda Türk kültüründen olmayanlardan bu mıntıkaya gelip yerleşmek isteyenler yerleştirilir (md.13/1). Bu mıntıklara İcra Vekilleri Heyeti kararıyla, topraksız veya az topraklı çiftçiler, heyelan ve su baskını gibi afetlere uğrayan kimseler; verimsiz, küçük su birikintisi bulunan, bataklık, tehlikeli veya askeri olarak yasak olan topraklardaki

insanlar; kültürel, siyasi, yönetsel, toplumsal, askeri, ekonomik nedenlerle nakil edilmesi gerekli görülenler iskân ettirilebilirler (İskân Kanunu, 1934: md.13/2).

Yersel, sağlıksal, ekonomik, kültürel, siyasi, askeri ve toplumsal nedenlerle Hükümetçe iskân ve ikamet yasak ettirilerek boşaltılması istenen 3 numaralı mıntıklarda yaşayan halk ise, iklim ve yaşayış koşullarına ve bu kanunda yazılı kurallara göre 1 veya 2 numaralı mıntıklara yerleştirilirler (md.14). 3 numaralı mıntıklara İcra Vekilleri Heyeti kararı olmadıkça, hiç kimsenin yeniden iskânına ve ikametine izin verilemez (İskân Kanunu, 1934: md.14).

Kanun'un 15. maddesinde devletin; muhacirleri ve mültecileri, onların gümrükten muaf bütün eşyalarını ve hayvanlarını; Hükümetçe nakledilenleri ve onların eşyalarını ve hayvanlarını, bu kimselerin yerleşecekleri yere veya yerleşecekleri yere en yakın istasyon ya da limana kadar ücretsiz nakledeceği belirtilmiştir (md.15/1). 16. madde ise, iskân edilecek ailelere ilişkindir. İlgili maddenin A fıkrasına göre aile olmak için karı-koca olmak yeterlidir. Çocuk sahibi olmaya gerek bulunmamaktadır (md.16/A). Evlenmemiş çocuklar, çocukları olmayan erkek veya kadın dullar, ebeveynlerinden sağ olanları ile birlikte iskân edileceklerdir (md.16/B). Ebeveynleri olmayan çocuklar, eğer sağ iseler dede ve büyükanmeleri ile birlikte iskân edilecektir. Böyle bir durum gerçekleştiğinde çocukların hisseleri kendi adlarına yazılarak korunacaktır (md.16/C). Aynı maddenin Ç fıkrasında ebeveynleri olmayan çocukların, hısımlarıyla birlikte yerleştirilecekleri belirtilmiştir. Bu durumda da çocukların tapuda hisselerinin korunacağı belirtilmiştir (md.16/Ç). Ebeveynleri olmayan çocukların hısımları yoksa, kendi başlarına iskân göreceklidir. Bunların küçüklerine vasi atanacağı belirtilmiştir (md.16/D). Evli çocuklar ve evli torunlar, başlı başına bir aile olarak iskân göreceklidir (md.16/E). C, Ç ve D fıkralarında bahsedilen çocukların, üvey çocukların ve evlatlıkların hisselerinin evleninceye dek hiçbir şekilde satılamayacağı, bağışlanamayacağı, haczedilemeyeceği, ilgili maddenin F fıkrasında belirtilmiştir (İskân Kanunu, 1934: md.16/F).

Kanun'un 18. maddesinde iskânda verilen talimatlara göre yapı inşa edilmesi için Hükümet tarafından malzeme ve para verebileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda iskân edilen kişilerin, bu yapıların inşasında çalıştırılabileceği de ifade edilmiştir. Bu yapıların yapımında Devlet ormanlarından parasız kereste verilebileceği, devlet personeli ve araçlarının kullanılabilceği de belirtilmiştir (md.18). İskân sürecinde yeniden kurulan ya da canlandırılan köylere, orta malı olarak okul, cami, köy odası, karakol, pazar, harman ve mezarlık yerleri, otlak, pınar, (Orman Kanunu hükümlerine uygun olacak şekilde) baltalık ve diğer gerekli yerler parasız bırakılacaktır (md.19). Kanun'un 21. maddesinde iskân edilen muhacir, mülteci, göçebe, çiftçi ve sanatkârlara verilecek toprakların çeşitleri belirtilmiştir. Bunlardan ilki, ulusal topraklardan verilecek topraklardır. İkincisi, Şehir, kasaba ve köylerin sınırlarının içinde bulunan mera, baltalık ve fundalık gibi orta malı

olup da Hükümetçe gereksinim fazlası olarak görülen topraklardır. Üçüncüsü; şehir, kasaba ve köylerin sınırlarının dışında bulunan ve orman olmayan boş topraklardır. Dördüncüsü; gereksinim ve zorunluluk üzerine İcra Vekilleri Heyeti kararı ile uygun olarak görülen orman topraklarıdır. Sonuncusu; hükümet tarafından satın alınacak veya kamulaştırılacak çiftlikler ve topraklardır (İskân Kanunu, 1934: md.21).

Kanun'un 26. maddesinde 3 numaralı mıntıklardan zorunlu olarak nakledilen kişilerin gayrimenkullerine ilişkin düzenleme bulunmaktadır. Bu kişilerin bıraktıkları gayrimenkullerin karşılığında, bu kişilere "istihkak(hak ediş) mazbatası" verilmektedir. Bu belge verildiği takdirde ilgili taşınmazın mülkiyeti Devlet'e geçmektedir (md.26). İstihkak mazbatası, 3 numaralı mıntıklardan nakledilen kişilerin nakledildikleri mıntıkada iskân için onlara verilen menkul ve gayrimenkullerin bedellerine sayılacaktır. Bu menkul ve gayrimenkullerin bedelleri, istihkak mazbatasının içerdiği değerden fazlaysa; bu durumda arta kalan fark, nakit olarak yerleşilen vilayetteki Hazine'ye kabul edilmektedir. 3 numaralı mıntıkadan nakledilen kişilere, yerleştikleri yeni yerde verilecek toprak, sahip oldukları istihkak mazbatasının değerinin iki katını geçememektedir (İskân Kanunu, 1934: md.28).

Muhacirlere ve mültecilere uygulanacak gümrük muafiyeti 31, 32, 33, 34 ve 35. maddelerde belirtilmiştir. Kişilerin temel gereksinimleri için gerekli olan eşyalara; çiftçilerin ve sanatkârların alet ve edevatlarına; tüccarların belirli bir miktara kadar olan yanlarında getirecekleri mallara ve cami, okul gibi orta mallarında ve vakıflarda kullanılacak eşyalara bu kapsamda gümrük muafiyeti tanınmıştır (md.31-34). Muhacirlerin ve mültecilerin geldikleri yerdeki piyasa koşullarını bozmamaları adına, yanlarında getirdikleri malları, geldikleri yerdeki toptan fiyat üzerinden satabilecekleri kuralı getirilmiştir (md.35). 36. ve 37. maddelerde muhacirlere ve mültecilere uygulanacak vergi ve resim muafiyeti düzenlenmektedir. Buna göre, dışarıdan gelecek muhacirlere ve mültecilere pasaport, vize ve eşya vesikası parasız verilecektir (md.36/A). Bu kişilerin verecekleri ya da kendilerine verilecek olan beyanname, vesika ve diğer evraklar, damga ve pul resminden muaf tutulacaktır (md.36/B). Mülteciler, muhacirler ve nakledilenler; toprak, yapı, kazanç ve yol vergilerinden muaf tutulacaktır (md.37/A). Kanuna dayanılarak verilen her türlü yapı ve toprak, harçsız ve puluz olarak tapuya bağlanacaktır (md.37/B). Kanunun 38. maddesinde de seferberlik hariç olmak üzere askerlik muafiyeti düzenlenmiştir. Buna göre, muhacirlerin ve mültecilerin, birlikte askerliklerini erteleme hakları doğduğu; iskân ettirildiği ülkede askerlik görevini gerçekleştirmiş olan bazı muhacir ve mültecilerin askerlikten muaf oldukları düzenlenmiştir (İskân Kanunu, 1934: md.38).

Kanun'un 42. maddesinde İskân Komisyonu düzenlenmiştir. Buna göre; Dahiliye Vekili'nin ya da ona vekalet edecek kişinin başkanlığında toplanacak olup; Dahiliye,

Milli Müdafaa, Hariciye, Maliye, Maarif, İktisat, Ziraat, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliklerince ve Ziraat Bankasınca seçilecek kişiler, buna ek olarak bilgi ve uzmanlıklarından yararlanmak üzere Dahiliye Vekaletince dışardan alınacak en çok üç kişi, Merkezi İskân Komisyonu'nu oluşturmaktadır (İskân Kanunu, 1934: md.42/1). Merkezi İskân Komisyonu'nun başlıca görevleri:

-Türkiye'ye gelecek muhacirlerin ya da Türkiye'de nakledilecek vatandaşların ekonomik, toplumsal, sağlık niteliklerine ve koşullarına göre düzenlenmiş (mürettep) yerlerini incelemek,

-1 ve 2 numaralı mıntıklara ve iskân programlarına ilişkin incelemelerde bulunmak,

-İskân için yararlı olacak toprak ve yapıları araştırıp bulmak,

-Muhacirlerin taşınma koşullarını irdelemek,

-İskân ödeneklerinin harcama yerlerine ilişkin incelemede bulunmak,

-Dışarıdan ve içeriden yeni yurtlarına yerleşecek olan kişilerin istekleriyle (şevkleriyle) ve üretici (müstahsil) hale gelinceye dek bakımlarıyla ilgili olan Devlet dairelerinin şubelerinin desteklerini ve çalışma birliğini yapmak için gerekli önlemleri düşündürmektedir. Merkezi İskân Komisyonu'nun kararları danışma niteliğindedir (md.42/2). Komisyon'un çalışma yöntemi, Dahiliye Vekaleti'nce düzenlenecek, İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylanacak bir yönetmelikle belirlenecektir (İskân Kanunu, 1934: md.42/3).

3. İskân Kavramının Basındaki Yansımaları

Bu bölümde, İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nca gerçekleştirilen "Gazeteden Tarihe Bakış Projesi" kapsamında yayımlanan gazeteler incelenmiş olup 1934 yılında en fazla sayısına ulaşılabilen gazetelerden olan Akşam Gazetesi inceleme nesnesi yapılmıştır (<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/index.php>). İskân kelimesi ekseninde Akşam Gazetesi'nin 337 sayısı taranmıştır. 1918 yılından beri yayın hayatına devam eden Akşam Gazetesi Türkiye'nin en köklü gazetelerinden biridir.

3.1. Muhacirlerin Yerleştirilmesi İle İlgili Haberler

26 Ocak-İstanköylü (Yunanistan) muhacirler, Çeşme kazasının Alaçatı ve Köste³ nahiyelerinde yerleştirilmişlerdir (Eski Nüfus Tezkereleri, 26 Ocak 1934: 1).

³ Koste /Köste (günümüzde Dalyanköy)

2 Mart-Alaçatı'nın Çitlik köyüne iskân edilmiş olan İstanköy muhacirlerine arazi dağıtma ve üleştirme başlamıştır. Bu vatandaşların yakın zamanda üretici hale gelecekleri belirtilmiştir (İstanköy Muhacirlerine Arazi, 2 Mart 1934: 6).

22 Mart-Drama, Siroz (Yunanistan) ve civarından gelen muhacirler Kartal, Pendik ve civarına iskân edilmişlerdir. Bu kişiler, yerleştirildikleri günden itibaren tütüncülüğe başlamışlar ve tütün ekmekle meşgul olmuşlardır. Tütüncülüğün bu yörede ortaya çıkması yerli halk arasında da tütüncülüğe karşı ilgi uyandırmıştır (Tütün Yerine, 22 Mart 1934: 3).

10 Nisan-Halkının bir kısmı Drama ve Kesriye (Yunanistan) muhacirleri olan Çınarcık nahiyesindeki (İstanbul yakınlarında) halk, aşağı Kocadere ile (Koru) köylerinde iskân edilmişlerdir (Kemal, 10 Nisan 1934: 7).

5 Mayıs-Eceabat kazasına mürettep⁴ olan ve bir kısmı önceden buraya gelmiş bulunan muhacirlerin dışında, bu defa da İştîp ve Piriştine'den gelen (18) hane (ev halkı) muhacire tohumluk verilmiştir. Bu kişilere iskân edildikleri evleri tamir için hükümetten ödenek geldiğinden, yakında imar faaliyetine geçilecektir. Bu muhacirlere borçlanma biçimiyle çift hayvanları (toprağı sürmek için birlikte koşulan iki hayvan) almaları için ödenek verilmiş olduğu için, bu iş için mektupçu⁵ başkanlığında bir komisyon teşkil olunmuştur (Kemal, 5 Mayıs 1934: 7).

8 Haziran-Küçükkuyu'da Midilli ve Girit mübadilleri⁶ iskân edilmişlerdir (Kemal, 8 Haziran 1934: 10).

17 Haziran-Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve adalardan Türkiye'ye gelecek olan Türk göçmenlerin; hareketlerinden önce, buldukları yerlerdeki Türk konsolosluklarına müracaat ederek Türkiye'nin ne tarafına gitmek istediklerini bildirmeleri, mali durumlarını da bir liste ile beyan etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu kişilerin, topraklarımıza ayak bastıkları günden itibaren üç ay süresince hükümete müracaatla iskânlarını isteyecekleri, eğer müracaat etmezlerse, iskân haklarını kaybedecekleri ifade edilmiştir. Dahiliye Vekaleti'nin (İçişleri Bakanlığı), memleketimize gelecek olan muhacirlerin derhal iskânları ile kısa zaman içinde üretici bir hale getirilmeleri için geniş önlemler alacağı belirtilmiştir (Gelecek Muhacirler, 17 Haziran 1934: 1).

⁴ Mürettep: 1. Dizilmiş, dizili. 2. Sonradan düzenlenmiş, derlenmiş (<https://sozluk.gov.tr>, 2021)

⁵ Mektupçu: 1. "Osmanlılarda, bir resmî dairenin yazı işlerini yönetmekle yükümlü yüksek görevli kişi." 2. Bir il idaresinin yazı işlerini yöneten görevli (<https://sozluk.gov.tr>, 2021)

⁶ Mübadil: 1. "Başkasının yerine getirilmiş, mübadele edilmiş." 2. "Lozan Antlaşması'na göre, İstanbul dışında oturan Rumlarla değiştirilmek üzere Batı Trakya dışındaki Yunanistan'dan getirilen Türkler." (<https://sozluk.gov.tr>, 2021)

3 Ağustos-İskân idarelerinden tescilleri yapılmak üzere tapuya verilen muhacir ve mübadil dosyalarının incelenmesi ve bir an önce tapuların verilmesi için iş yükü çok olan yerlere memur tayin edileceği belirtilmiştir. Bunun için ödenek ayrıldığı da ifade edilmiştir. 1933'te memleketin her tarafında 120 bin dosya tescil edilerek tapu senetleri verildiği, yapılan istatistiki çalışmalar kaynak gösterilerek belirtilmiştir. Tescil muamelesinin yavaş olduğu yerler İstanbul, Bursa, Balıkesir, İzmir ve Manisa olarak ifade edilmiştir. Buralarda bir an evvel tescilin bitirilmesiyle tapuların verilmesi için tedbirler alınmıştır. Seyhan vilayetinde tapuya 1482 dosya verilmiş 1389'u tescil edilmiştir. İzmir, Manisa, Denizli, Aydın'da 79112 dosya vardır. Bunlardan 31426'sı tapuya bağlanmıştır. Samsun'da 16304 dosyadan tespit edilmemiş 9300 dosya kalmıştır. Kayseri'de 19905 gayrimenkulden 12568'i, Balıkesir'de 57000 gayrimenkulden 22372'si, Bursa'da 9072 gayrimenkulden 4609'u tescil edilmiş ve tapuya bağlandırılmıştır. İskân edilecek yeni muhacirlerin tapu senetlerinin ivedilikle verilmesi için o dönem muhacir bölgesi olarak kabul edilen Edirne, Tekirdağ ve Uzunköprü'ye tapu idaresinin fazla memur göndereceği belirtilmiştir (Muhacir ve Mübadil Dosyaları, 3 Ağustos 1934: 2).

5 Ağustos-Bulgaristan ve Romanya'dan gelmekte olan muhacirlerin Çorlu'da iskân edilmekte oldukları belirtilmiştir. Çorlu'da yeniden iki köyün teşkil edildiği, bunun dışında birkaç köyün daha yeniden tesisi için hazırlık yapıldığı ifade edilmiştir (Çorlu'da Muhacirlerin İskânı, 5 Ağustos 1934: 5).

11 Ağustos-İskân Kanunu'nun 39. maddesine göre mübadil ve gayrimübadil, muhacir, mülteci, göçebe ve nakil olunanlara adi iskân haddi için verilmiş olan tedavül sermaye, sanat, ziraat alet ve edevatı, hayvanlar, koşum, araba takımları ve tohum bedellerinin affedildiği belirtilmiştir. Bu nedenle bu kişilerden borçlanıp da yasanın yayım tarihine kadar tahsil edilmemiş olan taksitlerin tahsil edilmeyeceği bildirilmiştir. Aynı maddenin hükmüne göre yukarıda bahsedilenlere borçlanma suretiyle adi iskân haddi içinde verilmiş olan yapı ve toprak bedellerinin, verildikleri tarihten itibaren, yirmi sekiz yılda ve kırk eşit taksitte tahsil edilmesi ve tahsile de sekizinci yıldan sonra başlanması gereklidir. Bu sebeple kanunun yayımına kadar tahsil edilmeyen taksitlerin bu esasa göre düzeltilme ve peşin vermek isteyenlerin de yarı borçlarının affedilme gerekliliği Dahiliye Vekaleti'nden vilayetlere bildirilmiştir (Muhacirler ve Mübadillerin Borçları, 11 Ağustos 1934: 5).

23 Ağustos-Son zamanlarda Bulgaristan Türklerinden birçoğunun Romanya'ya iltica etmiş oldukları belirtilmiştir. Bu kişilerin, ana vatana gelmeleri için yaptıkları müracaatın kabul edildiği, kendilerinin Tekirdağ'da iskân edilecekleri ifade edilmiştir (Bulgaristan'dan Romanya'ya İltica Eden Türkler, 23 Ağustos 1934: 2).

22 Eylül- Balkanlardan ülkemize gelen muhacirlerin iskân edildikleri bölgelerde tamamıyla yerleşmelerini temin etmek ve kendilerine bedava ev yapabilmeleri için devlet ormanlarından kereste kesmelerine izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Muhacirlerin, kendilerine verilecek araziye belirli bir zamanda imar etmeğe mecbur olacakları, bu süre bittikten sonra adlarına tapu verileceği belirtilmiştir. Muhacirlerin yapacakları binaların sağlık koşullarına uygun olmasının sağlanacağı da ifade edilmiştir (Muhacirler, 22 Eylül 1934: 3).

30 Eylül-Doğu bölgelerinde iskân işlerini süratle bitirmek için Kars'a gelen Nüfus ve İskân Genel Müdürü Ali Galip Bey'in, merkeze bağlı olan yerler ve merkez kazasında tetkiklerini bitirerek önceki gün çok memnun bir şekilde uğurlandığı belirtilmiştir (Nüfus, Umumi Müdürünün Seyahati, 30 Eylül 1934: 6).

30 Eylül-Romanya ve Bulgaristan'dan Trakya'ya muhacirler geldiği belirtilmiş; Tekirdağ'a Balkanlardan gelmiş ve gelmekte olan muhacirlerin toprağa bağlanması ve bir ev sahibi olup üretici hale gelmesi için Çorlu'da (100) hanelik Ömerler ve (120) hanelik Türkmenli isimli iki yeni köy tesis edildiği ifade edilmiştir (Hilmi, 30 Eylül 1934: 6).

22 Ekim-Romanya'dan kendi istekleriyle muhacir gelişi devam etmektedir. Yapılan anlaşma üzerine muhacirler, Türk vapurlarıyla gelmektedir. Önceki gün Adana vapuruyla 620 ve Nilüfer vapuruyla 410 muhacir geldiği belirtilmiştir. Bunlar ise Çorlu iskân bölgesi dolduğu için Tekirdağ'a gönderilecektir. Çorlu iskân bölgesine artık muhacir gönderilmeyecektir. İlgili tarihte, Köstence'de toplanmış on bin kadar muhacir daha olduğu belirtilmiştir. Bu muhacirler de sırasıyla geleceklerdir. Romanya'dan gelen bu ırktaşlarımızın zengin ve çiftçi oldukları ifade edilmiştir. Bu kişiler, mallarını ve hayvanlarını da beraberlerinde getirmekte olduklarından; bu kişilerin hızlıca üretici hale gelebilecekleri belirtilmiştir (Muhacir Geliyor, 22 Teşrînievvel 1934: 2).

25 Ekim-Önceki gün Yugoslavya'dan 85 nüfusluk bir muhacir kafilesinin geldiği ve iskân bölgeleri olan Elaziz'e gönderildikleri bildirilmiştir (Yugoslavya'dan Muhacir Geldi, 25 Teşrînievvel 1934: 3).

26 Ekim-Yugoslavya'dan 120 kişilik muhacir kafilesinin İzmir'e geldiği, Elaziz'e sevk olunacakları ve orada iskân edilecekleri belirtilmiştir (Yugoslavya'dan Gelen Muhacirler, 22 Teşrînievvel 1934: 5).

9 Kasım-Trakya'ya yerleştirilecek Romanya ve Bulgaristan muhacirlerinden 27 hanelik ilk kabile Babaeski'ye gelmiştir. Muhacirler, iskânlarına tahsis edilen Pancar köyüne gönderilmişlerdir. Genel müfettiş İbrahim Tali ve yanındaki yetkililer iskân işlerini denetlemek üzere bu köye gitmişler ve ihtiyaçlarını belirlemişlerdir. Buraya 400 hanelik muhacir daha geleceği ve iskânları için istasyon yanında büyük ve çağdaş bir

numune mahallesi tesis edileceği ifade edilmiştir. Bu mahalle inşa edilinceye kadar muhacirler, yerli halkın evlerinde misafir edileceklerdir. Romanya ve Bulgaristan'dan gelen ve gelecek muhacirlerin Trakya'da yerleştirilmelerinin, memleketin servet kaynaklarını daha hareketli bir hale getirmek için çok faydalı olacağı da belirtmiştir (Babaeski'de Muhacir İskânı, 9 Teşrinisani 1934: 6).

15 Kasım-Dahiliye Vekaleti nüfus ve iskân politikasına büyük bir gayretle devam etmektedir. Vekalet'in yabancı memleketlerden Türk muhacir getirtmek için siyasi teşebbüslere girişmiş olduğu belirtmiş; bu girişimlerin olumlu neticeler vereceği tahmininden ve ümidinden bahsedilmiştir (Nüfus Politikası, 15 Teşrinisani 1934: 1).

20 Kasım- Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın, Trakya'daki iskân sahalarını gezerek yeni yerleştirilen muhacirlerin vaziyetlerini inceleyeceği ifade edilmiştir (Trakya Seyahati, 20 Teşrinisani 1934: 1).

23 Kasım-Vekaletlerin (Bakanlıkların) birer temsilcisinden oluşarak kurulan Yüksek İskân Komisyonu, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın başkanlığında yapılan bir toplantısında Trakya iskân vaziyetinin yerinde incelenmesine karar vermiştir. Nüfus Genel Müdürü Ali Galip Bey de dahil olmak üzere komisyon üyeleri önceki akşam Trakya'ya gitmişlerdir. Komisyon üyelerinin Trakya'daki iskân sahalarını gezecek, yerleştirilen muhacirlerle gelen muhacirlerin yerleştirilmeleri işini yerinde inceleyecekleri belirtilmiştir. Komisyonun; tetkikatını bitirdikten sonra Ankara'ya döneceği, alınması gereken önlemlere ilişkin bir karar vereceği belirtilmiştir. Ayrıca yeni iskân kanununun daha esaslı ve geniş bir ölçekte uygulanmasını sağlamak amacıyla 1935 bütçesine fazla ödenek konulacağı da bildirilmiştir (Trakya'da İskân İşleri, 23 Teşrinisani 1934: 2).

25 Kasım-Trakya'ya gelen insanların iaşesi ve iskânları için Vali Haşim Bey'in yüksek gayretleriyle Tekirdağ'da bir muhacirlere yardım komisyonu-cemiyeti kurulduğu belirtilmiştir. Halkın da bu insanlara gereken yardımı esirgemedikleri de ifade edilmiştir. Bu komisyonun üç koldan faaliyete geçtiği bildirilmiştir (Muhacirlere Yardım, 25 Teşrinisani 1934: 6).

26 Kasım-Çanakkale Valisi Süreyya Bey'in iskân işleriyle ilgili görevlendirdiği vilayet mektupçusu ve nüfus müdürünü refakatine alarak Çanakkale kasabasıyla civar beş köyde yerleştirilen yeni muhacirlerin bulunduğu evleri birer birer dolaşarak ihtiyaçlarını bizzat dinlediği ve rahat etmeleri için tedbirler aldığı belirtilmiştir. Muhacirlere verilen tarlaların imece suretiyle köylü tarafından sürülmekte ve bağış suretiyle temin edilen tohumların ekilmekte olduğu bildirilmektedir (Gelen Muhacirler, 26 Teşrinisani 1934: 2).

27 Kasım-Trakya'ya muhacirlerin gelmeye devam ettikleri, muhacirlerden çoğunun bütün mal ve mülklerini bırakarak geldikleri ifade edilmiştir. Havalının

soğumasına rağmen Bulgaristan ve Yugoslavya'dan muhacirlerin gelmeye devam ettikleri; üç ay zarfında gelen 5853 kişinin, iskân bölgelerine iskân edildikleri belirtilmiştir. Daha sonra gelen ve geleceklerin ise Saray ve Malkara yöresine iskân edilecekleri bildirilmiştir (Etem, 1934: 7).

5 Aralık-Bulgaristanlı Türklerin göç akınının sürmekte olduğu; Köstence'de toplanan bu muhacirlerden 1285 kişinin önceki gün Adnan ve Seyyar vapurlarıyla İstanbul'a geldikleri; akabinde bu kişilerin, Derince yoluyla iskân yerleri olan Elaziz'e gönderildikleri belirtilmiştir (Dün De İki Vapur Mülteci Geldi, 5 Kânunuevvel 1934: 3).

20 Aralık-Bir Yunan vapuruyla 70, Çiçerin vapuruyla 300 Yugoslav muhacirin İzmir'e geldiği belirtilmiştir. Bu kişilerin memleketin iç taraflarına iskân edilecekleri ifade edilmiştir (İzmir'e Gelen Muhacirler, 20 Kânunuevvel 1934: 6).

23 Aralık-Bir süreden beri Köstence yoluyla yapılan muhacir nakliyatının son günlerde havalanın bozukluğu nedeniyle durdurulduğu belirtilmiştir. Ancak hükümet tarafından izin verildiği zaman bu nakliyatın yapılabileceği liman idaresine bildirilmiştir. Muhacir getirmek üzere müracaatta bulunan bir vapur sahibine şimdilik buna imkan olmadığı cevabı verilmiştir Ayrıca Trakya'da yerleştirilen muhacirlere tohum dağıtılmakta olduğu da haberler arasındadır (Muhacir Nakli, 23 Kânunuevvel 1934: 5).

31 Aralık-Trakya Bölgesi Genel Müfettişi İbrahim Tali'nin sabah saatlerinde Ankara'ya geldiği; Trakya işleri ve özellikle muhacirlerin iskân meseleleri hakkında Dahiliye Vekili'ne açıklamalarda bulunduğu belirtilmiştir (İbrahim Tali Ankara'da, 31 Kânunuevvel 1934: 2). Selanik yolu ile Yugoslavya'dan İzmir'e 181 ailelik Türk muhacir kafilesi gelmiştir. Bu kişilerin Dahiliye Vekaleti'nce uygun görülecek vilayetlere iskân edilecekleri ifade edilmiştir (Yugoslavya'dan Muhacir Geliyor, 31 Kânunuevvel 1934: 5).

3.2. İdari Yapı Hakkındaki Haberler

23 Şubat-Hazırlanan yeni bir projeye göre nüfus ve iskân işleri birleştirilerek (iki dairenin işleri birleştirilecek) bir müdür tarafından yönetileceği belirtilmiştir. Bu projenin uygulanma tarihi henüz tespit edilmemiş ise de bu işin yakın bir zamanda yapılacağı anlaşılmaktadır (Nüfus ve İskân, 23 Şubat 1934: 2).

27 Şubat-Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale bölgelerinde nüfus ve iskân işlerinin esaslı bir surette düzenlenmesi ve idaresi Trakya genel müfettişliği adıyla ikinci bir genel müfettişlik oluşturulması icra vekilleri heyetince kabul edilmiştir. Bu teşkilatın kadrosunda bir başmüşavir, bir asayiş müdürü, bir yazı işleri ve bir kalemi mahsus (Özel kalem) müdürü, bir iskân müdürü ve on memur mevcuttur (Umumi Müfettişlik, 27 Şubat 1934: 1).

22 *Mart*-Trakya genel müfettişliğinin kadrosunda yapılan değişiklik ve ilavelerden sonra kadronun aldığı son şekle göre emniyet müşavirinin 80 lira, muavininin 55 lira, iskân müdürünün 70 lira, müşavirinin 55 lira maaşlı alacağı belirtilmiştir (Trakya Umumi Müfettişliği, 22 Mart 1934: 2)

3.3. Mevzuat ve Mevzuat Çalışmaları ile İlgili Haberler

3 *Mayıs*-Yeni iskân kanununun memleketin içiyle ve dışıyla ilgili durumu etrafında önemli hükümleri içerdiği; Muhacir iskân edilecek bölgeleri de kanun tespit etmekte olduğu belirtilmiştir. Bu kanunun aynı zamanda iskân teşkilatını da değiştirdiği ifade edilmiştir (Yeni İskân Kanunu, 3 Mayıs 1934: 2).

29 *Mayıs*-Meclis encümeninde incelenen iskân kanununun, bazı maddeleri değiştirilmek üzere geri alındığı; ancak kanunun bu devrede mutlaka çıkarılacağı belirtilmiştir (İskân Kanunu, 29 Mayıs 1934: 2).

8 *Haziran*-İskân kanun tasarısının dönemin ihtiyacına mutlak bir cevap olacağı ve nüfus siyasetine büyük faydalar temin edeceğinde bütün milletvekillerinin ittifak içinde oldukları belirtilmiştir. Ancak bu tasarının yazılış tarzının Meclis'e gelen diğer tasarılarından başka tarzda olduğu için münakaşalara neden olduğu ifade edilmiştir. Henüz dilimize yerleşmemiş bazı yeni Türkçe kelimelerin kanunun hedeflediği amacı tamamıyla ifade edemeyeceği noktasında birçok itiraz yapılmış; netice ise kanundaki kelimelerin münakaşaya fırsat vermeyecek şekilde düzenlenmesi için kanunun encümene havalesine karar verilmiştir (Mecliste Dil Meselesi Görüşüldü, 8 Haziran 1934: 2)

26 *Haziran*-İskân kanununun daha hızlı ve mükemmel bir biçimde uygulanabilmesi için özel bir iskân teşkilatının meydana getirileceği belirtilmiştir. Bunun için de bütçe encümeninin gerekli olan tasarı esaslarını hazırlamakta olduğu ifade edilmiştir (Hususi İskân Teşkilatı Layihası, 26 Haziran 1934: 2).

23 *Ağustos*-İskân genel müdürü Ali Galip Bey'in yeni iskân kanununa göre iskân bölgelerini tespit için yakında Doğu vilayetlerine giderek incelemede bulunacağı belirtilmiştir (Şarkta İskân Mıntıkları, 23 Ağustos 1934: 2).

3.4. Yurtdışındaki Gelişmeler ile İlgili Haberler

1 *Ocak*-Filistin'de Almanya'dan gelen musevi muhacirlerin iskânından dolayı Filistin Arapları ile İngiliz askerleri ve polisleri arasında kanlı çatışmalar olmuştur. İngiltere hükümeti göçü sınırlamıştır (Yakın Şark Vekayii, 1 Kanunusani 1934: 7).

26 *Mart*-Irak'tan çıkarılan Asurilerin Güney Amerika'da Brezilya'da iskân edilmeleri hedeflenmiştir. Ancak Brezilya hükümeti bunları kabul edemeyeceğini

Milletler Cemiyeti'ne bildirmiş; bu nedenle Asuriler için yeni yer arandığı belirtilmiştir (Üç Günde..., 26 Mart 1934: 2).

6 Ağustos-İtalya'nın, borç taksitlerini ödemek için Arnavutluk hükümetine verdiği sürenin 2 Eylül'de biteceği ifade edilmiştir. Fakat Arnavutluk hükümetinin taksiti ödemek için para bulması imkansız olarak nitelenmiştir. İtalya'nın; Tiran hükümeti, Arnavutluk'ta on bin İtalyan muhacirinin iskânını kabul etmediği takdirde, Arnavutluk arazisini işgal altına almakla tehdit ettiği belirtilmektedir (İtalya'nın Tehdidi, 6 Ağustos 1934: 2).

11 Ağustos-Sovyetlerin daha köklü, daha esaslı önlemlere başvurdukları Avrupa basınında düşünülmekte ve tartışılmaktadır. Bu köklü ve esaslı önlem; Sibiryaya ve uzak doğunun daha yoğun biçimde iskân ettirilmesi ve buralarda sanayi kurulmasıdır. Bu amaçla son zamanlarda Moskova'da özel bir iskân dairesi kurulduğu belirtilmiştir. Bu daire sistemli bir biçimde uzak doğuda iskânı temin edecek ve yoğunluğu artıracaktır. Uzak doğuda iskâna ve ziraata müsait yerlerin fazlalığına rağmen, daha uygun yerler batıda da bulunduğu için halkın şimdiye dek uzak doğuda yerleşmeye özel bir arzu göstermediği ifade edilmiştir. Fakat Sovyet hükümeti bu bölgeye yerleşecek halka karşı zorunlu ekonomik sistemini uygulamayacağını bildirince bu bölgede iskân için de halkta büyük bir arzu uyandırdığı belirtilmiştir. Burada iskân edilecek halkın, üretimlerini devlete teslim etmeye mecbur tutulmayacak, serbest biçimde üretimlerini satma hakkına sahip olacakları ifade edilmektedir. Buna karşılık Japonlar, Mançuri'nin kuzey sınırında iskâna kalkışmışlar, bu durum da dikkat çekici bir olay olarak nitelenmiştir (Ş., 11 Ağustos 1934: 5).

31 Ağustos-Suriyelilerin, memleketlerinde Nasturiler'in iskân edilmesini istemedikleri belirtilmiştir. (Nasturiler Suriye'de Mi İskân Edilecek?, 31 Ağustos 1934: 5).

30 Eylül-Arnavutluk'un bazı taraflarında İtalyan muhacirlerinin iskân edilmesine izin verilmiştir (Ekalliyetler Meselesine Ait Münakaşalar - Şark Misakı Suya Düşüyor – Avusturya'nın İstiklali Temin Edilemiyor - İtalya Arnavutluk'ta iyice yerleşti, 30 Eylül 1934: 5-9).

7 Aralık-Suriyeliler tarafından memleketlerine iskân ettirilmesi istenmeyen ve Irak'ı terk etmiş bulunan Nasturilerin eski yerlerine iskân edilmesi için, Dirzor bölgesinde Aneze aşireti nezdine sivil olarak gelen İngiliz memurları, Aneze aşireti reisi Muckimiye kandırmışlardır (Nasturiler Eski Yerlerine Dönecekler Mi?, 7 Kânunuevvel 1934: 2).

4. Sonuç

1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu, göç sürecini belirleyen bir kanun olduğu için toplumsal dinamikler üzerinde etki düzeyi yüksek olan bir kanundur. Kanun'un bu niteliği kanunkoyucu tarafından dikkate alınarak, ayrıntılı düzenlemelere gidilmiştir. Nakil edilen kişilerin mülkiyet haklarını korumak için "istihkak mazbatas" gibi önlemlere gidilmiş; göçle gelen kişilerin gümrük muafiyetleri sonrası piyasanın bozulmaması için kurallar getirilmiştir. İskân sürecinde temel amaç, sürecin hızlı ilerlemesi ve iskân edilen kişilerin üretici niteliğine hızlıca kavuşması olmuştur. İskân edilen kişilere, kolaylıklar sağlanmış; devlet araç ve gereçlerinden, ücretsiz nakil olanaklarından ve gümrük muafiyetlerinden faydalanmışlardır. İskân edilen kişilere ödenek tahsis edilmiş, ödemeleri konusunda da kolaylıklar sağlanmış hatta bazı koşullar altında borçlar affedilmiştir. Sürecin hızlı ilerleyebilmesi için personel desteği sağlanmıştır.

Kanun'un içerdiği hedeflerden bir diğeri de, göç kapsamı dışında ülkenin genel politikasını da yansıtmaktadır. Aşiretlerin tüzel kişiliklerinin tanınmadığı; aşiretlere ait olarak tanımlanmış mal varlıklarına, iskân edilen kişilere ve topraksız çiftçilere dağıtılmak üzere el konulacağı belirtilmiştir. Bu kural, hem devletin iktidarını tüm ülkede eşit biçimde sağlaması konusunda hem de toplumsal eşitsizliği giderme konusunda olumlu etki doğuracak bir düzenlemedir.

Kanun'un basındaki yansımaları da, daha çok halkı bilgilendirme amaçlı olup; Kanun'a ve iskân sürecine ilişkin bilgiler içermektedir. Aynı zamanda halkın, dönemin bazı devletlerindeki toplumlardan farklı olarak, iskânla birlikte yurtdışından gelen insanları şefkatle karşılaması da basında yer almıştır. Sonuç olarak, Kanun'un halk üzerinde olumlu bir etki doğurduğu, basındaki yansımalara dayanılarak ifade edilebilir.

Kaynakça

1984 Cartagena Bildirisi (1984),
http://www.madde14.org/index.php?title=Cartagena_M%C3%BClteciler_Bildirisi,
Erişim Tarihi: 01.03.2021.

Akıncı, B., Nergiz , A., & Gedik , E. (2015), Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.

Babaeski'de Muhacir İskanı (9 Teşrinisani 1934), *Akşam Gazetesi*, 6.

Bulgaristan'dan Romanya'ya İltica Eden Türkler (23 Ağustos 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Çorlu'da Muhacirlerin İskanı (5 Ağustos 1934), *Akşam Gazetesi*, 5.

Dün De İki Vapur Mülteci Geldi (5 Kânunuevvel 1934), *Akşam Gazetesi*, 3.

Ekalliyetler Meselesine Ait Münakaşalar - Şark Misakı Suya Düşüyor – Avusturya'nın İstiklali Temin Edilemiyor - İtalya Arnavutluk'ta iyice yerleşti. (30 Eylül 1934), *Akşam Gazetesi*, 5-9.

Ertan, K.A. ve Ertan, B. (2017), Türkiye'nin Göç Politikası. *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 7-39.

Eski Nüfus Tezkereleri (26 Kanunusani 1934), *Akşam Gazetesi*, 1.

Etem, I. (27 Kasım 1934), Trakya Muhacir Akını Devam Ediyor, *Akşam Gazetesi*. 7.

Eyüpoğlu, İ. Z. (1991), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar: İstanbul.

Gelecek Muhacirler (17 Haziran 1934), *Akşam Gazetesi*, 1.

Gelen Muhacirler (26 Teşrinisani 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Hilmi, A. (30 Eylül 1934), Trakya Muhacirler İçin Yeni Köyler Yapılıyor, *Akşam Gazetesi*. 6.

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/index.php>, Erişim Tarihi: 01.03.2021.

<https://sozluk.gov.tr/> (2021), Erişim Tarihi: 01.03.2021.

<https://www.luggat.com/> (2021), Erişim Tarihi: 01.03.2021.

Hususi İskân Teşkilatı Layihası (26 Haziran 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

İbrahim Tali Ankara'da (31 Kânunuevvel 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

İskân Kanunu (29 Mayıs 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

İskân Kanunu, Kanun No: 2510, Kabul Tarihi: 14.06.1934, Resmi Gazete Tarih: 21 Haziran 1934, Sayı: 2733. (1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu).

İstankoy Muhacirlerine Arazi (2 Mart 1934), *Akşam Gazetesi*, 6.

İtalya'nın Tehdidi (6 Ağustos 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

İzmir'e Gelen Muhacirler (20 Kânunuevvel 1934), *Akşam Gazetesi*, 6.

Keleş, R. (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kemal R. (10 Nisan 1934), İstanbul Yakınında Şirin Bir Nahiye Merkezi, *Akşam Gazetesi*, 7.

Kemal R. (5 Mayıs 1934), Umumi Harpte Harap Olan Eceabat Şirin Bir Yerdir, *Akşam Gazetesi*, 7.

Kemal R. (8 Haziran 1934), Çok Şirin Bir Nahiye Merkezi: Küçükkuşu, *Akşam Gazetesi*, 10.

Koç, Y. (2016), İskân, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ek-1 Cilt, 650-651.

Mecliste Dil Meselesi Görüşüldü (08 Haziran 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Muhacir Geliyor (22 Teşrinievvel 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Muhacir Nakli (23 Kânunuevvel 1934), *Akşam Gazetesi*, 5.

Muhacir ve Mübadil Dosyaları (3 Ağustos 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Muhacirler (22 Eylül 1934), *Akşam Gazetesi*, 3.

Muhacirler ve Mübadillerin Borçları (11 Ağustos 1934), *Akşam Gazetesi*, 5.

Muhacirlere Yardım (25 Teşrinisani 1934), *Akşam Gazetesi*, 6.

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951), <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>, Erişim Tarihi: 01.03.2021

Nasturiler Eski Yerlerine Dönecekler Mi? (7 Kânunuevvel 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Nasturiler Suriye’de Mi İskân Edilecek? (31 Ağustos 1934), *Akşam Gazetesi*, 5.

Nüfus Politikası (15 Teşrinisani 1934), *Akşam Gazetesi*, 1.

Nüfus Umumi Müdürünün Seyahati (30 Eylül 1934), *Akşam Gazetesi*, 6.

Nüfus ve İskân (23 Şubat 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Onions C. T., Friedrichsen G. W. S. & Burchfield R. W. (1966), *The Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford University Press: Oxford.

Ş. M. (11 Ağustos 1934), Rus Ordusu ve Uzak Şark Meselesi, *Akşam Gazetesi*, 5.

Şakacı, B. K. (2020), Türkiye’nin Göç ve İskân Politikaları: 1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu İncelemesi, *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi- Journal of Public Administration and Policy*, Cilt/Vol.:1 Sayı/No: 3.

Şarkta İskân Mintıkları (23 Ağustos 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Trakya Seyahati (20 Teşrinisani 1934), *Akşam Gazetesi*, 1.

Trakya Umumi Müfettişliği (22 Mart 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Trakya’da İskân İşleri (23 Teşrinisani 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Tütün Yerine (22 Mart 1934), *Akşam Gazetesi*, 3.

Uluslararası Göç Örgütü (2013), *Göç Terimleri Sözlüğü* (2 b.) Uluslararası Göç Hukuku No:31.

Umumi Müfettişlik (27 Şubat 1934), *Akşam Gazetesi*, 1.

UNHCR (2016), Mülteci ve Göçmen?, https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf, Erişim Tarihi: 01.03.2021

Üç Günde... (26 Mart 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Yakın Şark Vekayii (1 Kânunusani 1934), *Akşam Gazetesi*, 7.

Yeni İskân Kanunu (3 Mayıs 1934), *Akşam Gazetesi*, 2.

Yugoslavya'dan Gelen Muhacirler (22 Teşrinievvel 1934), *Akşam Gazetesi*, 5.

Yugoslavya'dan Muhacir Geldi (25 Teşrinievvel 1934), *Akşam Gazetesi*, 3.

Yugoslavya'dan Muhacir Geliyor (31 Kânunuevvel 1934), *Akşam Gazetesi*, 5.

INCOME SMOOTHING AND FIRM-SPECIFIC FACTORS: TURKEY CASE

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Ömer Faruk BÜYÜKKURT

Gelir Yumuşatma ve Firmaya-Özgül Etkenler: Türkiye Örneği

Yazar(lar) | Author(s)
Ömer Faruk BÜYÜKKURT¹

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 23/04/2021
Accepted Date : 12/05/2021

Key Words: Income Smoothing, Earnings Smoothing, Firm-Specific-Factors

JEL Codes: M41, M48, M49

ABSTRACT

This study investigates the income smoothing behaviours of the listed firms in BIST from the period spans from 2012 to 2019. The study scrutinizes such behaviours at the sectoral level. Moreover, the relationship between firm-specific factors -size, leverage, growth- and income smoothing practices are also examined. For the detection of the income smoothing so-called Eckel Model (1981) model is used. Based on the analysis it is found that 1 in 3 observation in the manufacturing sector, 1 in 5 observation in the utility and transportation sector and 1 in 2 observation in the finance sector implement income smoothing practices between the period of 2012-2019. Regarding firm-specific factors, it is found that compared with the non-smoothing firms, income-smoothing firms are smaller, low leveraged and exhibit lower growth in the manufacturing sector. Moreover, in the finance sector, income-smoothing firms are smaller and low leveraged comparing with the non-smoothing firms. Lastly, there is no significant difference between the income-smoothing and non-smoothing firms with regards to firm-specific factors for the utility & transportation industry.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 23/04/2021
Makale Kabul Tarihi : 12/05/2021

Anahtar Kelimeler: Gelir Yumuşatma, Kazanç Yumuşatma, Firmaya-Özgül Etkenler

JEL Kodları: M41, M48, M49

ÖZ

Bu çalışma, BIST'te işlem gören firmanın 2012-2019 dönemini kapsayan gelir yumuşatma davranışlarını incelemektedir. Çalışma, bu tür davranışları sektörel düzeyde irdelemektedir. Ayrıca firmaya-özgül etkenler -büyüklük, kaldıraç, büyüme- ve gelir yumuşatma uygulamaları arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. Gelir yumuşatma faaliyetlerinin tespiti için Eckel Modeli (1981) kullanılmıştır. Analize göre 2012-2019 döneminde imalat sektöründe 3 gözlemden 1'inin, hizmet ve ulaştırma sektöründe 5 gözlemden 1'inin ve finans sektöründe 2 gözlemden 1'inin gelir yumuşatma uyguladığı kanaatine varılmıştır. Firmaya özgül faktörler dikkate alındığında, gelir yumuşatmayan firmalara kıyasla, imalat sektöründeki gelirlerini yumuşatan firmaların daha küçük, daha düşük kaldıraçlı olduğu ve daha düşük büyüme sergilediği görülmüştür. Bunun yanında, finans sektöründe gelirlerini yumuşatan grupta olan firmaların, yumuşatmayan firmalara göre daha küçük ve düşükkaldıraçlı olduğu ancak daha düşük büyümeye sahip olmadığı gözlemlenmiştir.

¹ Öğr. Gör. Dr. Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-9299-5169>, e-posta: faruk.buyukkurt@erzincan.edu.tr

Son olarak, hizmet ve ulaşım endüstrisi için firmaya özgü faktörler açısından gelirlerini yumuşatan ve yumuşatmayan firmalar arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

1. Introduction

Income smoothing is one of the methods that executives implement for the sake of manipulating earnings level in order to avoid earnings fluctuations. The executives try to reduce earnings when the figure is significantly higher than the earnings trend, while they attempt to increase earnings if it is noteworthy lower than the earnings trend. By doing so, they aim to alleviate volatility in earnings figure. From this point of view, detection of the income smoothing practices of the firms is of vital importance to be able to reliably extract the real earnings levels from the announced ones. In the same vein, revealing of income smoothing practices of the firms that operate in a specific industry also crucially important in order to precisely interpret the true performance of that specific sector. In the light of these considerations, this study focuses on the income smoothing practices of the listed BIST firms for the period that spans from 2012 to 2019 with a total of 2,069 observations. Apart from the main sample, some sub-samples are also used in the study for the sake of providing in-depth analysis. The sub-samples are created based on the industries, firm-specific factors and smoothing behaviours of the executives of the firms. The industries investigated in this study are manufacturing, utility & transportation and finance, while the firm-specific factors focused on in this study are firm size, leverage and growth levels of the firms. The so-called Eckel Model (1981) is employed in this study to detect earnings management practices. This model is chosen because of the fact that first, it is simple, and second, its simplicity does not undermine its accuracy. Moreover, the data requirement of the model is not very demanding. Thus, the model is suitable for especially developing stock exchanges in that the number of listed firms is relatively low comparing with developed stock markets. The finding of this study shows that roughly 1 in 3 observation in the manufacturing sector, 1 in 5 observation in the utility and transportation sector and 1 in 2 observation in the finance sector implement income smoothing practices during the investigation period, 2012-2019. Moreover, the income-smoothing firms are smaller, low leveraged and less growing comparing with the non-smoothing firms in the manufacturing sector. Besides that, income-

smoothing firms are smaller and low leveraged comparing with the non-smoothing firms in the finance sector. Lastly, there is no significant difference between the income-smoothing and non-smoothing firms with regards to firm-specific factors for the utility & transportation industry. The finding of this study can help all interested parties when they are analysing the BIST firms & sectors.

The rest of the paper is organized as follows; the next chapter is the literature review, after that the data & methodology section takes place, following the results & discussion the conclusion is presented.

2. Literature Review

Income smoothing is one of the most preferred methods that managers employ to “adjust” firms’ earnings levels. There are various definitions of income smoothing in the accountancy literature. One of the earliest definition of income smoothing is given by Copeland (1968) together with its must-have characteristics. Copeland (1968) states that income smoothing is “... repetitive selection of accounting measurement or reporting rules in a particular pattern, the effect of which is to report a stream of income with a smaller variation from the trend that would otherwise have appeared”. Moreover, he listed the specific characteristics of income smoothing activities. According to Copeland (1968), income smoothing activities must not require further practices in upcoming periods. Secondly, income smoothing activities must be based on “professional judgement” and it must be within the borders of recognized and accepted accounting standards. Thirdly, the practice must result in a significant change in the earnings level. Fourthly, income smoothing practices must not involve operational actions. In other words, this activity must involve the accounting figures only. Lastly, this activity should be used either individually or together with other supporting practices throughout the following periods. Beidleman (1973) describes income smoothing as an executives strategy to suppress the volatility in income. Another historical definition of income smoothing is made by Ronen and Sadan (1981) They asserted that executives employ income smoothing practices to alleviate volatility in earnings so as to makes expected cash flows becomes more predictable. To sum up, as it can be seen from the above definitions, income smoothing is an activity that aims to alleviate the volatility in earnings, practised by the executives in such a way as to obey financial reporting standards. Moreover, this activity is implemented throughout extending periods since the ultimate goal of the strategy is no to deviate from the steadily increasing earnings trend.

Income smoothing methods are implemented as a result of various motivations. It is stated in the literature that if the executives' compensation payments are subject to longer period performances then those executives are keen on practising income smoothing methods more than the ones that are subject to shorter-term performance results. This might be because of the fact that most of the executives' remunerations are in the type of stock options. So, if the executives smooth the earnings, the reflection of steadily increasing earnings figures on the stock prices might lead them to obtain better bonus payments (Goel and Thakor, 2003, p.179). Healy (1985, p.105) also connects the income smoothing behaviours of the executives with their bonus plans and states that executives smooth the incomes in the way in which their bonuses becomes higher than it should have been otherwise. In additions to this, executives also smooth the income in the periods where the earnings are low, in order to secure their jobs. On the other hand, executives also smooth the income in the periods where the earnings are significantly higher than expected, in order to pass the earnings to the upcoming relatively worse periods (DeFond & Park, 1997, p.117; Fudenberg & Tirole, 1995, p.77). Moreover, the ownership structure of the firm has also effects on the managers' income smoothing behaviours. If the large institutional owners exist in a firm, then the executives of these firms are less likely to implement income smoothing methods. From this perspective, this suggestion can be interpreted in a way that, the situation of the non-existence of large institutional owners in a company may play an encouraging role for executives to smooth earnings (Goel and Thakor, 2003, p.180). Tax avoidance is another motivation for executives to smooth income. If the current period's earnings are significantly high, then executives practise income smoothing methods for the sake of reducing income, so as to tax, in the current period (Akbari et al., 2019, p.126). To summarize, income smoothing motivations might vary for the firms. Executives compensations, bonus packets, the existence of institutional ownership, tax avoidance are the main motivations that encourage management teams to attempt to smooth the earnings.

Income smoothing can be implemented via two main methods. Since the ultimate aim of the income smoothing is to not deviate from a stably increasing earnings trend, methods of the income smoothing strategy depend on the level of expected net earnings figure. If the earnings figure stays significantly under the historical earnings trend then income boosting methods are implemented for the period. On the contrary, if the earnings level of the period is substantially above the

earnings trend, then income decreasing methods are implemented. Thus, there are two scenarios for income smoothing: having inadequate earnings figure or generating too much earning within the current accounting period and both scenarios require different income smoothing techniques (Bao & Bao, 2004). Apart from that, since earnings have two components - cash and accruals- income smoothing strategies theoretically can be implemented through smoothing of either cashflows or accruals.

White et al. (2003, p.60) suggested that income smoothing methods can be grouped into two sub-categories: intertemporal income smoothing methods and classificatory income smoothing methods. The former one involves adjustment of the timing of discretionary expenditures. If the income is substantially higher than the intended level, then executives, who want to reduce earnings level to achieve stably increasing earnings trend, of the firms shift the discretionary expenditures, such as maintenance, employee training, research and development projects etc, from upcoming periods to the current period. By doing this, a material decrease in earnings is obtained for the current period and the final earnings level becomes close to the aimed earnings trend. On the contrary, if the earnings level is significantly lower than the intended earnings level, the same group of executives shifts the discretionary expenditures from the current period to the upcoming periods. This strategy leads to an increase in earnings in the current period at the expense of the earnings figures of the upcoming period. The latter method involves the manipulation of the classification of economic events in the way in which it serves the purpose of achieving smoothed income trend. For example, if the earnings level of the period is higher than expected, then the doubtful trade receivables can be recorded as bad debts in the current period which causes a reduction in the current period's profit level. On the other hand, if the earnings of the current period is not as high as the targeted level, then the executives may reclassify some accounting items for the sake of increase the current period's earnings level. Ibrahim et al. (2020, p.705) made the classification of income smoothing methods as "real income smoothing" and "income smoothing using discretionary accruals". Indeed, their classification covers the same arguments that explained above. The concept of "real income smoothing" is similar to "intemporal income smoothing" and "income smoothing using discretionary accruals" is similar to "classificatory income smoothing". The same methods of income smoothing are named in different terms

by other researchers (Petersen & Thiagarajan, 2000; Eckel, 1981; Lev & Kunitzky 1974; Goel & Thakor, 2003). To sum up, although they are referred to in different terms, essentially there are two major methods for smoothing income. One is smoothing income via discretionary accounting choices, and the other one is smoothing income through operational decisions. Based on the staying above or the below of the earnings trend line executives implement these methods to either reduce or boost the current period's income for the sake of meeting specific earnings targets.

It has been studied in the literature the relations between income smoothing and some firm-specific factors, such as growth, size and leverage of the company. The size of the firm can be an explanation for income smoothing since the larger firms are under additional monitoring of analysts (Richardson et al., 2002). This situation might convince executives to obtain steadily increasing earnings trend expectation of the analysts since meeting/ beating earnings expectation is a strong motivation for managers. On the other hand, large firms' executives might not blindly desire to significantly exceed steadily increasing earnings trend since extreme profit increases may attract governmental and other regulatory bodies' attentions (Watts and Zimmerman, 1990). Thus, they might prefer to push earnings downwardly in case of generating extremely higher profit than expected. When these two arguments are brought together, it can be suggested that the executives of the larger firms may have extra motivation to smooth income comparing with the managers of relatively small firms.

The relation between leverage and income smoothing activities has been studied in the literature as well. Li & Richie (2016, p.175) found that the firms that practise more income smoothing strategies enjoy a lower cost of debt. From these results, it might be expected that the executives of the firms that have high leverage rate may perform income smoothing activities to lower their cost of debts and by this mean they can lighten the cost of the financial burden on the company. Apart from this, although there are some studies that have found a positive relationship between in debtedness level and income smoothing practices (Sayunita, 2016) it is not possible to mention that there is a general consensus in the literature regarding this relation. It is documented that executives may be encouraged to increase earnings to avoid breaching debt covenants thus they may prefer to push the earnings upward (Dichev & Skinner, 2002). On the other hand, debtholders demand managers prepare financial statements in line with conservative accounting principles that

ultimately result in pushing earnings downward (Bushman & Piotroski, 2006). However, these opposite forces that aim to increase and decrease earnings respectively, cannot be called income smoothing although the income smoothing practices also aim to increase/decrease earnings. This is because income smoothing is a holistic and uniform strategy that aims to stick to a specific earnings trend. However, upward/downward manipulations of profit figure with the motivation of leverage level are separate strategies and they do not aim to hit one single earnings target. Thus, when the relation between earnings manipulation activities and leverage is studied, the earnings management strategies should not be mistaken for income smoothing. Income smoothing and growth relation have also been investigated before by the researchers. Namazi and Khansalar (2011, p.84) found that growth firms practise significantly more income smoothing methods than value firms. Moreover, Madhogarhia (2009, p.1767) also found that growth firms implement income smoothing activities significantly more than value firms. To sum up, it can be said that the relation between firm-specific characteristics and income smoothing is investigated by the researchers, yet it is difficult to mention that there is a vast literature on this issue.

3. Data & Methodology

This study uses the data retrieved from the financial statements of the listed BIST firms for the period from 2012 to 2019 (including). The observations belongs to earlier than 2012 was deleted since these periods' data was highly affected by the 2008/09 financial crisis. To be able to make reliable and robust inferences the variables of the study are winsorized at 1% level and outliers are removed from the sample. Moreover, if a firm has a missing variable that is used in this study, the whole period is removed from the sample. Besides that, after strict data-cleaning procedure, such as deleting observations that presents negative MTB ratios, the final sample is composed of 2,069 firm-years. The data of the study retrieved via Datastream database and the analyses are made via STATA 13 analyser software.

Eckel Model (1981) is one of the mostly used model to identify income smoother companies. This might be because of the simplicity, easy-understandability of the model. Thus, it is employed Eckel Model (1981) in this study to detect earnings smoothing practices. The model divides the coefficient of variation of the change in income to the coefficient of variation of the change in

sales, and takes the absolute values of the results. The Eckel Model (1981) is as follows;

$$\frac{CV_{\Delta I}}{CV_{\Delta S}} \quad (1)$$

Where; “ $CV_{\Delta I}$ is the coefficient of variation of the change in income and $CV_{\Delta S}$ is the coefficient of variation of the change in sales” (Eckel, 1981). Based on this model, the observations that have the ratio smaller than 1 but higher than 0 is referred as “Income- Smoother” or “Income-Smoothing” companies.

4. Results & Discussion

Table-1, 2 and 3 present the descriptive statistics, the correlation matrix of the keyvariables and the preliminary findings of the study respectively.

Descriptive Statistics are presented in Table-1. NITAL is the net income of the period divided by the lagged total assets of the firm, MTB is the market-to-book ratio, SIZE is the size of the company obtained via taking natural logarithm of the total assets of the firms, LEVERAGE is the total debt divided by the total assets of the company and finally descriptive statistics of the so-called Eckel scores of the industries. The average market-to-book ratio, which is frequently used to measure the growth of the firms, is 1.9333 for the whole sample. Moreover, the mean natural logarithm of the observed companies (SIZE) is 12.931. Besides these, the leverage of the sample companies is 0.2417. Mean of the so-called Eckel scores of the manufacturing industry ($Eckel_{Manu}$), utility and transportation industry ($Eckel_{U\&T}$) and the finance industries are 1.9933, 2.4670 and 1.2143 respectively. Besides that the Eckel score of the whole sample is 1,8073. Based on the these results it can be said that neither individual industries nor the whole sample means of Eckel scores are within “income smoother” range model since they are all above 1. the range of These results to some extent do not correspond with the some of the studies in the literature. This might be the result of strict and rigid data cleaning and winsorization process of the sample before starting to analysing the data. Apart from these, there is no noteworthy and worth-to-mention abnormalities of the rest of the descriptive statistics.

Table 1. Descriptive Statistics

<i>Name of Var.</i>	<i>Mean</i>	<i>Std. Dev.</i>	<i>Median</i>	<i>3rd Quartile</i>	<i>2nd Quartile</i>
NITAL	0.0387	0.1193	0.0255	0.0851	-0.0096
MTB	1.9333	2.2740	1.2000	2.0800	0.7300
SIZE	12.931	2.2170	12.713	14.246	11.357
LEVERAGE	0.2417	0.2088	0.2175	0.3752	0.0443
<i>Eckel_{Manu}</i>	1.9933	1.6015	1.6145	2.8345	0.8205
<i>Eckel_{U&T}</i>	2.4670	1.4496	2.5767	3.2218	1.4736
<i>Eckel_{Fin}</i>	1.2143	1.4016	0.6172	1.6778	0.2538
<i>Eckel_{Overall}</i>	1.8073	1.5879	1.3514	2.6670	0.5705

Table-2 exhibits the Spearman correlation matrix of the key variables. IS is the dummy variable and represents whether the firm belongs to income smoother or non- income smoother firm groups. If the Eckel score of a firm is within the range of 0 and 1 based on the Eckel Model, this firm takes the value of 1, otherwise 0. All other variables exhibited in Table-2 are described above. As it can be seen from the table that there is a negative and significant correlation (-0.688) between the Eckel score and IS. This is reasonable since the high Eckel Score makes the firms' income smoothing value in IS is 0 and on the contrary, the low Eckel score makes the firms' income smoothing value in IS is 1. In other words, the Eckel score and IS values inherently grown in opposite directions. The correlation between IS and firm-specific factors – logTA, Leverage, MTB

– and the correlation between Eckel score and same firm-specific factors are opposite because of the same reason. As it is shown in the table, the correlations between IS and firm-specific factors are all negative and significant. Although the results represented in this table is not sufficient to make an ultimate inference, the negative and significant correlation between IS and firm-specific factors indicates that such factors have, to some extent, a restrictive effect on income smoothing behaviours of the managers.

Table 2. Spearman Correlation Matrix

	<i>IS</i>	<i>Eckel</i>	<i>logTA</i>	<i>Leverage</i>	<i>MTB</i>
<i>IS</i>	1.0000				
<i>Eckel</i>	-0.6889*	1.0000			
<i>logTA</i>	-0.2767*	0.2199*	1.0000		
<i>Leverage</i>	-0.0978*	0.0833*	0.2317*	1.0000	
<i>MTB</i>	-0.0723*	0.1167*	-0.0148	0.0022	1.0000

Table-3 compares the quantity and percentage information of the smoother and

non-smoother firms in the sample. Regardless of the sectors, the overall income smoothers in the sample account for 38.96 per cent with 806 individual observations. However, number of the non-smoothers is 1,263, which makes the 61.04 percent of the sample. This indicates that the managers of the Turkish listed firms predominantly not involve in income smoothing activities. When the individual sectors are analysed, it can be seen from the table that finance firms are the ones that smooth their earnings most. Amongst the 539 finance-firm observation, 322 firm-year observation, which accounts for 59.74 % of the whole finance industry in the sample, implemented income smoothing activities. Besides that, the income smoother manufacturing firms correspond to 32.07 % of the manufacturing industry, with 467 firm-years observation. Lastly, comparing with the other two industries, the weight of the income smoother firms in the utility and transportation sector is the lowest with only 22.97 %.

Table 3. Income Smoothers and Non-Income Smoothers

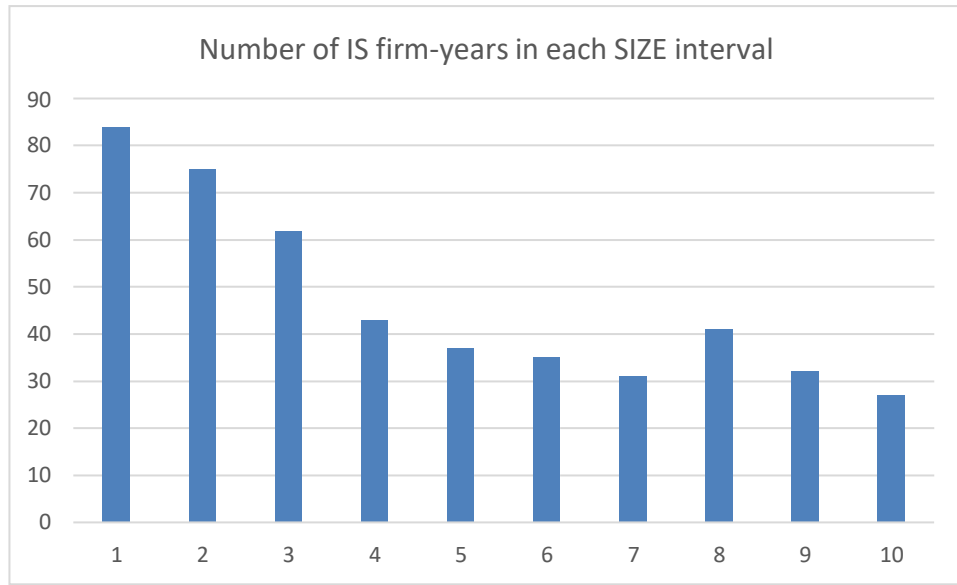
<i>Variable</i>	<i># of Smooth.</i>	<i>% of Smoot.</i>	<i># of Non-S.</i>	<i>% of Non-S.</i>	<i>Total Observ.</i>	<i>% of the Total</i>
<i>ISManu</i>	467	32.07	989	67.93	1,456	100.00
<i>ISU&T</i>	17	22.97	57	77.03	74	100.00
<i>ISFin</i>	322	59.74	217	40.26	539	100.00
<i>ISOverall</i>	806	38.96	1,263	61.04	2,069	100.00

Before exhibiting whether the mean of the firm-specific factors differs with regard to income smoothing behaviours of the firms, the following figures, Figure-1A, 1B and 1C visualize such relationship. The whole sample is split into 10 intervals based on the ranking of the investigated firm-specific factors. In each figure, interval 1 represents the lowest mean value of the firm-specific factor in the sample while interval 10 contains the highest mean value of the same factor. Figure-1A, 1B and 1C demonstrate the number of income smoothers and each bar in each interval shows the number of income-smoother firms corresponds to that interval. Each interval contains 206 firm-year observations. Figure-1A, 1B and 1C exhibit the rankings of the intervals based on size, leverage and growth respectively. Size is measured based on the natural logarithm of total assets, leverage is calculated via the ratio between total debt and total assets and finally, growth is measured ranking of market-to-book ratio.

As it is shown in Figure-1A that the number of the income-smoothers firms is

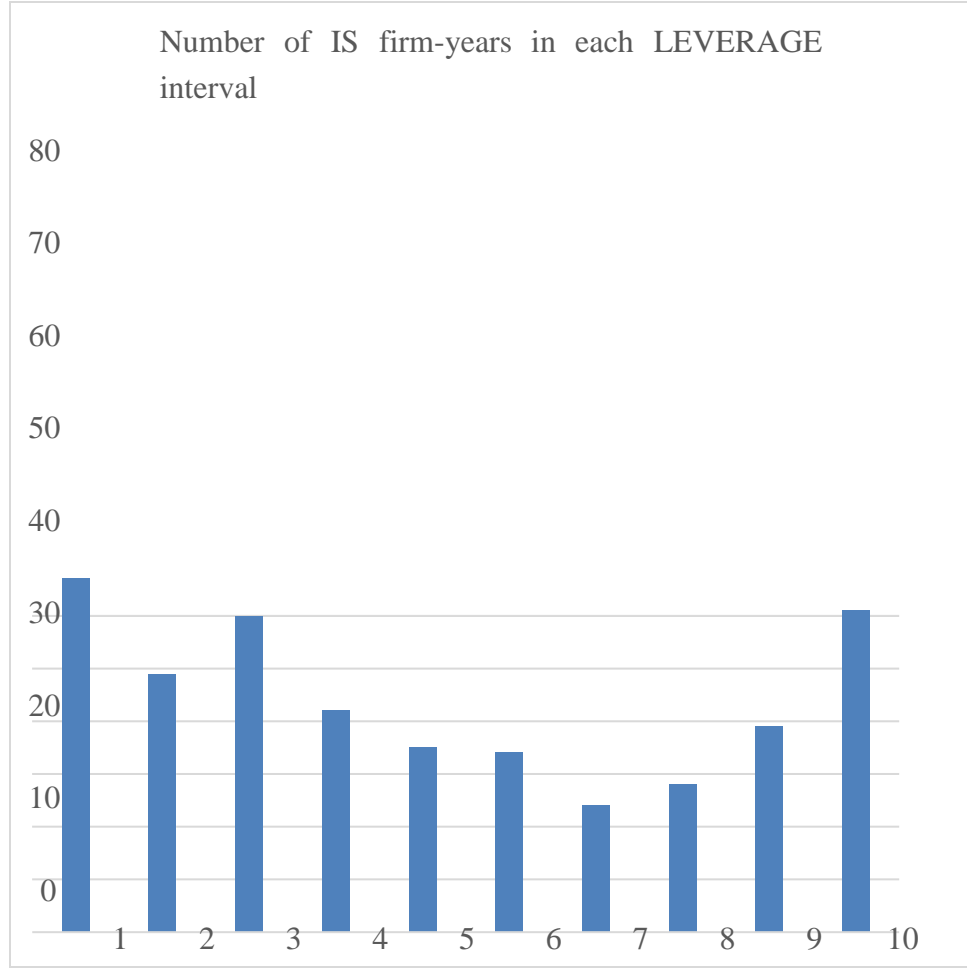
the lowest in the interval-10, while the number of income-smoother firm-years is the highest in interval-1. Moreover, the income-smoother firms' number steadily decreases from the interval-1 to interval-10. Thus, this figure shows a negative relationship between incomesmoothing practices and firm size. In Figure-1B each interval exhibits the number of income-smoother firms with regards to indebtedness level. Similar to Figure-1A, each interval in Figure-1B contains 206 firm-year observations.

Figure 1A

Generally speaking, as it can be seen in Figure-1B, there is a kind of ambiguous negative trend between the leverage and the number of income smoothing firms from interval 1 to interval 7 and after that there is a sharp increase in the number of income- smoothing firms. Apart from this, the number of income smoothing firms, again, higher in interval 1. Although it is not as clear as Figure-1A, it can be said that there is a slightly negative relationship between the number of income smoothing firms and leverage level.

Figure 1B

The last figure, Figure-1C, demonstrates the relation between the number of incomesmoothing firms in intervals where each interval contains 206 observations based on their growth level, calculated via MTB values. As it can be seen from the table that it is not possible to claim the existence of any relation between the number of income-smoothingfirms and the growth level since there are continuous ups and downs in the numbers of income smoothing firms from interval 1 to interval 10.

Figure 1C

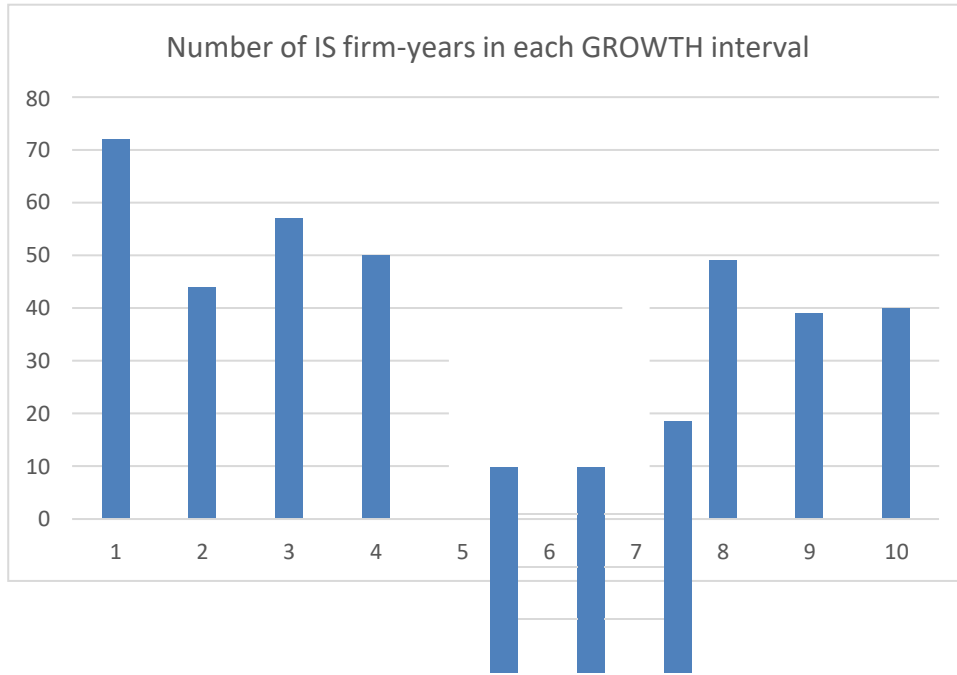

Table-4A, 4B and 4C tabulate the t-test differences in the mean value of income smoothing and non-income smoothing firms' firm-specific characteristics of size, leverage and growth respectively, for each industry.

As it is demonstrated in Table-4A, the mean value of natural logarithm of total assets of income-smoothing manufacturing firms is 12.1239 and it is 13.0186 for non-smoothing firms and the difference in means is statistically significant since the t-test result is 8.6326. When it comes to utility and transportation industry, the difference in the mean value of natural logarithm of total assets between income smoothing and non-income smoothing firms disappears as the means are 14.6325 and 14.0608 respectively and the t-test results is 1.0203. Finally, the differences in the mean value of natural logarithm of total assets between income smoothing and non-income smoothing firms in finance sector is significant. For the income smoothing firms the mean value is 12.5474 and for the non-smoothing firms it is 14.9077, while the t-test result is 9.9199. Overall, based on the results demonstrated in Table-4A, it can be said that there is a statistically significant difference in firm size between income smoothing firms and non-smoothing firms for manufacturing and finance industry. More specifically, income smoothing firms in these sectors are significantly smaller than the non-income smoothing firms. This might be because

of the fact that larger firms are under stronger investigation of governments, they are followed by higher number of analysts and they are also monitored by public closely than relatively smaller firms (Watts & Zimmerman, 1990). These reasons might have a discouraging effects on the executives for the implementation of income smoothing activities.

Table-4A SIZE				
A- Manufacturing				
Group	Observation	Mean	Std. Error	Std. Dev.
Non-smoothing	981	13.0186	0.0566	1.7750
Smoothing	439	12.1239	0.0892	1.8703
Diff. bw means		0.8947***		
t-test		(8.6326)		
B- Utility & Transportation				
Group	Observation	Mean	Std. Error	Std. Dev.
Non-smoothing	57	14.6325	0.2895	2.1857
Smoothing	17	14.0608	0.3232	1.3329
Diff. bw means		0.5717		
t-test		(1.0203)		
C- Finance				
Group	Observation	Mean	Std. Error	Std. Dev.
Non-smoothing	214	14.9077	0.1822	2.6658
Smoothing	261	12.5474	0.1552	2.5077
Diff. bw means		2.3603***		
t-test		(9.9199)		

Table-4B exhibits the mean value differences of indebtedness levels between income smoothing and non-smoothing firms with regard to the industries that firms operate in. The mean value of the indebtedness level of the smoothing and non-smoothing firms for manufacturing sector is significantly lower for income smoothing firms than non-smoothing firms as the values are 0.2078 and 0.2301 respectively with the t-test results of 2.1302. The results are the similar for the firms from finance sector as the mean values of indebtedness level is 0.1866 and 0.2893 for the income smoothing and non-smoothing firms respectively with the t-test results of 4.3702. Again, there is no significant difference between the mean values of indebtedness levels between income-smoothing and non-smoothing firms of Utility & Transportation industry as the mean values are 0.5319 and 0.4503 respectively with the t-test result of -1.6416.

The final table of the study is Table-4C, where the differences in the mean values of market-to-book ratios between the income-smoothing and non-smoothing firms together with industry classifications. For the manufacturing firms, the mean value of market-to-book ratios of income-smoothing firms is 1.8819 and it is 2.2186 for non-smoothing firms, while the t-test result is 2.3845. Apart from manufacturing sector, there is no significant difference between the mean values of market-to-book ratios between the income-smoothing firms and non-smoothing firms as the t-test results are 0.9486 and -1.2189 for utility & transportation and finance sectors respectively.

Table-4B LEVERAGE

A- Manufacturing				
Group	Observation	Mean	Std. Error	Std. Dev.
Non-smoothing	981	0.2301	0.0055	0.1726
Smoothing	439	0.2078	0.0096	0.2030
Diff. bw means		0.0223**		
t-test		(2.1302)		
B- Utility & Transportation				
Group	Observation	Mean	Std. Error	Std. Dev.
Non-smoothing	57	0.4503	0.0238	0.1800
Smoothing	17	0.5319	0.0434	0.1791
Diff. bw means		-0.0228		
t-test		(-1.6416)		
C- Finance				
Group	Observation	Mean	Std. Error	Std. Dev.
Non-smoothing	214	0.2893	0.0186	0.2734
Smoothing	261	0.1866	0.0147	0.2384
Diff. bw means		0.1027***		
t-test		(4.3702)		

As it can be seen from the table, growth is the factor that differs less than other firm-specific-factors between income-smoothing and non-smoothing observations. This might be because of the fact that growth periods are mostly associated with uncertainties as fluctuations, and the volatility in earnings figures might already be expected and tolerated by the analysts and other interested parties, thus executives

may less pressure on themselves to smooth earnings.

Table-4C GROWTH

A- Manufacturing				
Groups	Observation	Mean	Std. Error	Std. Dev.
Non-smoothing	981	2.2186	0.0819	2.5678
Smoothing	439	1.8819	0.1048	2.1961
Diff. in mean		0.3367**		
t-test		(2.3845)		
B- Utility & Transportation				
Group	Observation	Mean	Std. Error	Std. Dev.
Non-smoothing	57	2.1150	0.1929	1.4564
Smoothing	17	1.7382	0.3321	1.3694
Diff. in mean		0.3768		
t-test		0.9486		
C- Finance				
Group	Observation	Mean	Std. Error	Std. Dev.
Non-smoothing	214	1.2441	0.0933	1.3655
Smoothing	261	1.5625	0.1483	2.3970
Diff. in mean		-0.3184		
t-test		(-1.2189)		

The overall results presented in this study shows that the highest percentage of income-smoothing firms operates in finance industry, while the lowest percentage of income-smoothing firms operates in utility and transportation industry with 59.74 and

32.07 respectively. Although manufacturing industry contains the higher number of income-smoothing observation (467) the percentage of income-smoothing firms consists of 32.07% of the whole industry. In other words, approximately 1 in 3 observation in manufacturing sector, 1 in 5 observation in utility and transportation sector and 1 in 2 observation in finance sector implement income smoothing practices. Apart from that, firm-specific factors – size, leverage, growth – levels differ between income-smoothing and non-smoothing firms for manufacturing firms, while the mean values of size and leverage differ between income-smoothing and non-smoothing firms for firms operate in finance sector. In detail, mean values of all three firm specific factors are lower for income-smoothing firms in manufacturing industry, while only mean values of size and leverage are

significantly lower for finance industry. Moreover, none these factors vary across income-smoothing and non-smoothing firms in utility and transportation sector.

5. Conclusion

Income smoothing has been practices by the executives as an intentional practice to obtain a less volatile earnings trend. The strategy is composed of two sub strategies. If the earnings is significantly higher than the historical earnings trend, then the income decreasing measures are taken to make period's earnings converge with the historical earnings trend. On the contrary, if the period's earnings is noteworthy lower than the historical earnings trend, then the executives implement the strategies that leads an artificial increase in the earnings figure that ultimately result in converging to the increasing earnings trend. From this point of view, comprehension of the income smoothing practices in a particular industry or a financial market would help to grasp the quality of the announced earnings figure which is an indispensable component of the valuation process.

This study investigated the income smoothing behaviours of the Turkish firms listed in BIST for the period between 2012 to 2019. The income smoothing practices of the firms were detected via the so-called Eckel Model (1981). The results were classified and presented based on the industries that firms operate in, and the firm-specific factors that they have. The industries were classified into the following three sub-categories: manufacturing, utility & transportation and finance. According to the results, it was found that about 1 in 3 observation in the manufacturing industry, 1 in 5 observation in the utility and transportation sector and 1 in 2 observation in the finance industry practise income smoothing methods between 2012-2019. Besides that, the firm-specific factors are in relation to the income-smoothing practices. The firms involved in income smoothing practices that operate in manufacturing industry are not only smaller, but also low leveraged and they experience low growth comparing with the non-smoothing firms in the same industry. Moreover, income-smoothing firms are smaller and low leveraged in comparison with the non-smoothing firms in the finance sector. Last but not the least, no significant difference was found between the income-smoothing and non-smoothing companies in terms of firm-specific factors for the utility & transportation industry.

Income smoothing activities is a promising and a fruitful area for further

studies. First of all, the topic has been continuing to evolve as the methods that make the executives able to create artificial increases and decreases in earnings evolve. This means that the topic of income smoothing will keep containing points to be discovered. Secondly, a specific study can be carried out solely for emerging markets as these markets has their own characteristics. Firms from emerging markets are expected to grow fast, and such pace in growth may make the firms' executives need less for income smoothing activities as the growth process inherently embody volatility in earnings, which is normally expected and not to be found odd. Lastly, the reasoning behind the relations between firm-specific factors and income smoothing practices need more and deeper investigation. Firms-specific factors and their levels vary in terms of each company. Thus, a comprehensive and detailed investigation regarding the relation between income smoothing and firm-specific factors would shed a new light on the issue. Moreover, there are number of firm-specific factors, other than size, financial leverage and growth. Thus, by increasing the number and variety of the firm-specific factors would make the further studies more elucidator. However, I believe that it would be useful for both the researchers and the readers of the prospect papers if the researchers use large sample-sizes for their studies since the smaller samples make it difficult to draw a comprehensive conclusion. Moreover, it is generally not possible to generalize the results of the small-sampled papers for the developed financial markets. From this point of view, it can be said that the only limitation of this study might stem from the fact that Borsa Istanbul (BIST) is a relatively smaller stock exchange organisation thus, any result of a study using BIST as a sample cannot be generalized to comparatively larger size stockexchanges.

Bibliography

Akbari, F., Salehi, M. & Bagherpour Vlashani, M.A. (2019) The Relationship Between Tax Avoidance and Firm Value with Income Smoothing: A Comparison Between Classical and Bayesian Econometric in Multilevel Models, *International Journal of Organizational Analysis*, 27, 125-148.

Bao, B. H. & Bao, D. H. (2004) Income Smoothing, Earnings Quality and Firm Valuation. *Journal of Business Finance & Accounting*, 31, 791-811.

Beidleman, C. R. (1973) Income Smoothing: The Role of Management, *Accounting Review*, 48, 653-667.

Bushman, M. R., & Piotroski, J. D. (2006) Financial Reporting Incentives for Conservative Accounting: The Influence of Legal and Political Institutions, *Journal of Accounting and Economics*, 42, 107- 148.

Copeland, R. M. (1968) Income Smoothing. *Journal of Accounting Research*, 6, 101-116.

Defond, M. L., & Park, C. W. (1997) Smoothing Income in Anticipation of Future Earnings. *Journal of Accounting and Economics*, 23, 115-139.

Dichev, I. D., & Skinner, D. J. (2002) Large Sample Evidence on the Debt Covenant Hypothesis. *Journal of Accounting Research*, 40, 1091–1123.

Eckel, N. (1981) The income smoothing hypothesis revisited. *Abacus*, 17, 28–40.

Fudenberg, D., & Tirole, J. (1995) A Theory of Income and Dividend Smoothing Based on Incumbency Rents. *Journal of Political Economy*, 103, 75-93.

Goel, A. M. & Thakor, A. V. (2003) Why Do Firms Smooth Earnings? *The Journal of Business*, 76, 151- 192.

Healy, P. M. (1985). The Effect of Bonus Schemes on Accounting Decisions. *Journal of Accounting and Economics*, 7, 85-107.

Ibrahim, A.E.A., Abdelfattah, T. & Hussainey, K. (2020) Artificial and Real Income Smoothing Around Corporate Governance Reforms: Further Evidence from Egypt", *Journal of Applied Accounting Research*, 21, 701-720.

Lev, B., & S. Kunitzky. (1974) On the Association Between Smoothing Measures and the Risk of Common Stocks. *The Accounting Review*, 49, 259–270.

Namazi, M. & Khansalar, E. (2011) An Investigation of The Income Smoothing Behavior of Growth and Value Firms (Case Study: Tehran Stock Exchange Market), *International Business Research*, 4, 84-93.

Li, S. & Richie, N. (2016) Income Smoothing and the Cost of Debt, *China Journal of Accounting Research*, 9, 175-190.

Madhogarhia, P., Sutton, N.K., & Kohers, T. (2009) Earnings Management Practices Among Growth and Value firms, *Applied Financial Economics*, 19, 1767- 1778.

Petersen, M. A., & S. R. Thiagarajan. (2000) Risk Measurement and Hedging: With and Without Derivatives. *Financial Management*, 29, 5–29.

Richardson, S. A., Sloan, R. G., Soliman, M. T., & Tuna, I. (2002) Information in Accruals about Earnings Persistence and Future Stock Returns. *Working Paper*. University of Michigan.

Ronen, J. and Sadan, S. (1981) *Smoothing Income Numbers* (Addison-Wesley).

Sayuni, H. (2016) Determinant of Income Smoothing At Manufacturing Firms Listed On Indonesia Stock Exchange, *International Journal of Business and Management Invention*, 5, 01-04.

Watts, R. L., & Zimmerman, J. L. (1990) Positive accounting theory: A Ten-Year Perspective. *Accounting Review*, 65, 131–156.

White, G. I., Sondhi, A. C., & Fried, D. (2003) *The Analysis and Use of Financial Statements* 3rd Ed. John Wiley & Sons.

FINANSAL GELİŞME VE GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİNİ İNCELEMAYA YÖNELİK UYGULAMALI BİR ÇALIŞMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yetkili Yazar | Correspondent Author: **Veysel YILMAZ**

**Financial Development and Distribution of Income Inequality
Relations Review of Applied for the Study: The Case of Turkey**

Yazar(lar) | Author(s)
Veysel YILMAZ¹
Bünyamin DEMİRGİL²

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Geliş Tarihi : 14/05/2021
Makale Kabul Tarihi : 08/06/2021

Anahtar Kelimeler :
Finansal Kuznets Eğrisi,
Finansal Gelişim, Gelir
Dağılımı ve Eşbütünlük
Testi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınma stratejilerinin bir parçası da finansal sektörün gelişimidir. Finansal sektörün gelişimi, finansal sistemde ortaya çıkan maliyetlerin azaltılması endişesinden kaynaklanmaktadır. Finansal gelişim, ekonomik büyümeyi ve yoksulluğu azaltmak için kullanılan enstrümanlar arasındadır. Finansal gelişim, finansal piyasalarda yatırım ve büyüme sürecini destekleyen kurumların, araçların ve pazarların kurulmasını ve genişletilmesini içerir. Finansal gelişimin gelir dağılımını etkilemesi noktasında literatürdeki en iyi kavram Finansal Kuznets eğrisidir. Finansal Kuznets eğrisi hipotezi bir ekonomideki finansal gelişmişlik düzeyindeki artışın gelir dağılımı eşitsizliği önce artıracakını belli bir eşik değerini aşıldıktan sonra ise azaltacağını iddia etmektedir. Bu çalışmanın amacı ters- U şeklinde ifade edilen Finansal Kuznets eğrisi hipotezinin geçerliliğinin Türkiye'nin 1980-2018 dönemi için sınanmasıdır. Bu çerçevede çalışmada gelir dağılımı eşitsizliği ile finansal gelişim arasındaki ilişki ARDL (AutoRegressive Distributed Lag) sınır testi ile araştırılmıştır. Test sonucunda Finansal Kuznets eğrisinin incelenen dönem için Türkiye'de geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Submission Date : 14/05/2021
Accepted Date : 08/06/2021

Keywords: Financial
Kuznets Curve, Financial
Development Inequality of
Income Distribution and
Cointegration Test

One of the recovery strategies in developed and developing countries is the improvement of the financial sector. The development of the financial sector is derived from the concern of reducing costs arising in the financial system. Financial development is part of the instruments used to reduce economic growth and poverty. It includes the establishment and expansion of institutions, tools and markets that support the investment and growth process in financial markets. The best concept in the literature regarding the effect of financial development on income distribution is the Financial Kuznets curve. The financial Kuznets curve hypothesis argues that the increase in the level of financial development in an economy will increase the income distribution inequality first and decrease it after a certain threshold value is exceeded. The aim of this study test Financial Kuznets curve hypothesis, the validity of the test is expressed as Turkey for the period

¹Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Turhal Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ORCID No: 0000-0001-7948-6282, e-posta: veysel.yilmaz@gop.edu.tr

²Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü, , ORCID No: 0000-0002-1150-0225, e-posta: bdemirgil@cumhuriyet.edu.tr

1980-2018. In this context, the relationship between income distribution inequality and financial development was investigated with the ARDL (AutoRegressive Distributed Lag) boundary test. In Turkey, for the period Kuznets curve analysis of the financial result of the test it was concluded to be valid.

1. Giriş

Finansal gelişme, finansal piyasaların büyüklüğünün, etkinliğinin, istikrarının gelişmesi ve ekonomi için birçok avantajı olan finansal piyasalara erişimin artmasıdır. Temel olarak, finans sektörünün gelişmesinden kasıt, finansal sistemde ortaya çıkan maliyetlerin üstesinden gelmekle alakalıdır. Finansal gelişimin önemli olmasından biri de yoksul ve savunmasız grupların finansmana erişiminin sağlanmasıdır. Böylece bu grupların finansal genişleme sonucunda şoklara karşı savunmasızlıkları azaltılarak risk yönetimi kolaylaştırılır ve daha yüksek gelir elde edilmesine neden olan yatırım ve üretkenlik artırılarak yoksulluk ve eşitsizlik azaltılmış olur (Worldbank, 2020). Finansal gelişme, fiziksel ve beşerî sermaye birikiminin iyileştirilmesi ve teknolojik yenilikler yoluyla ekonomik büyümeye de katkıda bulunur (Beck, Levine & Loayza, 2000:266). Bu kapsamda finansal gelişmişlik ekonomi için önemli bir kavramdır.

Ayrıca finansal gelişim arza öncülük eden bir mekanizmadır. Özellikle teknolojik yenilikleri daha etkin bir şekilde somutlaştıran ve yatırımları finanse etmeyi mümkün kıldığı için ekonomik kalkınmanın erken aşamalarına hakimdir. Ekonomik gelişme süreci olgunluğa ulaştığında, talebi takip eden finansal gelişme devreye girer. Finansal sektördeki gelişim tasarruf oranını artırarak, yatırım hakkında bilgi sağlayarak, sermaye tahsisini optimize ederek, tasarrufları harekete geçirip birleştirerek ve yabancı sermaye girişlerini kolaylaştırarak ve teşvik ederek sermaye birikimi ve teknolojik ilerleme yoluyla ekonomik büyümeye destek sağlar (Berthelemy & Varoudakis, 1996:1).

Gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ilk olarak Simon Kuznets (1955) tarafından ileri sürülerek ekonomik büyüme boyunca ters U-biçimli gelir eşitsizliğinin olduğu yönündedir. Ekonomik büyüme sürecindeki ters U-biçimli gelir eşitsizliği Kuznets eğrisi olarak bilinmektedir. Finansal gelişmenin ekonomik büyümedeki rolü de Finansal Kuznets eğrisi olarak adlandırılır. Finansal gelişme de ekonomik büyümede olduğu gibi finansal gelişimin ilk aşamasında gelir eşitsizliğini arttırmakta, belirli bir süre sonra da eşitsizliğin azaldığına işaret etmektedir. 1990 yılında Greenwood ve Jovanovic (GJ), Kuznets (1955) tarafından ileri sürülen ekonomik büyümenin ilk evrelerinin yaşandığı dönemde gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığı ancak

ekonomik büyümenin zaman içinde artmaya devam ettikçe belirli bir noktadan sonra azaldığı yönünde ifade edilen Kuznets'in ters U'su, finansal gelişme-gelir dağılımı eşitsizliğine uyarlanmıştır (Greenwood & Jovanovich, 1990:1077). Böylece Kuznets'in ters U şeklinde ifade ettiği ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki literatürde Greenwood ve Jovanovic'in katkılarıyla Finansal Kuznets kavramı olarak ortaya konulmuştur.

Aslında Greenwood ve Jovanovic'in de dahil olduğu finansal gelişme ve gelir eşitsizliği ilişkisini açıklayan üç ana teorik makale olduğu söylenebilir. Tabiki ilk çalışmayı yapması sebebiyle ve Greenwood ve Jovanovic (1990)'in çalışmaları ön plandadır. Diğer çalışmalar ise Banerjee ve Newman (Banerjee & Newman, 1993) ile Galor ve Zeira (Galor & Zeira, 1993) tarafından yapılmıştır. Bu iki çalışma, daha iyi gelişmiş finansal piyasaların gelir eşitsizliğinde bir azalmaya yol açacağını öngörürken, Greenwood ve Jovanovic finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında tersine çevrilmiş U-biçimli bir ilişki öngörmektedir. Diğer bir deyişle, toplumun yalnızca küçük bir kısmının fayda sağladığı finansal gelişimin ilk aşamalarında gelir eşitsizliği artar. Ancak, finansal ve ekonomik büyümenin belirli bir aşamasına ulaşıldıktan sonra finansal gelişme, gelir eşitsizliğini azaltmaya başlar. Finansal gelişmişlik ve gelir eşitsizliği konusunda bugüne kadar birçok ampirik ve teorik çalışma yapılmasına rağmen kavramların arasındaki ilişki oldukça tartışmalı sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır. Çalışmaların çoğunda Kuznets'in ters U biçimli eğrisine dayanan sonuçlar elde edilmiştir.

Yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin azaltılması ister gelişmiş isterse az gelişmiş olsun tüm ekonomiler için bir endişe kaynağıdır. 20. yüzyılın ikinci yarısının sonuna doğru yükselen küresel gelir eşitsizliği, eşitsizliği ölçen Gini katsayı istatistikleri ve bazı akademik çalışmaların ortaya koyduğu kanıtlar ile belgelenmeye çalışılmıştır. Gelir eşitsizliğinin nedenlerini ve sonuçlarını araştırmak karşılaştırılabilir veriler gerektirir (Solt, 2009). Örneğin Cornia (2005) 1950-1995 yılları arasında dünyada 73 ülkeden 48'inin artan eşitsizlikle karşı karşıya olduğunu, 16'sının ise durgun kaldığını ve sadece dokuz ülkede eşitsizlikte bir azalma meydana geldiğini belirtmiştir.

Dünyada çoğu ülkenin 1980 yılı itibarıyla serbest piyasa ekonomisini tam anlamıyla benimsemesi ve bunu destekleyici ekonomik politikaları ekonomik büyüme oranlarını yüksek seviyelere çıkarmıştır. Ancak bu yüksek büyüme oranlarına rağmen gelir adaletinde gereken eşitlik sağlanamamıştır (Mukhopadhava, Shantakumar & Rao, 2013:1). Zaten ekonomik büyüme kavramı toplumsal yapıyı derinden etkileyebilecek olan gelir dağılımının adaletli olmasına bakmaz. Gelir dağılımında eşitlik ve diğer toplumsal yapıdaki değerleri kapsayan kavram ekonomik büyüme yerine ekonomik kalkınma kavramıdır. İkinci dünya savaşının bitmesiyle iktisadi anlamda kalkınma ve büyüme tutkusu refah toplumu düşlerini ve teknolojiye karşı duyulan istekleri artırmıştır.

Böylece politika yapıcılar, bilim adamları ve toplumun tüm kesimlerinin temel inancı ekonomik büyüme üzerine kurulmuştur. Savaştan sonra 1970’li yıllara gelindiğinde tüm dünyayı sarsan ekonomik bunalım bu inançların sarsılmasına neden olmuştur (Bilge, 1985:9). Ekonomilerin özelliklerine göre büyüme ve refah artışı gelir dağılımının uluslararası alanda ülkelere göre farklı olmasının nedenleri arasındadır.

Türkiye’de 1980 yılından sonra dünyadaki diğer ülkeler gibi serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir. Liberal devlet anlayışı sosyal refah devleti anlayışında zayıflama, gelir eşitsizliği ve yoksullukla mücadeledeki konuların gündemin son sıralarında yer almasına neden olmuştur. Liberal devlet anlayışı, bölüşümde meydana gelen sorunların ekonomik gelişme süreci kendiliğinden çözüleceğini varsaymaktadır. Günümüzde gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorunu tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de toplumsal barışı tehdit eden ve acil çözüm bekleyen sorunlar arasındadır (Çalışkan, 2010:91).

Bu çalışmanın amacı Finansal Kuznets eğrisinin Türkiye’de geçerliliğinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda çalışmada Türkiye’nin 1980-2018 dönemi için finansal gelişimin gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkisi ARDL sınır ile araştırılmıştır. Çalışma giriş ve sonuç dahil dört bölümden oluşmaktadır. Literatür özetlerinin sunulduğu ikinci bölümden sonra üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti, yöntem ve analize ilişkin bulgular yer almaktadır. Son olarak sonuç bölümünde analizden elde edilen bulgular göz önünde bulundurularak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2. Literatür

Finansal gelişme, gelir eşitsizliğini çeşitli kanallardan etkileyebilir. Bugüne kadar yapılan araştırmalar finans sektörü gelişimi ve eşitsizlik arasında önemli bir ters nedenselliğin olduğuna işaret etmiştir. Finansal gelişme ve gelir eşitsizliği ile ilgili yapılmış çalışmalardan bazıları ülkeler arası grupları ele alırken geniş bir literatür de tek ülke analizine odaklanmaktadır. Bu yapılan çalışmada tek ülke (Türkiye) analizine yönelik bir çalışmadır. Bu nedenle literatür taramasının büyük bir kısmı tek ülke için yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Bu çalışmaların çoğunda yöntem olarak da ARDL yöntemi tercih edildiği görülmektedir. Çoklu ülke analizlerinin genelinde ise panel veri analizleri kullanılmıştır. Yapılmış olan çalışmalarda kullanılan metotlar, zaman aralığı, ülke ve ülke grupları farklılık arz etmektedir. Türkiye için Destek ve diğerleri (2017), Koçak ve Uzay (2019), Pata (2020), yine Destek ve diğerleri (2020), Çetin ve diğerleri (2021) ile Kuşcuoğlu ve Çiçek (2021) Türkiye’de finansal gelişme ve gelir eşitsizliği konusunda çalışmalar yapmışlardır. Türkiye için yapılmış olan bu çalışmalar yapılan bu çalışma ile uyumlu bir sonuç olduğunu ortaya koymuştur.

Ayrıca konu ile ilgili bazı ülke grupları için yapılan çalışmalarda Türkiye de yer almaktadır. Örneğin, Nikoloski (2013) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri (77 ülke), Jauch ve Watzka (2016) 138 ülkeyi, Ağır ve diğerleri (2020) E7 ülkelerini inceledikleri çalışmalarda Türkiye için finansal gelişme ve gelir eşitsizliği konusuna değinmişlerdir.

Finansal gelişme ve gelir eşitsizliği konusuna ilk resmileştirilmiş şekli veren literatürdeki ilk çalışma Greenwood ve Jovanovic (1990) hipotezidir. Diğer bir ifade ile finansal gelişimin ilk aşamasında gelir eşitsizliğinin arttığını, finansal gelişmedeki büyümeyle birlikte gelir eşitsizliğinin ilerleyen süreçlerde yavaşladığını ve düştüğünü ileri süren Finansal Kuznets eğrisi olarak da bilinen ters U şeklinde Greenwood ve Jovanovic (GJ) hipotezidir.

Liang (2006) Çin'e ait 1986-2000 dönemi verilerinden; kentsel Gini endeksi, finansal sektörün GSYİH içindeki payı, toplam kredilerin brüt sabit sermaye oluşumun oranı, özel sektöre tahsis edilen kredilerin payı, kentsel kişi başına harcanabilir gelir, eğitim gelişimi, kentsel kayıtlı işsizlik oranı, kamuya ait kentsel birimlerdeki istihdamın toplam kentsel istihdama oranı, ihracat ve ithalat toplamının GSYİH'ye oranı olarak ölçülen açıklık değişkenini kullanarak genelleştirilmiş moment yöntemiyle (GMM) finansal gelişme ile kentsel gelir eşitsizliğinin ilişkisini araştırmıştır. Çin'in finansal gelişmesinin, kentsel gelir eşitsizliğinin azaltılmasına önemli ölçüde yardımcı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Elde ettiği sonucun ters U-biçimli bir ilişki olan Greenwood ve Jovanovic (GJ) hipotezinin finans ve eşitsizlik arasındaki ilişkiyi sağlamadığını belirtmiştir.

Law ve Tan (2009) 1980-2000 dönemine ait Malezya'da gelir eşitsizliğini etkilemede finansal gelişmenin rolünü incelemişlerdir. Veri seti olarak Malezya'ya ait özel sektör kredilerini ve borsa kapitalizasyonlarını ARDL sınır testi ile analiz etmişlerdir. Finansal gelişme Malezya'daki gelir eşitsizliğini azaltmada hayati önem taşıdığını ifade ederek finansal gelişmenin gelir eşitsizliği üzerinde olumlu etkisini bulmuşlardır.

Ang (2010), Hindistan'da 1951-2004 yıllarını kapsayan dönem için finansal gelişme ve finansal sektör reformlarının gelir eşitsizliğini nasıl etkilediğini araştırmıştır. Veri olarak Gini katsayısı, finansal gelişme, ekonomik büyüme, enflasyon, ticaret ve finansal serbestleşmeyi ARDL yöntemiyle analiz etmiştir. Eş-bütünleşmenin var olmasına rağmen Finansal Kuznets Eğrisinin (FKE) olmadığını ifade etmiştir. Finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini azaltmaya yardımcı olurken finansal serbestleşmenin onu daha da kötüleştirdiğini belirtmiştir.

Shahbaz ve Islam (2011), Pakistan için 1971-2005 dönemini kapsayan finansal gelişme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi diğer bir ifadeyle GJ hipotezinin geçerli olup

olmadığını incelemişlerdir. Yöntem olarak ARDL'yi kullanmışlar ve finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini azaltırken, finansal istikrarsızlığın şiddetlendirdiğini ifade etmişlerdir. Eş bütünleşmenin var olduğunu ama GJ hipotezinin (FKE'nin) Pakistan için geçerli olmadığını sonucuna ulaşmışlardır.

Wahid ve diğerleri (2012) Bangladeş'in 1985-2006 dönemi için finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi ARDL yöntemi ile inlemişlerdir. Veri seti olarak Gini katsayısı, finansal gelişme, ekonomik büyüme, enflasyon, ticaret ve sosyal sektör harcamalarını tercih etmişlerdir. Finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini artırdığını ifade ederek FKE'nin geçerli olmadığını ve eş bütünleşmenin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tiwari ve diğerleri (2013) finansal gelişmenin Hindistan'daki kırsal-kentsel gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini 1965'ten 2008'e kadar olan Gini katsayısı, finansal gelişme, ekonomik büyüme, enflasyon ve ticaret yıllık verilerini ARDL metodu kullanarak araştırmışlardır. Sonuçlar eş bütünleşmenin varlığına işaret etse de FKE'nin geçerli olmadığını göstermiştir. Hindistan için finansal gelişme, ekonomik büyüme ve tüketici fiyatları uzun vadede kırsal-kentsel gelir eşitsizliğini artırmakta olduğunu ifade etmişlerdir.

Shahbaz ve diğerleri (2015) İran örneğinde 1965-2011 dönemi için finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bunun içinde yöntem olarak ARDL ve VECM Granger nedensellik testini İran'ın Gini katsayısı, finansal gelişme, ekonomik büyüme ve küreselleşme verilerine uygulamışlardır. İran özelinde finansal gelişme, gelir eşitsizliğini azaltmaktadır ve GJ hipotezinin yanı sıra İran'ın küreselleşme ve gelir eşitsizliği arasında ters U-biçimli bir ilişki bulmuşlardır.

Satti ve diğerleri (2015) Kazakistan ekonomisi için Finansal Kuznets Eğrisinin (GJ hipotezi) var olup olmadığı ile ilgili çalışmalarında 1991-2011 dönemini kapsayan üç aylık verileri kullanarak ARDL, Bayer ve Hank eş bütünleşme testini, Kazakistan'ın Gini katsayısı, finansal gelişme, ekonomik büyüme, enflasyon ve ticaret verilerine uygulamışlardır. Sonuç olarak eş-bütünleşmenin var olduğunu GJ hipotezinin doğrulanmadığını ve finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında U-şekilli bir ilişkinin var olduğunu ifade etmişlerdir.

Destek ve diğerleri (2017) Finansal Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerliliğini Türkiye'nin 1977-2013 dönemi için incelemişlerdir. Veri seti olarak reel GSYİH (ekonomik büyüme)'yi, Gini katsayısını, finansal gelişmeyi, enflasyon ve kamu harcamalarını kullanmışlardır. Yöntem olarak ARDL ve VECM Granger nedensellik testini uygulamışlardır. Reel GSYİH, finansal gelişim, kamu harcamaları, enflasyon oranı ve Gini katsayısının eşbütünleşik olduğu ve ters-U şeklindeki FKE hipotezinin desteklendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Doğan (2018) Arjantin'in 1974-2014 dönemine ait FKE hipotezi varlığını araştırmıştır. Veri olarak gelir dağılımı için Gini endeksi, finansal gelişme ve karesi ile ekonomik büyümeyi kullanmıştır. Metod olarak DOLS analizi ve eş-bütünleşme için Maki yaklaşımını seçmiştir. Finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında U-biçimli bir ilişki olduğunu, Arjantin'de uzun vadeli analizler neticesinde finansal gelişmenin önce gelir eşitsizliğini azalttığı, daha sonra artırdığını FKE hipotezinin Arjantin için geçerli olmadığını belirtmiştir.

Koçak ve Uzay (2019) Türkiye'de 1980-2013 dönemi için finansal gelişmenin gelir eşitsizliği üzerindeki doğrusal ve doğrusal olmayan etkisini incelemiştir. Ampirik analiz için Maki eşbütünleşme testi, Stock ve Watson dinamik sıradan en küçük kareler (DOLS) ile tamamen değiştirilmiş en küçük kareler (FM-OLS) regresyon analiz yöntemi kullanmışlardır. Açıklayıcı değişken olarak gelir eşitsizliği, bankaların mevduat varlıkları, finansal sistemin toplam mevduatı, geniş para arzı, özel sektör yurtiçi kredileri, finansal gelişim endeksini; kontrol değişkeni olarak ise ekonomik büyümeyi, ticarete açıklık, sanayileşme ve enflasyonu seçmişlerdir. Doğrusal ilişkide finansal gelişmenin gelir eşitsizliği üzerinde hafifletici bir etkisinin olduğunu, doğrusal olmayan ilişkide ise finansal gelişmenin önce gelir eşitsizliğini artırdığını, ancak finansal gelişme belirli bir düzeye ulaştıktan sonra bu etkinin tersine döndüğünü ve finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini azalttığını göstermiştir. Çalışmanın netice itibarıyla GJ hipotezini desteklediği belirtilmiştir.

Pata (2020) Türkiye için Finansal Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerli olduğunu ifade ettiği araştırmasında, 1987-2016 dönemini kapsayan Gini endeksi, özel sektöre bankalar tarafından sağlanan yerel ve toplam kredilerin GSYİH içindeki payı, enflasyon oranı, kişi başına düşen gayrisafi sabit sermaye stoku ve kentleşme yıllık verilerini Bayer-Hanck birleşik eş-bütünleşme testi, kanonik eş-bütünleşme regresyonu (CCR) ve tam değiştirilmiş en küçük kareler (FMOLS) tahmincileri ile incelemiştir. Sonuç olarak eş-bütünleşme ilişkisinin bulunduğunu ve uzun dönemde Finansal Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerli olduğunu belirlemiştir.

Destek ve diğerleri (2020) Greenwood-Jovanovic hipotezinin Türkiye'de 1990-2015 dönemi için geçerliliğini incelemiştir. Gini katsayısı, finansal gelişme (genel finansal gelişme endeksi, bankacılık sektörü gelişme endeksi, hisse senedi piyasası gelişme endeksi ve tahvil piyasası gelişme endeksi), enflasyon, ekonomik büyüme ve devlet harcamaları değişkenlerini ARDL yöntemi ile analiz etmişlerdir. Sonuç olarak Türkiye için elde edilen veriler ile eş-bütünleşme ilişkisinin ve FKE'nin varlığına işaret ettiğini belirtmişlerdir.

Çetin ve diğerleri (2021) yaptıkları çalışmada Türkiye için teknolojik yenilik ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi FKE hipotezi açısından analiz etmişlerdir. 1987 ile 2018 yılına kadar olan zaman serisi verilerini kullanmışlardır. Değişken olarak Gini endeksi, ekonomik büyüme, teknolojik yenilik, finansal sektör tarafından sağlanan yurtiçi krediler ve finansal gelişmenin kriteri olarak geniş para verilerini tercih etmişlerdir. Değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek için Hatemi-J eş-bütünleşme, ARDL sınır testi ve VECM Granger nedensellik yöntemi ile uzun dönemli parametreleri tahmin etmek için ise DOLS, FMOLS ve CCR yaklaşımlarını kullanmışlardır. Sonuç olarak Finansal Kuznets Eğrisinin uzun vadede Türkiye ekonomisi için geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır.

Kuşcuoğlu ve Çiçek (2021) Türkiye’de 1987-2017 dönemi için finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki FKE hipotezinin geçerliliği test ederek araştırmışlardır. Değişken olarak kamunun nihai tüketim harcamaları, modern sektör payı, enflasyon ve beşerî sermayeyi ele almışlardır. Yöntem olarak ARDL Sınır Testi yaklaşımını kullanmışlardır. Sonuç olarak FKE Hipotezi Türkiye’de geçerlidir yani finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde bir ilişkinin var olduğunu belirtmişlerdir.

Tek ülke ile yapılan çalışmalardan sonra ülke grupları için yapılan birkaç çalışmadan da bahsetmek gerekir. Nikoloski (2013) finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında doğrusal ve doğrusal olmayan ilişkiyi araştırmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait 1962–2006 dönemine ait seçilmiş gelir eşitsizliği veri seti (Gini endeksi, özel sektöre kredileri, kişi başına GSYİH, kamu harcamaları, enflasyon, sanayi katma değeri, demokrasi politikası ve modern sektör verileri) için panel veri analiz yöntemlerinden sistem genelleştirilmiş momentler yöntemini (GMM) kullanmıştır. Finans sektörünün gelişimi ile gelir eşitsizlik arasında Kuznets’in ters U-eğrisi ilişkisinin varlığına dair sağlam ampirik kanıtlar bulmuştur.

Jauch ve Watzka (2016) 1960–2008 yılları arasında 138 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için finansal gelişme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analizlerinde havuzlanmış en küçük kareler yöntemi, GMM ve sabit etkiler modeli kullanmışlardır. Veri seti olarak brüt ve net Gini endeksi, kişi başına GSYİH, finansal gelişme, enflasyon, tarım sektörünün katma değeri, toplam harcamalarda kamunun payı, finansmana erişim ve etnik fraksiyonelleşme (ELF) endeksini almışlardır. Sonuç olarak da finansal gelişme gelir eşitsizliğini artırmakta buna ilave olarak ise enflasyonun, hükümet harcamalarının ve tarımın gelir eşitsizliği üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını belirtmişlerdir.

Hepsağ (2017) 1961-2015 döneminde G-7 ülkelerinin yıllık verilerini ARDL sınır testi dinamik en küçük kareler (DOLS) yöntemi ve Shin eş-bütünleme testini kullanmıştır. Değişken olarak Gini katsayısını, özel sektör kredilerinin GSYİH değişkenine oranını olarak ifade edilen finansal gelişme değişkenini ve karesini, kişi başı reel büyüme oranı ve karesini seçmiştir. ABD, İtalya ve Kanada da Finansal Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerli olduğunu belirlemiştir.

Ağır ve diğerleri (2020) 1988-2016 zaman aralığında Türkiye'nin de içinde bulunduğu E7 ülkelerinin (Hindistan veri yetersizliğinden analize dahil edilmemiştir) logaritmik Gini katsayısı, finansal gelişme endeksi ve karesi ile kişi başına düşen GSYİH yıllık verileri aracılığıyla FKE yaklaşımı çerçevesinde finansal gelişme endeksi ile gelir eşitsizliği ilişkisini Westerlund panel eş-bütünleşme testi ve Augmented Mean Group Estimator (AMG) yöntemi kullanarak incelemiştir. Brezilya, Meksika ve Türkiye'de finansal gelişme endeksi ile gelir eşitsizliği arasında negatif bir ilişki, Çin, Endonezya ve Rusya'da pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Rusya haricindeki diğer beş ülkede eş-bütünleşme katsayısı anlamlı çıkmıştır. Bu söz konusu beş ülke grubunda ters-U ilişkisinin geçerli olmadığı ortaya konulmuştur.

3. Veri, Metodoloji ve Ekonometrik Analiz

Finansal Kuznets Eğrisinin 1980-2018 dönemi için Türkiye'de geçerli olup olmadığının araştırılmasına yönelik olarak yapılan bu çalışmada bir bağımlı, üç bağımsız değişken kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak gelir dağılımı eşitsizliğini temsilen Gini katsayısı kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlerden finansal gelişimi temsilen finansal gelişim endeksi (FDI) ve finansal gelişim endeksinin karesi kullanılmıştır. Kontrol değişkeni olarak ekonomik büyümeyi temsilen 2010 sabit fiyatlarıyla dolar cinsinden kişi başına düşen reel GSYİH tercih edilmiştir. Çalışmadaki değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır. Çalışmanın modeli denklem (1)'de şu şekildedir:

$$\ln gini = \alpha_0 + \beta_1(\ln fdi)_t + \beta_2(\ln fdi^2)_t + \beta_3(\ln gdp)_t + \mu_t \quad (1)$$

Değişkenler için kullanılan harf sembollerinden, (*lngini*) gelir eşitsizliğini, (*lnfdi*) finansal gelişmeyi, (*lnfdi²*), finansal gelişmenin karesini ve (*lngdp*) ise ekonomik büyümeyi göstermektedir. Çalışmada kullanılan verilerden finansal gelişim endeksi OECD veri tabanından, büyüme verisi Dünya Bankası veri tabanından ve 1980-2005 dönemi Gini katsayısı verilerine Dumlu ve Aydın (2008) tarafından "Ekonometrik Modellerle Gini Katsayısının Tahmini" başlıklı çalışmadan 2006-2018 dönemi verileri ise TÜİK veri tabanından sağlanmıştır. Analizler E-Views 10.0 paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada Türkiye’de Finansal Kuznets Eğrisinin geçerli olup olmadığını araştırmak için öncelikle değişkenlerin durağanlıkları sonrasında uzun dönem ilişkisi incelenecektir. Durağanlık için birim kök testlerinden ADF (Augmented Dickey Fuller) birim kök testi uzun dönem eş-bütünleşme ilişkisi için Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi kullanılmıştır. Bu kapsamda tablo 1 durağanlığın araştırılması için yapılan ADF birim kök testi sonucu sunulmuştur.

Tablo 1. Birim Kök Testi Sonucu

Değişkenler	Sabit		Sabit ve Trend	
	t- İstatistiği	Olasılık	t- İstatistiği	Olasılık
Lngini	-1.6111	0.4670	-3.3044	0.0809
Lnfdı	-1.5096	0.5180	-2.3250	0.4105
lnfdı ²	-0.3897	0.9009	-3.3071	0.0804
Lngdp	-0.7571	0.8196	-2.1112	0.5233
Δlngini	-6.4740	0.0000*	-6.7197	0.0000*
Δlnfdı	-5.0074	0.0002*	-4.8932	0.0018*
Δlnfdı ²	-7.6170	0.0000*	-7.5372	0.0000*
Δlngdp	-6.1454	0.0000*	-6.0786	0.0001*

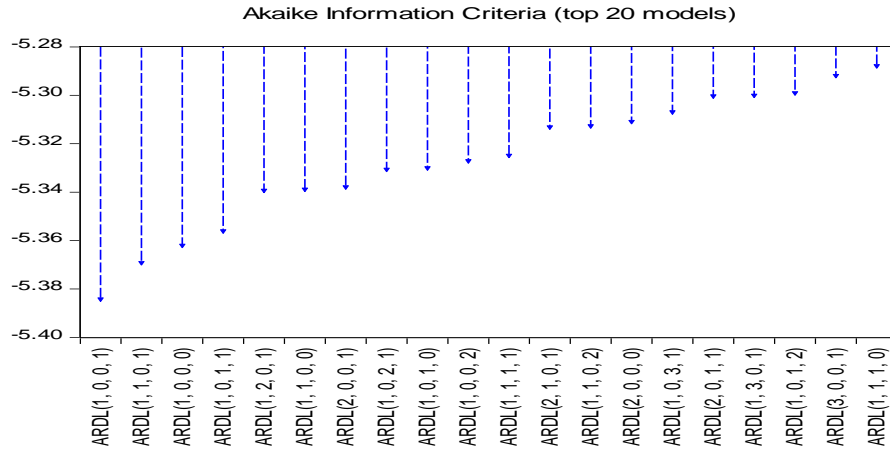
*%5 düzeyinde anlamlılığı belirtmektedir.

ADF birim kök testi sonuçlarının yer aldığı tablo 1’e tüm değişkenlerin birinci farkları alındıktan sonra durağanlaştıkları görülmektedir. Birim kök testi sonrası değişkenlerin uzun dönemli ilişkilerinin tespitine yönelik ARDL sınır testi yapılmaktadır. Bu testin kullanılmasında; farklı düzeylerden bütünleşik seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesine imkân tanınması, otokorelasyon ve içsellik sorunlarına karşı tutarlı sonuçlar vermesi ve değişkenler arasındaki kısa dönem uyarlanma süreci ile uzun dönemli ilişkiyi ayırıştırabilmesi etkili olmuştur (Pesaran ve Shin, 1997). Denklem 1’in ARDL versiyonu şu şekildedir;

$$\begin{aligned}
 \Delta \ln gini &= \alpha_0 + \beta_1 (\ln gini)_{t-1} + \beta_2 (\ln fdi)_{(t-1)} + \beta_3 (\ln fdi^2)_{(t-1)} \\
 &+ \beta_4 (\ln gdp)_{(t-1)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta (\ln gini)_{(t-i)} \\
 &+ \sum_{i=1}^m \lambda_{2i} \Delta (\ln fdi)_{(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{3i} \Delta (\ln fdi^2)_{(t-i)} \\
 &+ \sum_{i=1}^m \lambda_{4i} \Delta (\ln gdp)_{(t-i)} \\
 &+ \mu_t
 \end{aligned} \tag{2}$$

ARDL modelinde öncelikle Akaike (AIC) bilgi kriterine göre en küçük değeri sağlayan gecikme uzunluğu, modelin gecikme uzunluğu olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda aşağıda şekil 1’de AIC kriterine göre belirlenen modeller verilmiştir.

Şekil 1. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Şekil 1’e göre gecikme uzunlukları belirlenmesinde en düşük gecikme değerini sağlayan ARDL (1,0,0,1) modeli için sınır testi sonucunda hesaplanan F istatistik değerleri tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Tahmin Edilen Model	Optimal Gecikme Uzunluğu	F- İstatistiği
$GINIt=f(FDIt, FDI^2t, GDPt)$	(1,0,0,1)	6,4841

Kritik Değerler	I(0)	I(1)
%5	4,01	5,07
%10	3,47	4,45

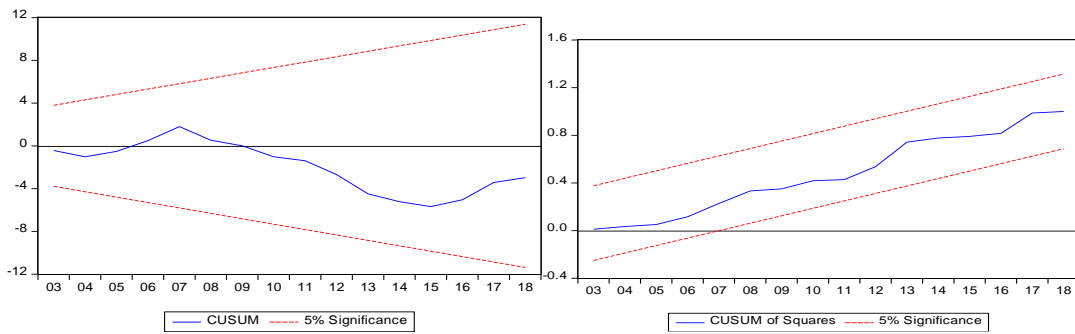
Tablo 2’de yer alan ARDL sınır testi sonucuna göre F istatistik değeri %5 anlamlılık düzeyinde üst sınır değerinin üzerinde olması değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına işaret etmektedir.

Tablo 3. Modelin Tanısal Test Sonuçları

Tanısal Testler	LM	(Olasılık)
Otokorelasyon testi	$X_{BG}^2=0.37$	(0.68)
Değişen varyans	$X_{ARCH}^2=0.18$	(0.98)
Model kurma hatası	$X_{Ramsey}^2=0.29$	(0.76)
Normallik testi	$X_{JB}^2=4,99$	(0,08)

Modele ait tanısal test sonuçları tablo 3’te görülmektedir. Buna göre modelde hata terimlerinin korelasyonlu olmadığı, hata terimlerinin varyansının sabit olduğu, model kurma hatasının olmadığı ve hata teriminin normal dağıldığı görülmektedir. Çalışmada tahmin edilen değişkenlerin istikrarlılığını araştırmak için Brown, Durbin ve Evans (1975) tarafından geliştirilen CUSUM ve CUSUMQ testleri yapılmış ve test sonuçları Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. CUSUM ve CUSUMQ Grafikleri

Şekil 2 incelendiğinde hata terimlerinin kritik sınırların içerisinde olduğu görülmektedir. Bu ise incelenen dönemde katsayıların istikrarlı olduğunu anlamına gelmektedir. Çalışmada ARDL (1,0,0,1) olarak belirlenmiş modele ait kısa ve uzun dönem katsayıları tablo 4’te sunulmaktadır.

Tablo 4. Kısa ve Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t- İstatistiği	Olasılık
Uzun Dönem			
C	1.0780	0.4891	0.0374
lnfdı	0.0370	-1.7422	0.0954
lnfdı ²	-0.0119	-2.7087	0.0106
lngdp	-0.0379	-15.3286	0.0000
Kısa Dönem			
D(lngdp(-1))	-0.0265	-3.3306	0.0030
ECM(-1)	-0.5555	-4.0205	0.0003

Tablo 4’teki uzun dönem katsayıları incelendiğinde finansal gelişim %10 anlamlılık düzeyinde diğerleri %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Finansal gelişim endeksi katsayısının pozitif ve finansal gelişim endeksinin karesi katsayısının ise negatif olması Türkiye’de uzun dönemde Finansal Kuznets Eğrisinin geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca analize kontrol değişkeni olarak eklen GSYİH değişkeni uzun dönemde gelir eşitsizliğini azaltıcı etkide bulunmaktadır. Kısa dönem sonuçları incelendiğinde uzun dönemde olduğu gibi kısa dönemde GSYİH değişkeni gelir eşitsizliğini olumlu yönde etkilemektedir. Hata düzeltme terimini ifade eden ECM (-1) istatistiksel olarak anlamlı ve katsayı değeri 0 ile -1 arasında yer almaktadır. Bu sonuç modelin hata düzeltme modelinin çalıştığını göstermekte ve kısa dönemde meydana gelecek dengesizliklerin uzun dönemde giderileceğine işaret etmektedir.

4. Sonuç

Yıllardır ve özellikle İkinci Dünya savaşından sonra ülkeler ve ekonomistler, iktisadi kalkınma ve onun kapsadığı ekonomik büyümenin tek başına eşitsizlik ve yoksulluk sorunlarını çözmek için yeterli olacağına inanmaktaydılar. Kuznets’in (1955)

ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini değerlendirdiği çalışmayı yapmasıyla bu tezin geçerliliği tartışma konusu olmuştur. Kuznets'e göre bir ekonomide gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasında sıkı bir ilişki vardır. Ülkede gelir arttıkça eşitsizlik önce artmakta ve sonrasında ise azalmaktadır. Bu durum Kuznets'in ters U yasası olarak bilinmektedir. Kuznets'ten sonra ters U eğrisine 1990 yılında Greenwood ve Jovanovic yeni bir yaklaşım eklemiştir. Bu yaklaşımda finansal gelişmenin ekonomik büyümedeki rolü incelenmiştir. İnceleme neticesinden finansal gelişme-gelir eşitsizliği ilişkisinin ters U şeklinde olduğu kanıtlanmaya çalışılarak Finansal Kuznets Eğrisi versiyonu ortaya çıkmıştır. FKE aynı zamanda Greenwood ve Jovanovic (GJ) hipotezi olarak da literatürde kabul görmektedir.

Finansal gelişim ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar tartışmalı sonuçlar oluşmasına neden olmuştur. Finansal sektördeki gelişmelerin gelir eşitsizliği üzerinde üç etkisi olabilir. İlk olarak finansal gelişim ve gelir eşitsizliği arasında negatif ve doğrusal bir ilişki. İkinci olarak Greenwood ve Jovanovic (1990) tarafından ileri sürülen finansal gelişim ile gelir eşitsizlik arasında ters bir U-eğrisi (FKE) ilişkisi. Üçüncü olarak ise kavramlar arasında pozitif ve doğrusal bir ilişki. Bugüne kadar yapılan ampirik çalışmalar bu üç sonucun elde edildiğine işaret etmektedir. Ampirik çalışmalar neticesinde ortaya çıkan sonuçlar finansal gelişim ile gelir eşitsizliği arasında ilişkilerin kısa, orta ve uzun vadeli; tek ülke veya ülke gruplarının ele alındığı zaman ve ülke analizine göre de farklı sonuçlar verdiği görülmektedir. Bu çalışmada finansal gelişme ve gelir eşitsizliği arasında tek ülke (Türkiye) ve uzun dönemli bir ilişkiyi kapsamaktadır.

Çalışmada Finansal Kuznets Eğrisinin Türkiye'de varlığını sorgulamaya yönelik olarak finansal gelişme ile gelir eşitsizliği ilişkisi incelenmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin 1980-2018 dönemi için ilgili değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı ARDL sınır testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre değişkenlerin uzun dönemde eşbütünlük olduğu ve Türkiye'de Finansal Kuznets hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonucu Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmalardan Destek ve diğerleri (2017), Koçak ve Uzay (2019), Pata (2020), Destek ve diğerleri (2020), Çetin ve diğerleri (2021) ile Kuşcuoğlu ve Çiçek (2021)'in çalışmalarını destekleyerek literatüre katkı sağlamıştır. Gelir eşitsizliği politika yapıcılar ve onların karşısında yer alan rakipleri için her zaman en popüler tartışma konuları arasında yer alan temel konulardan biridir. Türkiye için yapılan çalışmalarda da benzer sonuçların ortaya çıkması, "finansal gelişmenin ters-U şeklinde daha eşit bir gelir dağılımı sağlaması," hem politika yapıcıların eleştirilere cevap verme noktasında hem de Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 2. maddesinde yer alan sosyal bir hukuk devleti olma ilkesi ile bağdaştığını göstermektedir. Ancak Türkiye için gelir eşitsizliğinde FKE ilişkisinin sağlanmasında tek

olgu finansal gelişme değildir. Finansal gelişme siyasal özgürlüğün ve sürdürülebilir makroekonomik bir sistemin sonucudur.

Kaynakça

Ağır, H., Türkmen, S., & Özbek, S. (2020). Finansal Kuznets Eğrisi Yaklaşımı Çerçevesinde Finansallaşma ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: E7 Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Tahmin. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 15(2), 71-84. 10.03.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beyder/issue/58428/833969> adresinden alındı.

Ang, J. (2010). Finance and Inequality: The Case of India. *Southern Economic Journal*, 76(3), 738-761. 15.03.2021 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/27751495> adresinden alındı.

Banerjee, A., & Newman, A. (1993). Occupational Choice and the Process of Development. *Journal of Political Economy*, 101(2), 274-298.

Beck, T., Levine, R., & Loayza, N. (2000). Finance and the sources of growth. *Journal of Financial Economics*, 58(1-2), 261-300. doi:10.1016/S0304-405X(00)00072-6

Berthelemy, J. C., & Varoudakis, A. (1996). Models of Financial Development and Growth. N. Hermes, & R. Lensink içinde, *Financial Development and Economic Growth: Theory and experiences from developing countries* (s. 380). New York: Routledge.

Bilge, R. (1985). Ekonomi, teknoloji ve Çevre Sorunları. R. Bilge, C. Dura, M. Fisunoğlu, Z. Garipoğlu, & O. Uslu içinde, *Çevre ve Ekonomi* (s. 9-37). Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı.

Brown, R. L.; Durbin, J. ve Evans, J. M. (1975). "Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships Over Time", *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 37(2):149–163.

Cornia, G. A. (2005). Inequality, Growth and Poverty: An Overview of Changes over the Last Two Decades. G. A. Cornia içinde, *Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization*. Oxford: Oxford University Press. doi:10.1093/0199271410.001.0001

Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59(2), 89–132.

Çetin, M., Demir, H., & Saygın, S. (2021). Financial Development, Technological Innovation and Income Inequality: Time Series Evidence from Turkey. *Social Indicators Research*. doi:10.1007/s11205-021-02641-7

Destek, M., Okumuş, İ., & Manga, M. (2017). Türkiye’de Finansal Gelişim ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Finansal Kuznets Eğrisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 18(2), 153–165.

Destek, M., Sinha, A., & Sarkodie, S. (2020). The relationship between financial development and income inequality in Turkey. *Journal of Economic Structures*, 9(11), 1–14. doi:10.1186/s40008-020-0187-6

Doğan, B. (2018). The Financial Kuznets Curve: A Case Study of Argentina. *The Empirical Economics Letters*, 17(4), 527-536.

Dumlu, U. ve Aydın, Ö. (2008). “Ekonometrik Modellerle Türkiye İçin 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini”. *Ege Akademik Bakış*.8(1), 373-393.

Galor, O., & Zeira, J. (2003). Income Distribution and Macroeconomics. *The Review of Economic Studies*, 60(1), 35–52. doi:10.2307/2297811

Greenwood, J., & Jovanovich, B. (1990). Financial Development, Growth and the Distribution of Income. *Journal of Political Economy*, 98(5), 1076–1107.

Hepsağ, A. (2017). Finansal Kuznets Eğrisi Hipotezi:G-7 Ülkeleri Örneği. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(2), 135-156.

Jauch, S., & Watzka, S. (2016). Financial development and income inequality: a panel data approach. *Empir Econ*, 51, 291–314. doi:10.1007/s00181-015-1008-x

Koçak, E., & Uzay, N. (2019). The effect of financial development on income inequality in Turkey: An estimate of the Greenwood-Jovanovic hypothesis. *Review of Economic Perspectives*, 19(4), 319–344. doi:10.2478/revecp-2019-0017

Kuşçuoğlu, Ş., & Çiçek, M. (2021). Financial Development and Income Inequality Relationship: Analyzing Financial Kuznets Curve with ARDL Boundary Test in Turkey. *International Journal of Scientific and Technological Research (Online)*, 7(1), 79-102. doi:10.7176/JSTR/7-01-07

Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45(1), 1-28. 30.01.2021 tarihinde https://www.jstor.org/stable/1811581?seq=1#metadata_info_tab_contents adresinden alındı

Law, S., & Tan, H. (2009). The role of financial development on income inequality in Malaysia. *Journal of Economic Development*, 34(2), 134-168.

Liang, Z. (2006). Financial Development and Income Distribution: A System Gmm Panel Analysis With Application To Urban China. *Journal of Economic Development*, 31(2), 1-21.

Mukhopadhava, P., Shantakumar, G., & Rao, B. (2013). *Economic Growth and Income Inequality in China, India and Singapore*. New York: Routledge (Taylor & Francis Group). doi:10.4324 / 9781315094700

Nikoloski, Z. (2013). Financial Sector Development and Inequality: Is There A Financial Kuznets Curve? *Journal of International Development*, 25, 897–911. doi:10.1002/jid.2843

Pata, U. (2020). Finansal Gelişmenin Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri: Finansal Kuznets Eğrisi Hipotezi Türkiye İçin Geçerli mi? *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(3), 809-828. doi:10.16951/atauniiibd.648695

Pesaran, M.H. ve Shin, Y. (1997). “An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis”. Cambridge Working Papers in Economics, 9514.

Pesaran, M. H., Shin Y. ve Smith, R. J. (2001). “Bound Testing Approaches to the Analysis of Level Relationship”. *Journal of Applied Econometrics*, 16: 289–326.

Satti, S., Mahalik, M., Nanthakumar, L., & Shahbaz, M. (2015). Exploring the Linkages between Financial Development and Income Inequality: Does Financial Kuznets Curve Exist in Kazakhstan? *COMSATS Department of Management Sciences Working Paper Series 2015–002*, 1-32. 12.03.2021 tarihinde <https://lahore.comsats.edu.pk/ms/Files/MSDWP-002.pdf> adresinden alındı

Solt, F. (2009). Solt2016_pre.pdf, The Standardized World Income Inequality Database v1-v7, Harvard Dataverse, V20. <https://dataverse.harvard.edu/file.xhtml?persistentId=doi:10.7910/11992/VEZJZR&version=20.1>

Shahbaz , M., & Islam , F. (2011). Financial Development and Income Inequality in Pakistan: An Application of ARDL Approach. *Journal of Economic Development*. doi:10.35866/caujed.2011.36.1.003

Shahbaz, M., Loganathan, N., Tiwari, A. K., & Sherafatian-Jahromi, R. (2015). Financial Development and Income Inequality: Is There Any Financial Kuznets Curve in Iran? *Social Indicators Research*, 124(2), 357–382. doi:10.1007/s11205-014-0801-9.

Tiwari, A., Shahbaz, M., & Islam, F. (2013). Does financial development increase rural-urban income inequality?: Cointegration analysis in the case of Indian economy.

International Journal of Social Economics, 40(2), 151-168.
doi:10.1108/03068291311283616.

Wahid, A. N., Shahbaz, M., Shah, M., & Salahuddin, M. (2012). Does Financial Sector Development Increase Income Inequality? Some Econometric Evidence from Bangladesh. *Indian Economic*, 47(1), 89–107. 03 15, 2021 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/41969719> adresinden alındı.

Worldbank. (2020). www.worldbank.org. 25.03.20210 tarihinde Key Terms Explained: <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/gfdr-2016/background/financial-development> adresinden alındı.

TÜRK MADENCİLİK SEKTÖRÜNDE YABANCI UZMAN İSTİHDAMI (1935-1980)

Yetkili Yazar | Correspondent Author: **Metehan ŞAHİN**

The Employment of Foreign Experts in Turkish Mining Sector (1935-1980)

Yazar(lar) | Author(s)

Metehan ŞAHİN¹

Türker ŞİMŞEK²

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Geliş Tarihi : 18/05/2021
Makale Kabul Tarihi : 31/05/2021

Anahtar Kelimeler :
Yabancı Uzman,
Madencilik, İstihdam

Yapılan çalışmada, 1935-1980 yılları arasında Türk madencilik sektöründe istihdam edilen yabancı uzmanların analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Yabancı uzmanların önemli bir kısmı Almanya, İngiltere, Fransa ABD vatandaşlarından meydana gelmektedir. Yabancı uzmanların çalıştıkları kurumların başında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikası ve Etibank gelmektedir. Mesleki dağılım olarak yabancı uzmanların, %23'ü jeolog, %14'ü uzman %11'i mühendistir. Bazı yabancı uzmanların istihdamında, aylık maaş dışında ek muafiyetler tanınması çalışmada elde edilen sonuçlardan biri olarak sayılmaktadır.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Submission Date : 18/05/2021
Accepted Date : 31/05/2021

Keywords: Foreign Expert,
Mining, Employment

The aim of the study is to analyze the foreign experts employed in Turkish mining industry between 1935-1980. The majority of foreign experts occur the citizens of Germany, England, France and USA. Mineral Research and Exploration Institute, Turkey Iron and Steel Factory and Etibank are the leading institutions where foreign experts are employed. %23 of foreign experts are geologists %23, %14 are experts and %11 are engineers. In the employment of some foreign experts, offering the additional exemptions except the wages is one of the findings of this study.

¹ Arş. Gör., TOGÜ İİBF, ORCID No: 0000-0002-7922-9291, e-posta: metehan.sahin@gop.edu.tr

² Doç. Dr., TOGÜ İİBF, ORCID No: 0000-0001-7581-7590, e-posta: turker.simsek@gop.edu.tr

* Bu makale, Metehan ŞAHİN tarafından Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK danışmanlığında hazırlanan doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

1. Giriş

İktisat literatüründe kalkınma, milli gelir veya milli hâsılanın kişi başına düşen miktarındaki artışı ifade eden büyüme kavramından farklı olarak; yalnızca üretimin ve kişi başına düşen gelirin artmasından ibaret olmayıp, aynı zamanda ekonomik ve sosyo-kültürel yapının da değişmesini, yenilenmesini nitelemektedir (Ersungur, 1994: 41). ABD'nin dünya üzerinde etkinliğinin arttığı bir süreçte, daha çok iktisadî düzlemle sınırlı kaldığı savunulan kalkınma söylemi yerini gelişme kavramına bırakmaktadır. Gelişme ise, ekonomiyle beraber hem kültürel hem siyasal düzleme yayılabilme potansiyeline sahip görülmekte; günümüzde kullanıldığı gibi modernleşme kuramına göre toplumlar, az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş şeklinde sınıflandırılmaktadır. Böyle bir sınıflandırma, temelinde Batı haricindeki toplumlara bir hedef sunmakta, ABD önderliğindeki kapitalist düzene uyum sağlandığı ve üretim-tüketim ilişkileri bu rehberlere göre tanzim edildiği takdirde bunların da gelişmiş toplumlar arasına girebileceğini ima etmektedir (Alkın, 2017: 200). Bu noktada, rehber toplum, ülke ve/veya sisteme uygun şekilde üretim-tüketim ilişkilerinin düzenlenmesinin nasıl mümkün olabileceği sorusu gündeme gelmektedir. Zira, bir ülke ekonomisinde üretim, doğal kaynaklar kadar emek, sermaye ve girişimci gibi faktörlerin varlığına, çeşitliliğine ve kalitesine bağlı olarak belirli bir yapıya kavuşmakta; üretim faktörlerindeki nicel ve/veya nitel anlamdaki eksiklik ya iktisadî gelişmeye elvermemekte ya da iktisadî gelişmenin ötesine geçemediği optimum bir nokta belirlemektedir.

Beşeri sermayenin nitel olarak zayıf kaldığı ülkeler için, teknik ilerleme sonucu meydana gelen iktisadî gelişme farkını kapatabilmenin bir yolu ise, teknoloji transferini sağlayacak yabancı uzmanların üretim sektörlerinde istihdam edilmesidir. Yabancı literatürde, bir teknoloji transfer yöntemi olarak yabancı uzman istihdamı genellikle özel sektör ve çok uluslu şirketler bazında ele alınmaktadır. Oldukça az sayıda araştırma arasında, Markusen ve Trofimenko (2007), yabancı uzman çalıştırmanın, bilgilerin kendi kendine öğrenilmesi ve biriktirilmesinden daha düşük maliyet ve daha kısa zaman sunduğunu, verimlilik artışının yanı sıra ücretlerin yükselmesinde de etkili olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Yine Møller vd. (2011), Danimarka'daki yerli firmalarla ilgili çalışmada, yabancı uzman istihdamının firma verimliliğini anlamlı bir biçimde artırdığını fakat yabancı uzmanların çalışmaya başladıkları dönemde ücretlerin de yükseldiğini ortaya koymaktadır. Santacreu-Vasut ve Teshima (2016), elde ettikleri analiz sonuçlarına göre yabancı uzman istihdamının teknoloji transferinde bir kanal sayılabileceğini, sorunsuz bir teknoloji akışı için yabancı uzman istihdamının gerektiğini savunmaktadır. Yerli literatürde ise konuyla ilgili çalışmalar arasında, Şahin (1998), imparatorluk ve cumhuriyet dönemleri Türk eğitim sisteminde; Yıldırım (2007), Türkiye demiryollarında; Akdağ (2008), sadece cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim sisteminde; Sayan ve Küçük (2012), sağlık sektöründe ve Dikici (2017) Türk polis

teşkilatında istihdam edilen yabancı uzmanları ve bu usulle gerçekleştirilen teknoloji transferinin neticelerini tespit etmektedir.

Yapılan çalışmada, cumhuriyetin kuruluşundan sonra madencilik üretiminde ilk kamu girişimlerinin hayata geçirildiği 1935 yılından 1980'e kadar geçen dönemde, Türk madencilik sektöründeki yabancı uzman istihdamının arşiv belgeleri yardımıyla analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'nin sınaî üretimine kayda değer katkılar sağlayan alanlardan biri olarak madencilik sektöründe, yabancı uzmanların nasıl değerlendirildiğine ilişkin araştırmaların eksikliği ve bir araya getirilen veriler ışığında, ithal edilen personelin sektörde dış kaynak kullanımının yorumlanmasına imkân tanınması çalışmanın önemini teşkil etmektedir. Çalışma kapsamında öncelikle yabancı uzman kavramının içeriği tartışılmakta ve ardından Türk madencilik sektörünün gelişimi incelenmektedir. Dördüncü bölümde, yabancı uzman istihdamının Türkiye'deki hukukî yapısı; beşinci bölümde, cumhuriyet dönemi madencilik sektöründe yabancı uzman istihdamı arşiv belgeleri doğrultusunda analiz edilmektedir. Altıncı bölümde ise, elde edilen bulgulara göre Türk madencilik sektöründeki yabancı uzman istihdamına ilişkin sonuç ve değerlendirmelerine yer verilmektedir.

2. Yabancı Uzman İstihdamı: Kavramsal Çerçeve

Toplumlar arasındaki refah düzeyinin belirgin biçimde farklılaştığı Sanayi Devrimi sonrasında, iktisadî gelişmenin en önemli ilkelerinden biri teknoloji olarak ortaya çıkmakta; üretim ilişkilerinin düzenlenmesi ve gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşılabilmesi adına teknik bilgi ve teknolojik yapıya önemli bir rol atfedilmektedir. Teknoloji, bilimsel ve diğer organize bilgilerin pratik işlere sistematik biçimde uygulanması veya bilimin ne olduğu ile ilgilenmesine karşın, ne olacağını dikkate alan bir insan bilgisi türü, yeni gerçeklikler yaratma süreci biçiminde tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle teknoloji, araç ve makineler gibi fiziki nesne, nesnenin nasıl kullanılacağı ve etkinliğinin geliştirileceğine dair süreç, bilgi ve içerisindeki insan unsuru ve kültürü temsil etmek üzere irade gibi dört bileşenden oluşan bir kavramdır (Choi, 2009: 49-50). Kuramsal olarak teknolojinin önemini vurgulanırken, teknolojik altyapıya sahip bulunmayan gelişmekte olan ülkelerin sorunlarından hareket etmek gerekmektedir. Nitekim ülkelerin teknolojiyi elde etmeleri, araştırma geliştirme faaliyetlerine başvurarak üretmek ya da transfer etmek gibi karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan iki aslî kaynağa bağlıdır. Birkaç istisna hariç tutulduğunda, gelişmekte olan ülkeler için teknoloji edinimleri ve iktisadî gelişmelerini sağlamalarının yolu, çoğunlukla ülke koşullarına uygun teknolojinin tercih edildiği bir transfer sürecinden geçmektir (Tiryakioğlu, 2011: 175). Teknoloji transferi, know-how, teknik bilgi veya teknolojinin bir kuruluştan diğerine geçmesi olarak tarif edilmektedir. Fakat

bu basit tanıma, teknoloji ile ilgili değişim yapan organizasyonel yapıların oldukça geniş türlerde olabilecekleri eklenmelidir. Yani teknolojinin kaynakları olarak özel firmalar kadar, üniversiteler, şehir yönetimleri ve devlet kurumları da karşımıza çıkabilmekte; teknoloji transferi kavramı, üretimden ürün geliştirme aşamasına kadar meydana gelen fikir, fizibilite ve prototip süreçlerini tanımlamak üzere kullanılabilir (Bozeman, 2000: 629). Teknoloji transferinin tarihi, 18. ve 19. yüzyıllarda İngiliz dokuma uzmanlarının Amerikan tekstil sanayine transferine, hatta neolitik zamanlarda Arapların Doğu'dan Batı'ya aktarılan teknolojilerde oynadıkları role kadar geriye götürülmektedir. 18. yüzyılda, bilgi göçünü engelleyen İngiliz yasasına rağmen Fransa, İngiliz işçileri ithal ederek ve endüstriyel casusluk yoluyla çelik yapım bilgisini nihayet elde etmekte; Amerikan tekstil sanayinin 18. ve 19. yüzyıldaki başarısı, İngiliz tekstil endüstrisinden transfer edilen bilgi ve uzmanlara dayandırılmaktadır. Önceki araştırmaların ise, teknoloji transferine gösterilen direnç nedeniyle İngiliz saati ve saat endüstrisinde olduğu gibi belirli sektörlerin çökebileceğine dair bulgular sunduğu ileri sürülmektedir (Wahab vd., 2009: 551).

Teknoloji transferi dört alt başlıkta incelenmektedir. Birincisi, sanayileşmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yapılan teknoloji aktarımı örneğindeki gibi uluslararası teknoloji transferi; ikincisi, bölgesel teknoloji transferi; üçüncüsü, bir uzay programındaki teknolojinin ticari kullanıma yönlendirilmesine benzer şekilde endüstriler arası teknoloji transferi ve dördüncüsü şirketler arası teknoloji transferidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, franchising veya lisans, ortak yatırım, araştırma ve geliştirme anlaşmaları, ters mühendislik, işbirliği, teknik ve bilimsel personel (uzman) istihdamı ise teknoloji transfer yöntemleri arasında sayılmaktadır (Farhadikhah ve Husseini, 2015: 174-175). Bu yöntemler arasında yabancı uzman istihdamının, teknolojiye sahip olma hususunda zaman kazandırması, sonuçların kısa zamanda gözlemlenebilmesi, verimlilik ve bilgi aktarımı bakımından teknoloji transferinin en güçlü aracı olduğu öne sürülmektedir. İlave olarak, yabancı uzmanların alanlarında bilgili ve tecrübeli bireyler olması, istihdam edilmelerinin ülkeler arası dayanışma ve yakın ilişkilerin kurulmasına katkıda bulunması pozitif; ulusal bir kaynak addedilemeyecek olmaları bu politikanın negatif tarafına ilişkin göstergelerdir (Baylı, 2014: 4). Uzman kavramıyla teknolojinin kendisinden ziyade, teknik bilginin aktarımını sağlayan unsurların kastedildiği düşünüldüğünde yabancı uzman istihdamı politikasının ehemmiyeti daha net şekilde anlaşılabilir. Çünkü ulaşılmak istenen teknik bilgi, bilimsel bilginin aksine insan faaliyetlerinden doğmakta ve bu faaliyetlere sıkıca bağlı bulunmakta; spesifik faaliyetlerle bağlantısı nedeniyle de kolayca kategorize edilememekte ve kodlanamamaktadır. Bir şeyler yapmaya, yani tekniğe ilişkin bir bilgi

birikiminin edinilmesi ve uygulanması demek olan teknolojik sürecin tam kalbinde ise uzman² bireyler yer almaktadır (Herschbach, 1995: 33).

Yabancı kavramı, en fazla kabul gördüğü, 1892 tarihli Cenevre Toplantısı'nda tarif edildiği haliyle "bir devletin ülkesinde bulunan ve o devletin vatandaşlığını iddiaya hakkı olmayan kimse"yi ifade etmektedir. Ancak yapılan bu tanım, bazı noktalarda eleştirilere konu olmaktadır. Buna göre, yabancı sayılmak için o ülkenin vatandaşı olmayı iddia edememe koşuluna ilişkin net bir açıklama bulunmaması kafa karışıklığına yol açmakta; fizikî anlamda o ülkede bulunma koşuluyla, bireylerin vatandaşı olmadıkları ülkeye gitmeden de miras hakkına sahip olması, idari mercilere başvurabilmesi gibi durumlarda yabancı sayılmayacağı ima edilmektedir (Çifci, 2014: 6). Türk hukukunda Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun'da yer verilen ilk haliyle "...Türk Vatandaşlığı Kanunu'na göre Türk vatandaşı sayılmayan kişi" şeklinde tanımlanan yabancı, benzer bir ifadeyle, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda "Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi" olarak kabul edilmektedir (Aykın ve Öztürk, 2017: 634-635). Yabancılar, diğer devletlerle olan hukukî münasebetleri bakımından üç grupta toplanmaktadırlar: Birincisi, herhangi bir devletin vatandaşı olup, vatandaşı buldukları devletin diplomatik korumasından yararlananlardır. İkinci gruptakiler, bir devletin vatandaşı olmakla beraber, çoğunlukla siyasî nedenlerle ülkelerini terk edip başka bir ülke iltica edenler, yani mültecilerdir ki, vatandaşı oldukları devletin diplomatik korumasından istifade edememektedirler. Üçüncü grup ise, herhangi bir devletin vatandaşı olmayanlardan meydana gelmektedir. Farklı kategorilere rağmen yabancılara genellikle aynı hukukî statü tatbik edilmekte; mülteciler ve herhangi bir devlet vatandaşı olmayan bireylere yönelik uluslararası sözleşmeler sebebiyle devletler çeşitli mükellefiyetler üstlenmiş olabilmektedir (Er, 2014: 178).

3. Türkiye'de Madencilik Sektörünün Gelişimi

Tarihte en önemli medeniyet evrelerinden birinin madenin keşfi olduğu kabul edilmektedir. Bir teoriye göre, insanların doğada buldukları cevheri ateşle madenleştirdikleri ve bakırın demire nispetle daha yüksek sıcaklıkta ayrılmasının ilk insanlar tarafından daha zor başarılabilmesi göz önünde bulundurulduğunda demirin tarihi daha eskiye isnat edilmekte ama araştırmalardan elde edilen sonuçlar bakırın bulunan ilk maden olduğu yönündedir. Madenin keşfinin Asya'da milattan en az yedi bin yıl önce başladığı, eski Türk ülkelerinde çeşitli maden ocaklarının bulunduğu, hatta Altay Dağları'nda rastlanan maden izabesine ait fırınlarından yola çıkılarak Türklerin

² Atf yapılan Landes (1980), orijinal metindeki entelektüel kavramını çalışmanın geri kalanından anlaşıldığı gibi, bilim adamı ve/veya uzman ile aynı anlamda kullanmaktadır.

maden sanayini bildikleri ileri sürülmektedir (MTA, 1936: 4-5). Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 1862 senesine kadar madencilik; doğrudan devletin tarafından işletilen madenler, Ergani, Gümüşhane ve Küre gibi madenlerde belirli bir dönem uygulandığı üzere devletin sermaye yardımı yaptığı ve bir idareci atayarak gözetimi altında tuttuğu işletmeler vasıtasıyla yapılmaktadır. İmparatorlukta iktisadî yapının zayıfladığı dönemlerde ise, belirli bir süre kiraya verilerek ya da önceden alınan para karşılığında işletilen müesseseler tarafından maden işleri yerine getirilmektedir. 1858 Arazi Kanunnamesi, kimin sorumluluğunda olursa olsun devlet ve vakıf arazilerinde ortaya çıkan madenlerin hazineye geçtiğini, arazi mutasarrıfları madenlerden pay almaya yetkili kılınmadıklarından kendilerine madenleri işletmeleri sebebiyle ziraat ve tasarruftan kesilen topraklarının değer kadar tazminat verilmesini kararlaştırmakta; benzer hükümlerle 1861 yılında ilk Maadin Nizamnamesi çıkarılmaktadır (Turan, 1981: 49-50).

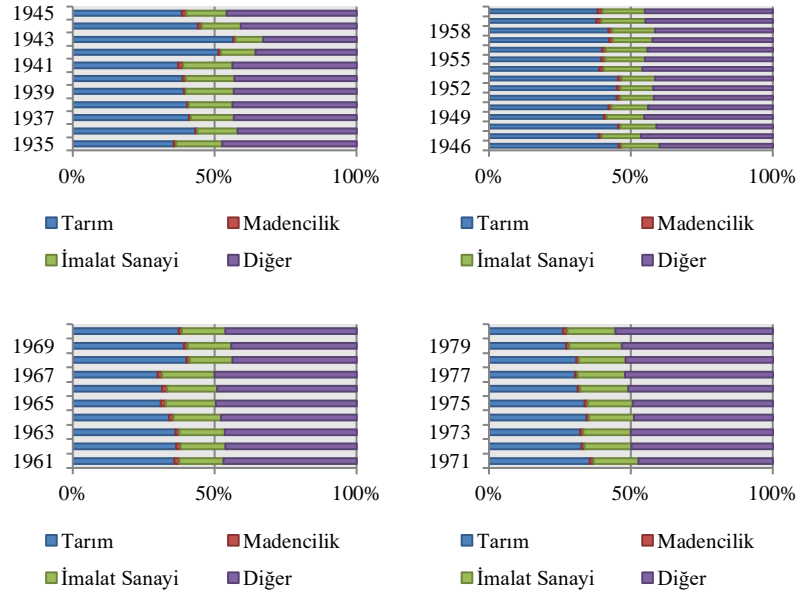
Cumhuriyet ilanından hemen önce, 1923 toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde de tüccar sınıfının esasları başlığı altında madencilik meselelerinin ele alındığı bilinmektedir. Kongrede, “en önemli servet kaynaklarımızdan olan madenlerimizin bolluğuna göre birkaç bölgeye ayrılması, kendi fen adamlarımızın yardım ve katılımlarıyla ilmi surette tetkiki ve en fazla ehemmiyete sahip olanların da milli menfaatlere göre düzenlenmesi” vurgulanmakta; zımpara, maden kömürü ve kükürt gibi cevherlerin yabancı rekabetine karşı korunması istenmektedir (Ökçün, 1968: 76-77). Kurulan yeni idarenin ilk senelerinde, hükümetin ve yerli müteşebbislerin yeterli sermaye imkânlarından yoksun bulunması, maden sektöründeki yatırımları sınırlandıran en önemli etkenlerdendir. Dolayısıyla, devletin madencilik alanındaki politikaları umumi manada kanuni ve kurumsal düzenlemelerden ibaret kalmakta, yabancı sermayenin kredi kaynaklarıyla yerli ve yabancı işbirliklerini tesis etmektense geçememektedir. İktisat Kongresi'ndeki esaslar doğrultusunda 1924 yılında İş Bankası, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmaktadır (Demir, 2017: 480-481). Özel sektörde ise, 1920-1930 arasında, madencilik faaliyetleri göstermek üzere büyük bir kısmı Sanayi ve Maadin Bankası'nın tesisinden, diğer kısmı 1927 yılındaki Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan sonra kurulan 20 adet Türk anonim şirketine rastlanmaktadır. Ancak haiz olduğu öneme rağmen, maden alanında Sanayi ve Maadin Bankası'ndan yeterince istifade edilemediği; banka, Ergani Maden İşletmesi'nin sermayesine yaptığı katkı haricinde daha ziyade sanayi işletmeleriyle ilgilendiği belirtilmektedir (Tamzok, 2008: 187).

Madenciliğin gelişimi adına 14 Haziran 1935 tarihinde, giderleri ve yatırımlarının devlet bütçesinden karşılanması ilkesiyle; ülkede işletilmeye uygun maden yataklarının bulunup bulunmadığını incelemek üzere Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kurulmaktadır. Enstitü'ye, işletilen maden ve taşocaklarından daha çok verim

alınabilmesi için gerekenleri tespit etmek, fenni, jeolojik, kimyasal analizler yapmak, madenlerde ve genel itibariyle maden sanayinde çalıştırılacak nitelikli eleman yetiştirmek gibi görevler de yüklenmektedir (İleri, 2011: 291-292). Aynı gün, 2805 sayılı kanun ile amacı, araştırma enstitülerinin maden cevherlerinden ve enerji kaynaklarından elverişli olduğunu düşündüklerini işletecek ticari girişimleri tesis ve finanse etmek olan; her türlü banka işlemlerini yapabilmek yetkisi verilen Etibank kurulmaktadır. Bankanın bünyesindeki madenleri ve enerji işletmelerini müesseseler biçiminde birleştirerek yönetmesi, piyasada birlikte hareket etmenin faydalarından istifadeyi temin ederken; faaliyet alanı genişledikçe Türkiye Kömür Satış ve Tevzi kuruluşunda olduğu gibi bazı işletmeler ayrı birer iktisadî devlet teşekkülü haline konulmaktadır (Zarakolu, 1958: 171-173). Birinci Dünya Savaşı ve müteakip harplerde, milli bir demir-çelik sanayine duyulan ihtiyaç ve sonraki yıllarda demir-çelik ithalatının dış ticaretteki payının mühim bir yer tutması bu ağır sanayide faaliyete geçilmesini teşvik etmektedir. Bu doğrultuda, başlangıçta Sümerbank'a ait iken, birtakım ünitelerin ilavesiyle tesisin genişlemesi üzerine 13 Mayıs 1955 tarihinde bağımsız bir iktisadî devlet teşekkülü halinde Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü kurulmaktadır. İşletmenin kok fabrikalar, haddehaneler, sülfürik asit ve süper fosfat fabrikaları ile iştirakleri bulunmakta, kurulduğu sene Divriği Demir Madenleri ve takip eden yıllarda İskenderun Demir Çelik Fabrikaları gibi bazı müesseseler bünyesine devredilmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 1973: 29-30). Bir yandan madencilikle alakalı yeni müesseseler bina edilirken, diğer taraftan da bu sektörde devleştirme politikaları takip edilmektedir. İlk devletleştirilen işletme, Deutche Bank elinde bulunan ve 1936 senesinde, satın alınacak hisse senetlerinin sermayesine mahsuben Etibank'a devredilen Ergani Bakır T.A.Ş.'dir. İkincisi 1937 senesinde Fransız sermayeli Ereğli Şirketi İşletmelerinin, madenlerle birlikte liman, demiryollarına yönelik bütün haklar, arazi, emlak, tesisat ve mevcutların Etibank'a intikal ettirilmesidir. Aynı şekilde 1940'da Ereğli Kömür Havzası devleştirilmekte, 1978 yılında çıkarılan 2172 sayılı Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun ile belirli bölgelerde madenlerin devlet eliyle aranması ve işletilmesine karar verilmektedir (Türk, 1981: 35-40). 1980 sonrası dönemde ise, neoliberalizmin etkisiyle evvela 2172 sayılı kanunun iptal edilmesi ve şimdiye kadar kamulaştırılan maden sahalarının sahiplerine iadesi kararlaştırılmaktadır. Temel görüş, madencilik sektöründe kamusal teşebbüsten vazgeçilerek, devletin elindeki işletmelerin özelleştirmeler suretiyle özel sektöre devredilmesi, böylelikle yapısal dönüşümün sağlanmasıdır. Mülkiyet ve yönetim değişikliklerini hayata geçirebilmek için madencilik alanındaki kamu kurumlarında sektörel bölünme, şirketleştirme, ticarileştirme ve özelleştirmeye dair uygulamalar birbirini izlerken; devlet ağırlıklı piyasa yapısı özel sermayenin de dâhil olacağı bir rekabet ortamına dönüştürülmektedir (Tamzok, 2005: 8-10).

1935 yılında Gayri Safi Milli Hâsıla içerisinde %0,8'lik paya sahip olan madencilik sektörünün, 1980 yılına kadar geçen süreçte milli gelirin oluşumundaki bu katkısını artırdığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Diğer sektörlerin milli gelir üzerindeki daraltıcı etkisi, tarım ve imalat sektörleri paylarının yükselmesiyle karşılanırken, madenciliğin payı ya sabit kalmakta ya da azalmaktadır. Türk ekonomisinde planlı döneme geçişi ifade eden 1960'lı yıllara gelindiğinde biraz ivme kazanmış olsa da, 1970 ve sonrasında dönemde madencilik faaliyetlerinin GSMH içerisindeki payı tekrar düşüşe geçmektedir. 1963 itibariyle Türkiye ihracatındaki payı gittikçe azalan tarım sektörüne rağmen, imalat sanayi ve madencilik alanları payının gittikçe arttığı anlaşılmaktadır (Grafik 1 ve 2).

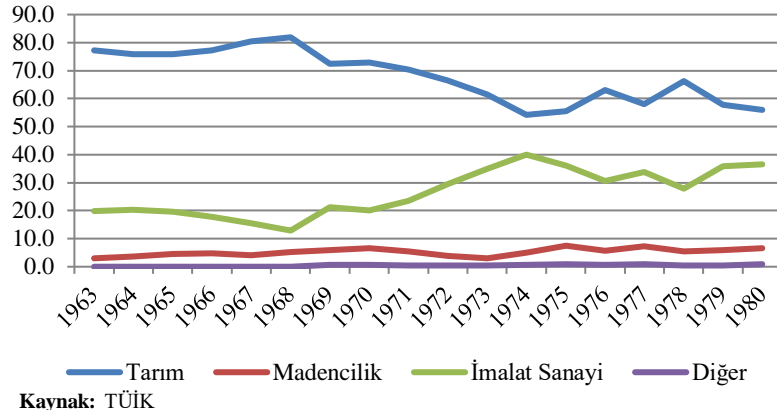
Grafik 1. 1935-1980 Yıllarında Cari Fiyatlarla GSMH'nın Sektörel Dağılımı (%)*

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı.

*1935-1947 dönemi için 1948; 1948-1967 dönemi için 1968 ve 1968-1980 dönemi için 1987 baz yılı olarak alınmıştır.

Grafik 2. 1963-1980 Yıllarında Ekonomik Faaliyetlerin İhracat İçerisindeki Seyri (%)

4. Yabancı Uzman İstihdamının Hukukî Yapısı

Bir ülkenin vatandaşlık bağı bulunmayan, yabancı kişilere çalışma hakkı tanımak mecburiyetinde olup olmaması konusunda birbirinden farklı iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilkinde göre, ülkeleri yabancılara çalışma hakkı tanımak zorunda bırakan beynelmilel bir kanun kural olmaması nedeniyle, her ülke vatandaşı olmayanlara bu hakkı tanımak veya tanımamak noktasında serbesttir. İkinci görüş, kişilere çalışma hakkı tanımamanın, çoğu insan için var olma ve yaşama haklarının inkâr edilmesi anlamına geldiğini; bu sebeple ülkelerin vatandaşı olmayanlara belirli mesleklerin icra edilmesi hususunda sınırlama getirebileceğini fakat tüm mesleklerin yabancılara yasaklanmasının kabul edilmemesini savunmaktadır (Keser, 2003: 5-6). Kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılması üzerine tedvin edilen 23 Şubat 1915 tarihli Ecnebilerin Hukuku ve Vezâifi Hakkındaki Kanun-ı Muvakkat, yabancılara Türkiye’de çalışma haklarını tanzim eden en eski kanuni metin olarak bilinmektedir. Yasa kapsamında, öğretmenlik, dava vekilliği, mühendislik, doktorluk ve eczacılık gibi mesleklerle meşgul olup; gazete, dergi yayınlama ve okul açma gibi faaliyetlerde bulunan yabancılara kazanılmış hakları kanun ve kaidelere uymak koşuluyla saklı tutulmakta; bu meslek ve sanatları ilk kez icra edeceklerin çalışma özgürlükleri kanun ve kaidelerle sınırlandırılabilir (Töre, 2014: 156). Cumhuriyet dönemi Türk hukukunda, konuyla ilgili yapılan düzenlemelerden ilki, Türk vatandaşı olmayanların bazı işlerde çalışmasını net biçimde yasaklayan, 1932 tarih ve 2007 sayılı Türkiye’deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun’dur. Kanunun birinci maddesinde; müretteplik, devlet inhisarına tabi madenlerin satımı, inşaat, demir ve ahşap sanayi işçilikleri, baytarlık ve kimyagerlik gibi mesleklerin yapılması; il ve ilçe merkezleri dışında dükkân açılması yabancılara yasaklanmaktadır. Pilotluk, uçak makinistliği, il ve belediyelere ait tesisat hizmetlerinde yabancılara çalıştırılması ise, sekizinci maddede Bakanlar Kurulu’nun özel izni şartına bağlanmaktadır (Alp, 2004:

34). Özel anlamda benzer bir kısıtlamayla, 1906 tarihli Maden Nizamnamesi'nin getirdiği, esasen sınırlardaki maden bölgelerinde demografik değişiklikler bahane edilerek öne sürülen iddialara mani olmayı amaçlayan bir düzenlemede karşılaşılmaktadır. Buna göre, ecnebi mültezimlerin, istihdam etmeleri muhtemel yabancı işçilerle maden çevresindeki nüfus yoğunluğunun değişmesine sebebiyet verecekleri vurgulanarak, ustabaşı ve mühendis haricindeki maden çalışanlarının Osmanlı tebaasından ve bölge halkı içerisinde seçilmesi hükme bağlanmaktadır (Keskin, 2011: 136).

1951 yılında imzalanan Mültecilerin Hukukî Durumuna İlişkin Sözleşme, Türkiye'de ücretli işlerde çalışan, kendi işinde çalışan ve serbest meslekle iştigal eden mültecilerin yabancılarla aynı düzeyde güvenceye alınmasına imkân tanıyan ve böylece çalışma hayatını düzenleyen bir başka hukukî metindir. Sözleşmenin 17. maddesinin birinci fıkrasına göre antlaşmaya taraf devletler, ülkelerinde düzenli şekilde ikamet eden her mülteciye, ücretli bir meslekte çalışmak hakkı açısından, aynı koşullar içindeki yabancı bir ülkenin vatandaşına tanınan en uygun muameleyi tanımaktadırlar. Diğer bir ifadeyle; bir ülkede yabancıların çalışma haklarına dair getirilecek olası sınırlamalar, mülteciler için de uygulanabilmektedir. Aynı maddenin ikinci fıkrası ise, ülkede iç yıl ikamet eden, ikamet ettiği ülkenin bir vatandaşıyla evli ve eşinden ayrılmamış olan, ikamet ettiği ülkenin vatandaşı sayılan bir veya birden çok çocuk sahibi mültecileri bu sınırlamalardan muaf tutmaktadır (Kaya, 2017: 61). Memleketin iktisadî gelişimine fayda sağlamak, Türklerin özel girişimlerine açık bir faaliyet sahasında çalışmak, tekel veya özel bir ayrıcalık belirtmemek şartıyla Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye ve hariçten yapılacak borçlanmalara tatbik edilecek Ocak 1954 tarihli Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu da, yabancıların iş hayatına etkisi görülen düzenlemeler arasında yer almaktadır. Zira kanunun 7. maddesi, bahse konu koşullar çerçevesinde tesis edilecek bir teşebbüsün, etüt, kurulma ve işleme devrelerinde ustabaşı, uzman ve diğer personeline, 2007 sayılı kanunla getirilen sınırlamaların işletme için gerekli süre zarfında uygulanamayacağını öngörmektedir (Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 1954).

İfade etmek gerekir ki, Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun'un, yabancıların çalışma hayatındaki sınırlayıcı etkisi hafifleten benzer uygulamalar ilerleyen süreçte de hayata geçirilmektedir. Nitekim 24 Ocak 1980 tarihli Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ve bu kararname hakkındaki tebliğ, yeterli bilgiye sahip olmaları durumunda yabancı uyruklu idarî ve teknik personelin Türkiye'de özel sektörde çalıştırılmalarına izin vermektedir. 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nda, gerekli belgeyi alan müesseselerde sanatkâr ve nitelikli uzman personel statüsündeki yabancıların, belirlenen oranı aşmamak şartıyla ve 2007 sayılı kanunun kısıtlamalarından dışarıda tutularak istihdam edilebilecekleri

belirtilmektedir. Yine 6 Haziran 1985 kabul edilen Serbest Bölgeler Kanunu da, serbest bölgelerde faaliyetlerini sürdüren işletmelere, izin alınmak suretiyle yönetici ve vasıflı yabancı personel çalıştırma hakkı verilmektedir (Alp, 2004: 35). Bu arada, 1981 senesinde kabul edilen 2527 sayılı kanun, Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun'da bahsedilen kısıtlamaları Türk soylu yabancılar adına tamamen kaldırmaktadır. Kanunun amacı ise, Türkiye'de ikamet eden Türk soylu yabancıların gerekli görülen meslek ve sanatları icra etmelerine, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Güvenlik Teşkilatı dışında kamu, özel kurum veya işyerlerinde istihdam edilmelerine olanak sağlamaktır (Ganiyeva, 2018: 267-273). Bütün bu düzenlemeler bir tarafa bırakıldığında, yabancıların çalışma hayatlarını tanzim eden, genel düzenleme niteliğindeki ilk kanunun 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun olduğu savunulmaktadır. Kanunla birlikte getirilen en önemli yenilik, daha önceki dönemlerde yabancı uyruklulara çalışma izni vermekle yetkili kınlan makamlar oldukça geniş bir çeşitlilik gösterirken, birtakım istisnalar haricinde, izin yetkisinin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na verilmesidir. Ancak kanunun yürürlüğe girdikten sonra ülkede yaşanan gelişmeler sonucunda yetersiz kaldığının tespit edilmesi, yeni bir sistem ve kurallar meydana getirme isteği, yabancıların çalışma izin başvurularındaki artış ve uluslar arası hukukî düzenlemelerle uyumlaştırmaya gitme gibi nedenlerde 2016'da 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu kabul edilmektedir (Karaağaç, 2018: 90-94). Türk mevzuatında ifade edilen çalışma hakkına dair eşitlik ilkesi gereği, prosedürler ve bazı edinimler hariç kalmak üzere, çalışmakta olan yabancıların ücret, sosyal güvenlik ve sendika haklarının vatandaştan farklı olmasının beklenmemektedir. 6735 sayılı kanun yabancı uyruklularının çalışma haklarını düzenlediği gibi, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu bu kişilerin sosyal güvenlik haklarını, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu sendikal haklarını hukukî bir zemine kavuşturmaktadır (Erken, 2016: 383-384).

5. Cumhuriyet Dönemi Madencilik Sektöründe Yabancı Uzman İstihdamı

Türk madencilik sektöründe yabancı uzman istihdamı, cumhuriyetin kuruluşundan evvel Osmanlı İmparatorluğu döneminde başvuru olan bir teknoloji transfer yöntemidir. Bu politikaya yön veren unsurların başında ise, madencilik sektörünün ulusal üretime sağladığı katkı ve sektörün gelişmişlik seviyesi gelmektedir. Her ne kadar, Osmanlı tarihinin büyük bir kısmında madencilik pek fazla itibar görmediği, yıllar geçtikçe milli gelirin yüzde birinden daha azını meydana getirdiği kaydedilse de 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler mevcut durumu değişikliğe uğratmaktadır. Öncelikle, imparatorluğun en verimli maden ocaklarından bir kısmının yer aldığı Balkanların bu

yüzyılda kaybedilmesi Anadolu'daki madenleri ön plana çıkarmakta, yüzyılın sonraki senelerinde bölgede petrol haricindeki Osmanlı maden üretiminin %80'ini elde edilmeye başlanmaktadır. Yüzyılın bitimine yaklaşırken, Avrupa'nın büyük talebi ve doğrudan sermaye yatırımları sonucunda kanuni düzenlemeler ve üretim değişiklikleri yoluna gidilmesi üretim miktarını ciddi boyutta artırmakta; Sanayi Devrimi'nin gerektirdiği köklü teknolojik değişimler, yeni makinelerin kullanımıyla ortaya çıkan yakıt ihtiyacı kömür çıkarımını Osmanlı maden sektörünün en ağırlıklı kısmı haline getirmektedir (Quataert, 1985: 914). Osmanlı madencilik çalışmaları koşulların bakımından incelendiğinde 19. yüzyılın ortalarına kadar, maden emekçilerinin zor koşullarda işlerini yerine getirdikleri, mesleğin babadan oğla geçen zorunlu bir yapısı olduğu ve tımar sistemindekine benzer şekilde madencilerin çalıştıkları yeri terk edemeyecekleri ifade edilmektedir. Ayrıca alım güçleri zamanla düştüğünden, çalışanların bazı vergilerden muaf tutulması, çıkarılan fermanlar doğrultusunda aynı ödemeler almaları ve ihtiyaçlarının bir bölümünü devlet tarafından karşılanması sağlanmaktadır (Varlık, 1981: 197).

İmparatorluğun klasik döneminde, madenlerin idaresiyle sorumlu ve devlet tarafından atanan memurlar, güvenliği sağlayan kişiler ve madene levazım nakledenler dışında teknik personel, işçiler ve ustalar şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. Cevherlerin yer altından çıkarılmasında ve yüzeydeki tesislerde işçiler çalışırken; hutmanlar, şafarlar, leşadniciler, prustadlar, ifrazcılar, kalcılar, haddadlar, marangozlar, meremmetçiler ve urbararlar usta grubunu teşkil etmektedir. Bunlar arasında urbararlar, kuyucubaşı ve maden mühendisi niteliğinde olup, kuyuları ölçmekte; haddadlar, marangozlar ve tamir işleriyle görevli meremmetçiler diğer teknik personel arasında yer almaktadır. Ancak madenleri ıslah ederek daha verimli ve kârlı hale getirecek tecrübeli, alanında bilgi sahibi personel eksikliği, bu ihtiyacın Avrupa ülkelerinden karşılanmasına yol açmakta; Maden-i Hümayûn Başmühendisi tayin edilen Avusturya tebaasından Gustave de Pauliny gibi birçok yabancı uzman istihdam edilmektedir (Keskin, 2007: 81-82). Maden üretiminin Osmanlı ekonomisindeki payı yükseldikçe, bu sektörde teknik ve uzman personel şeklinde gerçekleştirilen yabancı istihdam politikası, işçileri de artan miktarlarda içeren bir görünüm kazanmaktadır. Yabancı uyruklu ve kalifiye elemana ödenecek ücretin fazla olması ve fabrikalardaki Türk işçilerin sayıca azlığı bir arada düşünüldüğünde, bazı işçi eylemlerinin, çoğunluğu elde etmeye başlayan yabancı işçiler ve yabancı uzmanlarla aradaki ücret farklılıklarından kaynaklandığını tahmin etmek mümkündür (Bülbül ve Özbay, 2007: 36).

Gezer Baylı (2014), cumhuriyet dönemi madencilik sektöründe 1925-1975 yılları arasında 67 Fransız uzmanın istihdam edildiği sonucuna ulaşmakta; Yıldırım (2012) Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nde çalıştırılan, Budapeşte Üniversitesi'nden jeoloji profesörü Louis de Loczy, Prof. Geza Teleki ile Prof. Antal Réthly ve çeşitli

bölgelerde madencilik alanında çalıştırılan Macar asıllı uzmanlardan bahsetmektedir. İncelenen arşiv belgelerinden elde edilen sonuçlara göre, cumhuriyetin kuruluşundan sonra madencilik üretiminde, ilk kamu girişimlerinin hayata geçirildiği 1935 yılından 1980'e kadar geçen dönemde yaklaşık 445 uzmanın istihdam edildiği görülmektedir. Tablo 1'de yer verildiği haliyle, istihdam edilen yabancı uzmanlar Almanya, İngiltere, Fransa ve Polonya başta olmak üzere çeşitli ülkelere getirilmektedir. Genellikle aynı ülkeden birden fazla yabancı uzman istihdam edilirken, bu durumun istisnaları Birleşik Arap Emirlikleri, Çekoslovakya, Fas, Güney Afrika, Irak, Kanada, Lehistan ve Romanya gibi ülkelere ithal edilen uzmanlardır. Türkiye'nin madencilik sektöründe istihdam ettiği yabancı uzmanların, daha çok Avrupa ülkelerine mensup olmaları teknik ve/veya teknolojik gelişmişliğin buralardaki ileri seviyenin doğal bir sonucu olarak karşılanmalıdır. Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri'nden getirilen 32 yabancı uzmanın yarısından fazlasının Marshall Planı yardımlarının yapıldığı döneme denk geldiği düşünüldüğünde, ABD ve uzman personelinin münferiden getirildiği ülkeler için istihdam politikasının bölgesel dağılımında siyasî ilişkilerin de rol oynamış olabileceği göz ardı edilmemesi gereken bir noktadır.

Tablo 1. 1935-1980 Yıllarında Madencilik Sektöründe İstihdam Edilen Yabancı Uzmanların Ülkelere Göre Dağılımı (Kişi)

ABD	32	İsviçre	21
Almanya	85	İtalya	19
Avusturya	21	Japonya	3
Birleşik Arap Emirlikleri	1	Kanada	1
Belçika	13	Kıbrıs	18
Beyaz Rusya	2	Lehistan	1
Çekoslovakya	1	Macaristan	12
Fas	1	Pakistan	3
Fransa	59	Polonya	38
Güney Afrika	1	Romanya	1
Hollanda	23	Ürdün	4
Irak	1	Yugoslavya	5
İngiltere	72	Belirlenemeyen	4
İsveç	3	TOPLAM	445

Farklı milliyetlere mensup yabancı uzmanlar, Türk madencilik sektöründe faaliyet gösteren birçok kurumda istihdam edilmektedir. Yabancı uzmanların yoğun bir şekilde Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü emrinde, ardından Türkiye Demir ve Çelik Fabrikası, Etibank, Ereğli Kömür İşletmesi, Karabük Demir ve Çelik Fabrikası, Murgul

Bakır Madeni İşletmesi ile diğer linyit, bakır, minerallerin üretildiği tesislerde çalıştırıldıkları anlaşılmaktadır. İncelenen belgelerde, genellikle iktisadi devlet teşekküllerinde yabancı uzman istihdamına rastlanırken, özel teşebbüslerin istifade ettiği yabancı uzmanlara sadece Nijat ve Ferruh Şeşbeş'e ait Demir ve Çelik Fabrikası'nda tesadüf edilmektedir.

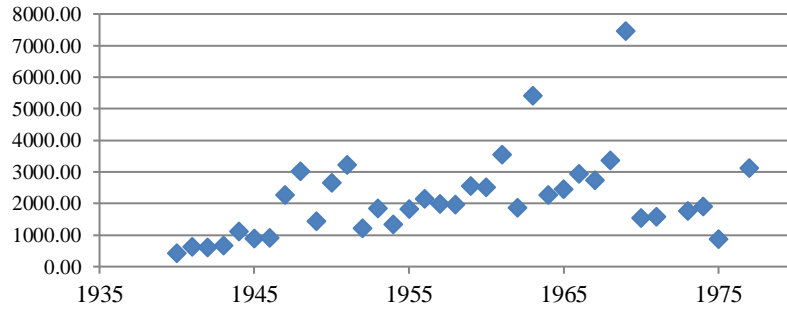
Tablo 2. 1935-1980 Yıllarında Madencilik Sektöründe İstihdam Edilen Yabancı Uzmanların Kurumlara Göre Dağılımı (Kişi)

Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları	3
Ereğli Kömürleri İşletmesi	33
Ergani Bakır Madeni İşletmesi	7
Etibank	38
Garp Linyitleri İşletmesi	1
Karabük Demir ve Çelik Fabrikası	24
Karabük Sülfat Asidi Fabrikası	4
Karabük Sülfat Asidi ve Süper Fosfat Fabrikası	1
Karabük Süperfosfat Fabrikası	1
Maadin Umur Müdürlüğü	1
Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü	258
Murgul Bakır Madeni İşletmesi	14
Nijat ve Ferruh Şeşbeş'e ait Demir ve Çelik Fabrikası	1
Türkiye Demir ve Çelik Fabrikası	58
Belirtilmemiş	1
TOPLAM	445

Ele alınan dönemde Türk madencilik sektöründe, istihdam edilen yabancı uzmanların maaş bilgilerine en erken 1940 yılında ulaşılabilmektedir. Aynı yıl içerisinde maden faaliyetleriyle ilgili çeşitli kurumlarda çalıştırılan yabancı uzmanların, meslekî farklılıkları göz ardı edilerek hesaplanan ortalama maaşları Grafik 3'de gösterilmektedir. Örneğin, en fazla yabancı uzmanın istihdam edildiği 1958 yılında, birçok meslek grubundaki bireylerin aldıkları ortalama maaş, yani devlet bütçesindeki aylık ortalama maliyetleri yaklaşık 1958,48 Türk Lirası'dır. Bu maliyet 1969'a kadar istikrarlı olmayan bir artış göstermekte, 1970 yılından sonra ortalama düzeyde seyretmektedir. Arşiv belgelerinde maaş bilgisine yer verilmeyen ve maaş bilgileri net olarak okunmayan kişiler hesaplamada dikkate alınmamaktadır. Ortalama maaş hesaplamasında, mesleki ayrımlar, milliyet ve çalışma süresi gibi faktör etkilerinin dışarıda tutulması istihdam politikasında gözlemlenen ücret farklılaştırmasının tek nedenle açıklanamayışından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle ücretlerin bazı durumlarda, 1954 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla çalışmasına izin verilen ve jeolog oldukları belirtilen İsviçreli Dr. Jacques Calame'e 1867 TL ve Avusturyalı Dr. Helmut

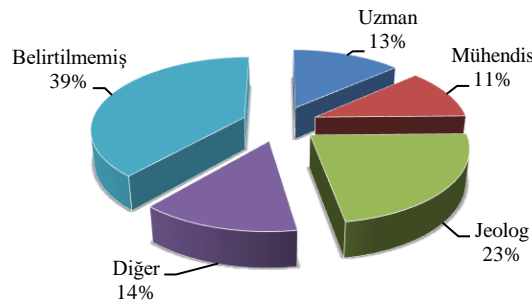
Flügel'e 1144 TL ödeme yapılmasında olduğu gibi vatandaşı bulunulan ülke kaynaklı değişmiş görünmektedir. Oysa 1958 yılında istihdamı uygun bulunan ve her ikisi de Alman milletinden olan jeologlardan Dr. Walter Wolf'a 1572 TL, Herbert Reum'a 1867 TL maaş verilmektedir.

Grafik 3. 1935-1980 Yıllarında Madencilik Sektöründe İstihdam Edilen Yabancı Uzmanların Ortalama Maaşları (TL)

İstihdam edilen yabancı uzmanların, %39 oranındaki önemli bir bölümünün, mesleki bilgisi arşiv belgelerinde açık biçimde yer almamaktadır. Çalışanların %23'ü jeolog, %14'ü uzman ve %11'i mühendis olarak nitelendirilmektedir. Demirci ustası, kimyager, sondör, makinist, metalurjist, mimar, mineralog, paleontolog, ressam ve topograf gibi mesleklerle uğraşanlar ise %13'lük diğer yabancı uzmanlar kısmını oluşturmaktadır.

Grafik 4: 1935-1980 Yıllarında Madencilik Sektöründe İstihdam Edilen Yabancı Uzmanların Mesleki Dağılımları

Devlet yöneticileri, ülke menfaati için çalıştırılmak üzere getirilen yabancı uzmanlara bazen ek muafiyetler de tanımaktadır. Örneğin, 25.03.1938 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Maden Tetik Arama Enstitüsü'nde istihdam edilen İngiliz Jeolog Cunningham Graig'in, 300 sterlin olarak belirlenen aylık maaşının yanı sıra geliş gidiş

yol masraflarının serbest döviz olarak verilmesi uygun görülmektedir. Yine 09.08.1945 ve 28.02.1946 tarihlerindeki Bakanlar Kurulu kararlarıyla getirilen Clarence H. Striokland ve Prof. Louis Loczy'ye aylık ücretlerinin safi tutarının %50'si nispetindeki parayı ülke dışına çıkarmaları için izin verilmektedir.

6. Sonuç

Teknik ve/veya teknolojik bilgi, Sanayi Devrimi'nden sonra dünya ekonomileri arasındaki gelişmişlik farkının belirleyen başlıca üretim faktörü olarak kabul edilmektedir. Bu bilgiye sahip olmanın yolu, onu üretmekten ya da transfer etmekten geçmektedir. Yabancı uzman istihdamı ise, ekonomik refahı artıracak bilginin transfer edilmesinde sıklıkla kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerin de kullandığı bu transfer yöntemi, daha ziyade az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin daha kısa zamanda ve daha düşük maliyetle teknolojik gelişmeyi sağlamasına yardımcı olmaktadır.

Türk madencilik sektöründe, yabancı uzman istihdamıyla teknoloji transferinin tarihi Osmanlı İmparatorluğu'na kadar geri götürülebilmektedir. 20. yüzyılda Türkiye madenlerine talebin artmasıyla bu alanda üretimi iyileştirecek kanuni düzenlemeler hayata geçirilmekte, bu sayede yabancı uzmanların çalıştırılmalarını düzenleyen hukukî zemin oluşturulmaktadır. Gerek imparatorluk gerekse cumhuriyet döneminde madencilik üretiminin milli gelirin oluşumunda katkısı az olsa da, rezervlerin potansiyeli ve özellikle cumhuriyetin kuruluşundan sonra diğer alanlara hammadde tedariki yönünde katkısı bu sektörü Türk ekonomisi için giderek daha önemli hale getirmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre, 1935-1980 yılları arasında Türk madencilik sektöründe çalıştırılan ve sayıları 445'e ulaşan yabancı uzmanlar çoğunlukla, teknolojik yönden daha ileride oldukları düşünülen Avrupa ülkelerinden ve ABD'den getirilmektedir. Bunun dışında Birleşik Arap Emirlikleri, Fas, Güney Afrika, Irak, Japonya, Pakistan ve Ürdün vatandaşı uzmanlar da istihdam edilmektedir. Yabancı uzmanlar en fazla Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nde olmak üzere, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikası, Etibank, Ereğli Kömür İşletmesi bünyesinde ve diğer maden cevheri üretim tesislerinde çalıştırılmaktadır. Uzman statüsündeki yabancı personel arasından maaş bilgisine ulaşılabilenler dikkate alındığında, bu istihdam politikasının sadece ortalama aylık maaş üzerinden devlet bütçesine maliyetinin 1969 yılına kadar istikrarlı olmasa da arttığı 1970 yılından itibaren önceki yıllar düzeyinde seyrettiği anlaşılmaktadır. Maaş bilgisine ulaşamayan bireylerin dâhil edilmediği bu hesaplamada, yabancı uzman istihdamı politikasının içeriğini oluşturan, mesleki farklılık, milliyet ve çalışma süresi gibi unsurlar da dikkate alınmamaktadır. Bu durumun sebebi, politika uygulamaları boyunca farklılaştırılan ücretlerin yalnız şekilde

izah edilememesidir. Yani aynı yıllarda ülkeye getirilen, aynı işi yapan ayrı milletlere mensup yabancı uzmanların maaşları değişebildiği gibi, hem aynı işi yapan hem de aynı ülke vatandaşı olanların aldıkları maaşlar değişiklik gösterebilmektedir. Meslek grupları açısından, istihdam edilen yabancı personelin %39'luk kısmına dair arşiv belgelerinde net bir ibare bulunmamakla beraber; bunların %23'ü jeolog, %14'ü uzman, %11'i mühendis olup, 13'ü kimyager, sondör, usta/ustabaşı, mineralog vb. diğer mesleklerle iştigal etmektedir. Ayrıca bazı durumlarda, getirilecek yabancı uzmanlara gidiş geliş yol masraflarının ödenmesi, maaşlarının belirli bir bölümünün döviz olarak ülke dışına çıkarılması gibi ek muafiyetlerin tanındığı da tespit edilmektedir.

Kaynaklar

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. 30.18.1.2. Bakanları Kurulu Kararları Fonu.
- Akdağ, Ö. (2008). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim Alanında Yabancı Uzman İstihdamı (1923-40). *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(1): 45-77.
- Alkın, R. C. (2017). Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*. 1(2): 199-202.
- Alp, M. (2004) Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 53(2): 33-59.
- Aykın, S. M. ve Öztürk, N. (2017). Türkiye İşgücü Piyasasında Serbestleşme ve Yabancı İstihdamı: Taahhütlerde İlerleme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (13): 623-655.
- Baylı, G. G. (2014). *Türkiye'de İstihdam Edilen Fransız Uzmanlar ve Türk Modernleşmesine Katkıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Bozeman, B. (2000). Technology Transfer And Public Policy: A Review Of Research And Theory. *Research Policy*. 29(4-5): 627-655.
- Bülbül, Y. ve Özbay, D. (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Teknolojiye Karşı Direncin İktisat Tarihi. "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 9(4): 19-41.
- Choi, H. J. (2009). Technology Transfer Issues And A New Technology Transfer Model. *Journal of Technology Studies*. 35(1): 49-57.
- Çifçi, C. (2014). *Türk Çalışma Hayatında Yabancı Uyruklu Kadınlar: Çalışma İzni Verileri Işığında Mevcut Durum ve Sektörel Değerlendirilmeler*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

Demir, Ö. (2017). İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Türkiye'de Madencilik Alanındaki Gelişmeler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(40): 478-490.

Dikici, A. (2017). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Polisinin Alman ve Avusturya Polis Teşkilatları İle İşbirliği (1923-1938). *Belgi Dergisi*. 2(14): 472-495.

Er, S. (2014). Yabancıların Çalışma İzinleri ve Ön İzin Müessesesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. (4): 176-221.

Erken, B. (2016). Uluslararası İşgücü Kanunu Çerçevesinde Türkiye'de Yabancıların Çalışması. *TİSK Akademi*. 11(22): 380-407.

Ersungur, Ş. M. (1994). İktisadi Kalkınma ve Teknoloji. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 10(3-4): 41-56.

Farhadikhah, Z. and Husseini, S. M. H. (2015). A Review Of Methods And Models Of Technology Transfer. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*. (62): 173-181.

Ganiyeva, S. (2018). Türk Soylu Yabancıların Türkiye'de Çalışma Hakkı ve Uygulamada Karşılaştıkları Sorunlar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. (139): 257-285.

Gezer Baylı, G. (2014). *Türkiye'de İstihdam Edilen Fransız Uzmanlar ve Türk Modernleşmesine Katkıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Herschbach, D. R. (1995). Technology As Knowledge: Implications For Instruction. *Journal Of Technology Education*. 7(1): 31-42.

İleri, T. (2011). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Madencilik Genel Durumu ve Atatürk'ün Madencilikle İlgili Düşünceleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 19(1): 287-296.

Karaağaç, Ö. (2018). Yabancıların Türkiye'de Çalışmalarına İlişkin Temel Düzenleme Olarak Uluslararası İşgücü Kanununun Genel Değerlendirmesi. *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 3(1): 89-121.

Kaya, C. (2017). Türkiye'de Geçici Koruma Statüsü Sahibi Yabancıların Çalışma Hakları. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 1(5): 57-77.

Keser, H. (2003). Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun Tasarısı Işığında Türkiye'de Yabancıların Çalışma Hakkı ve Yabancı Kaçak İşçilik. *Kamu-İş*. 7(2): 2-48.

Keskin, Ö. (2007). Osmanlı Devleti'nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madencilğine Hizmetleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. (11): 79-92.

_____ (2011). Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906). *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*. (29): 125-148.

Landes, D. (1980). The Creation Of Knowledge And Technique: Today's Task And Yesterday's Experience. *Daedalus*. 109(1): 111-120.

Markusen, J. R. and Trofimenko, N. (2007). Teaching Locals New Tricks: Foreign Experts As A Channel Of Knowledge Transfers. *Journal of Development Economics*. 88(1): 120-131.

Malchow-Møller, N., Munch, J. R. and Skaksen, J. R. (2011). *Do Foreign Experts Increase The Productivity Of Domestic Firms?*. Discussion Paper, No.6001.

MTA. (1936). Türkler ve Madencilik. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*. 5(1): 3-40.

Ökçün, G. (1968). 1923 Yılında İzmir'de Toplanan Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esaslar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 23(1): 53-100.

Quataert, D. (1985). 19. yy'da Osmanlı Devleti'nde Madencilik. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (4. Cilt, s. 914-916). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (1973). *50 Yılda Türk Sanayii*. Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayınları.

Santacreu-Vasut, E. and Teshima, K. (2016). Foreign Employees As Channel For Technology Transfer: Evidence From MNC's Subsidiaries In Mexico. *Journal of Development Economics*. (122): 92-112.

Sayan, İ. Ö. ve Küçük, A. (2012). Türkiye'de Kamu Personeli İstihdamında Dönüşüm: Sağlık Bakanlığı Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 67(1): 171-203.

Şahin, M. (1998). Türk Eğitim Sisteminde Yabancı Eğitim Uzmanlarından Yararlanma. *Toplumsal Tarih*. 9(54): 12-18.

Tamzok, N. (2005). Türkiye Madencilik Sektöründe Yapısal Dönüşüm ve Sonuçları. Türkiye 19. Uluslararası Madencilik Kongresi ve Fuarı (IMCET) (Bildiriler, s. 5-20), İzmir.

_____ (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Çok Partili Döneme Madencilik Politikaları, 1861-1948. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 63(04): 179-204.

Tiryakioğlu, M. (2011). Teknoloji Transferi, Teknoloji Yoksulluğu Mu?. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 66(02): 169-199.

Töre, N. (2014) Türkiye’de Yabancıların Çalışma Şartları. *TİSK Akademi*. 9(18): 154-183.

Turan, M. (1981). Madencilüğimizin Tarihsel Gelişimi. Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 7. Kongresi (Tebliğler Kitabı, s. 47-63), Ankara.

Türk, H. S. (1981). Madenlerin Devletleştirilmesi. Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 7. Kongresi (Tebliğler Kitabı, s. 33-45), Ankara.

Varlık, M. B. (1981). Osmanlı İmparatorluğu’nda Madenlerde Çalışma Koşulları Üzerine Bir Derleme/Deneme. *Ekonomik Yaklaşım*. 2(4): 191-210.

Wahab, S. A., Rose, R. C., Jegak, U. ve Abdullah, H. (2009). A Review On The Technology Transfer Models, Knowledge-Based And Organizational Learning Models On Technology Transfer. *European Journal Of Social Sciences*. 10(4): 550-564.

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (1954, 23 Ocak). *Resmi Gazete (Sayı 8615)*. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8615.pdf>.

Yıldırım, S. (2007). Türkiye Demiryollarında İstihdam Edilen Yabancı Uzmanlar (1925-1950). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 23(67-68-69): 305-338.

_____ (2012). Cumhuriyet Döneminde Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde İstihdam Edilen Macar Uzmanlar. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 8(15): 121-150.

Zarakolu, A. (1958). Türkiyenin Maden ve Enerji Ekonomisinde Etibank. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 15(1): 165-194.

İL ÖZEL İDARELERİNİN YEREL YÖNETİM SİSTEMİNDEKİ YERİ VE GELECEĞİ ÜZERİNE BİR ALAN ÇALIŞMASI: BARTIN İL ÖZEL İDARESİ ÖRNEĞİ*

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Erdal GÜLER

A Field Study on the Location and Future of Provincial Special Administrations in Local Management System: Case of Bartın Special Provincial Administration

Yazar(lar) | Author(s)

*Erdal GÜLER¹
Özgür ÖNDER²*

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Makale Geliş Tarihi : 04/02/2021 Makale Kabul Tarihi : 15/06/2021</p> <p>Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, İl Özel İdaresi, Bartın.</p>	<p>İl özel idarelerinin varlık gerekçeleri, görev ve yetkileri, 19. yüzyıl Osmanlı idare tarihinden günümüze tartışılmaktadır. 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanun, 30 büyükşehirde, il özel idarelerinin kaldırılmasını gerekli gördüğü gibi yerel yönetim sisteminde siyasal, yönetsel ve toplumsal değişiklikler getirmiştir. Bu yasa, büyükşehir modeli dışında kalan diğer illerde il özel idarelerinin geleceğini tartışmaya açmıştır. Bu araştırmanın amacı, il özel idarelerinin kuruluş nedenleri ve gelecekteki konumu hakkında analiz yapmaktır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden mülakata dayalıdır. Araştırmanın örneklem birimi, il genel meclis üyeleridir. Yapılan analiz sonucunda il genel meclis üyelerinin, il özel idarelerinin geleceğine yönelik yaklaşımlarının mensup oldukları siyasal partilerin tutum ve davranışına göre değişebileceği ve “bütünşehir” modeliyle siyasi iktidarın yerelde merkezileşeceği bulgularına ulaşılmıştır.</p>
ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
<p>Submission Date : 04/02/2021 Accepted Date : 15/06/2021</p> <p>Keywords: Local Governments, Special Provincial Administrations, Bartın.</p>	<p>Duties, powers, and reasons for the existence of the special provincial administrations are discussed from the 19th century to the present. Law 6360, enacted in 2012, has triggered political, administrative, and social changes in the local administration system as it deems necessary to abolish the special provincial administrations in 30 metropolitan cities. This law has also opened up the debates on the future of whole special provincial administrations. The purpose of this research is to analyze the reasons for the establishment of special provincial administrations and their future. The research is based on interviews. The sample unit of the research is the members of the provincial assemblies. As a result of the analysis, it was found that the approaches of the members of the provincial council towards the</p>

* Bu makale 24-29 Ekim 2019 tarihinde Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi tarafından düzenlenen KAYFOR 17’de sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Öğr. Grv., Bartın Üniversitesi, Ulus Meslek Yüksekokulu, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-4787-4800>, e-posta: erdal.gurel@bartin.edu.tr

² Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0001-8716-4769>, e-posta: ozgur.onder@dpu.edu.tr

future of the special provincial administrations may change according to the attitude and behavior of the political parties they belong to and that the political power might be centralized locally with the new model.

1. Giriş

Yerel yönetimler, kamusal nitelikteki yerel hizmetleri, etkinlik ve verimlilik ilkelerine göre uygulamasıyla, yerel veya ulusal demokrasi kültürünün geliştirilmesi bakımından en temel yönetim basamaklarından biridir. Yerel yönetimlerin etkinliği, özellikle merkezi yönetim ve yerel yönetim arasındaki koşullar, yapılanmalar veya görev-yetki paylaşımı, yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliği gibi ölçekler belirlemektedir. Genellikle akademik yazında, merkezi ve yerel yönetimler arasındaki ilişkiler, yerel yönetimlerin idari-mali boyutları ve işlevleri, kamu hizmetlerinin yerinde, etkin ve verimli kullanmak suretiyle yetki ve görevleri, yasal tarihsel süreçler ve reformlar tartışılan konu başlıklarıdır.

Türkiye’de yerel yönetimlerin, batı tarzı yapılanması, Tanzimat süreciyle ve Fransa örnek ülke alınarak merkeziyetçilik yaklaşımıyla kurulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, Ortaylı, Tanzimat bürokratlarının, ülkemizde yerel özerklik ve mahalli demokrasiyi yerleştirmek gibi bir niyetlere sahip olmadıklarını belirtmektedir. Bu dönemdeki amaç, eyalet idaresinin ıslahı, gelirlerin artırılması ve istikrarlı bir idari yapılanmanın kurulmasıydı (Ortaylı, 2012: 427). Merkezi hükümetin baskısı, mahalli idarelerin mali kaynaklarını, kadrolarını kontrol etme biçiminde gerçekleştirilen bu düşünsel çizgi bir gelenek haline dönüşmüştür (Ortaylı, 2012: 441).

Yerel yönetimler, merkezi idare dışında örgütlenen, yerel toplulukların kamu niteliğindeki müşterek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, seçilmiş temsilcilerden meydana gelen, idari ve mali özerkliğe sahip, kamu tüzel kişilikleri olarak tanımlanır. Ulus devlet bilincinin ve merkezileşme sürecinin ortaya çıkışı, yerel yönetimlerin de gelişiminde katkı sağlamıştır. Dolayısıyla ülkelerin sosyo-ekonomik yapısı, tarihsel gelişim süreci, modern hukuk devleti algısı, demokrasi kültürü, yerel yönetim sisteminde belirleyici olan faktörlerden bazılarıdır. Başka bir deyişle, yerel olsun, genel olsun idari yapılar, ülkelerin siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişme süreçleriyle birlikte oluşur, biçimlenirler (Keleş, 1993: 11). Bu nedenle, ne bütünüyle merkezden yönetim, ne de sadece yerinden yönetim esasına göre örgütlenmiş bir devlet bulunmamaktadır. Her ulus devlet, merkezden ve yerinden yönetim ilkelerini belirlerken kendi tarihsel ve toplumsal, siyasi şartlardan esinlenerek yapılanmaya gittiği görülebilir (Eryılmaz, 2018: 112). 2000’lerden itibaren küresel yönetsel-yerel yönetim

reformlarında, ademi-merkezileşme, özelleştirme, şeffaf ve hesap verebilir yönetim anlayışı ve katılımcı yurttaşlık liberal ideolojinin beklenen ve ulaşılması gereken nitelikleridir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, ulus devletlerin demokrasilerine katkı sağlayacağı ve yerel yönetimlerin demokrasi okulu olacağı varsayılmıştır. Ancak, yerel yönetimlerin, demokrasi ile koşullandıran bu düşünsel ipoteği liberal yaklaşımdan gelmektedir (Güler, 2013: 34).

2012 yılında çıkartılan 6360 sayılı yasayla yerel yönetim reformlarındaki ilkelerin uygulanması, akademik yazında ve kamuoyunda tartışma potansiyeli yüksek geçmiştir. Bu yasa yerel yönetim sistemimizde yapısal değişikliklerle beraber toplumsal, siyasal gibi etkilere yol açmıştır. 6360 sayılı yasanın ardından Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi ile yerel yönetimler üzerinde tekrar yapılanma-değişim yer alacağı kamuoyunda paylaşılmış ve 51 ilinde büyükşehirlerde olduğu gibi “bütünşehir” hizmet verilmesinin önünün açılması için yerel yönetim reformu gündeme gelmiştir (www.posta.com, 2019). 6360 sayılı yasayla belediye yönetim sistemi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne benzetilerek, büyükşehir belediye başkanının yetki alanı arttırılmış, yerelde güçlü başkanlık sistemiyle koordinasyon sorununa çözüm olarak “bütünşehir modeli” önerilmiştir. Belediyelere uygulanan 5393 ve 5216 sayılı kanunlarla belediyenin yürütme organı olan başkanlık modeli ve getirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile başkanlık modeli benzetilmiştir (Salihoğlu, 2019: 27).

Yerel yönetim reformu taslağına göre, nüfus sınırı şartı olmadan 30 büyükşehirin dışında kalan iller ‘bütünşehir’ sayılacak ve büyükşehirlerde olduğu gibi tüm belde belediyeleri kapanarak, il belediyesine bağlanacaktır. ‘Bütünşehir’ uygulamasına geçilerek, illerdeki ‘merkez ilçe’ statüsünün son bulması, illerde belde belediyeleri ve köy muhtarlıkları kaldırılması öngörülmüştür. İl özel idareleri aracılığı ile verilen hizmetler kaynaklarıyla birlikte büyükşehir belediyesine geçecektir. Hükümet yetkililerin açıklamalarına göre, ‘bütünşehir’ düzenlemesinin gerekçesi; büyükşehir olmayan yerlerde, il özel idareleri ile belediyeler arasında koordinasyon sağlanamaması, bürokrasiden kaynaklı sıkıntılar yaşanmasıdır. Bu düzenleme ile merkez ilçe yapılanması kalkacağı için, şehrin tüm hizmetlerinden belediye sorumlu olacaktır. Yeni düzenlemeyle belediyelerin gelirleri arttığından, kamu niteliğindeki hizmetlerin gerçekleştirilmesinde sıkıntılar yaşanmayacağı ileri sürülmektedir (www.cumhuriyet.com.tr, 2019). Yukarıda sayılan bütünşehir modeli gerekçeleri, 6360 sayılı yasanın gerekçelerinde de görülmüştür. Dolayısıyla, idari parçalanmışlıkları ortadan kaldırmak, küçük ölçekli yönetimlerin artışıyla hizmetlerin uygulanmasındaki israfları, bürokratik engelleri, siyasi çatışmayı ortadan kaldırarak, yetki ve

sorumlulukları tek elde il belediyesinde toplanıp, etkili ve verimli sonuçlar almak amaçlanmıştır.

2. İl özel İdareleri ve 6360 sayılı Yasanın Etkisi

Yerel yönetimler, 1982 Anayasası 127. maddesinde, il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişilikleridir. Yerel yönetimler ile ilgili kanunlarda belirtildiği üzere köy yönetimleri, köy halkının ihtiyaçlarını belediyeler, kent ve kasaba (belde) halkının ihtiyaçlarını karşılarken, il özel idareleri il halkına yönelik ihtiyaçları karşılamakla sorumludur. Bu nedenle, il özel idareleri, belediye gibi mekânsal yönetim birimi değil, birden fazla yerleşmeyi ve yerleşme olmamış boş toprakları kapsayan, alan yönetimidir (Güler, 2010: 284-285).

İl özel idareleri, anayasal dayanağı olan bir kuruluştur. Anayasanın 127. maddesinde sayılan mahalli idarelerden ilden kastedilen il özel idarelerden başkası değildir (Gözler, 2013: 3). 5302 sayılı kanunda il özel idareleri, il halkının mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan idari ve mali özerkliğe sahip, kamu tüzel kişilikleridir. İl özel idareleri, ilin kurulmasına dair kanunla kurulur ve ilin kaldırılmasıyla tüzel kişiliği sona ermektedir. Ancak bu hüküm, 6360 sayılı yasa, 30 büyükşehirde il özel idarelerinin kaldırılmasını gerekli kılmış ve istisnai niteliğe dönüştürülmüştür. Dolayısıyla, Türkiye’de il özel idarelerinin kaldırılmasını öngören bir kanun, Anayasa m.127/1’e aykırı olmakta ve Türkiye’de il özel idaresi kamu tüzel kişiliği kaldırılacaksa bunun Anayasa değişikliği yoluyla yapılması gerekmektedir (Gözler, 2013: 4).

İl özel idarelerinin, cumhuriyetin kuruluşundan günümüze varlığı, hizmet alanı, yetki ve sorumlulukları, merkezi yönetim ile ilişkileri, yönetsel durumu ve yeri bakımından tartışılmalıdır. 1930-1945 yılları arasında kalan ilk dönem, yerel yönetimlerde il özel idarelerinin ağırlıklı olduğu yıllardır. İl özel yönetimleri üstlendiği görevler ve yapısı, yerel düzeyde merkezin temsilcisi olma özelliği ağırlıktadır (Güler, 2013: 219). Ancak 1960’lı yıllarda il özel idarelerinin temel görevleri olan sağlık ve sosyal yardım, eğitim ve öğretim, bayındırlık, tarım ve hayvancılık, ticari işler gibi sorumlulukları bakanlıklara devri, il özel idarelerinin varlık sorunlarını ortaya çıkarmıştır. 1970 ve 1980’li yıllarda artık işlevi kalmadığı için kaldırılması savunulmuştur (Güler, 2010: 286) Bu dönemlerde, il özel yönetimlerinin, merkeze aşırı bağımlılığı ve uzantısı konumunda olduğu gibi gelirleriyle personel ve hizmet durumunda yetersiz konumlandığı gerekçesiyle açıklanmıştır.

İl özel idaresinin Osmanlı'ya dayalı olarak 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile 1913 tarihli "İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkat"ı geçirmiştir. 1987 yılında yapılan değişiklikle 3360 sayılı kanunla il özel idaresine işlerlik kazanılmış ve 22 Şubat 2005 tarihinde 5302 sayılı il özel idaresi kanunu gerçekleştirilmiştir (Eryılmaz, 2018: 192). Bu kanunla il özel idarelerinin işlevselliği, özerkliği arttırılarak varlık nedeni tekrar kabul görmüştür. 3360 sayılı yasayla il özel idarelerinin vali, il özel idaresinin yürütme organı iken il genel meclisi ve il daimi encümeni karar organıydı. Dolayısıyla merkezi idarenin, organların karar ve eylemlerinde bir takım denetleme imkanları vardı. İl genel meclisinin bütün kararlarının önce valinin onayından geçme zorunluluğu, bütçesinin İçişleri Bakanlığı'nın onaylaması gerekliliği, il genel meclisinin borçlanma gibi kararların bakanlığın onayına tabi tutulması, bu denetimin yansımalarıydı (Parlak ve Doğan, 2019: 214-215).

5302 sayılı yasayla organlar arasındaki sıralama değişmiş, önce meclis sonra encümen ve en son vali sayılmıştır. Bu yasayla valinin elinden il genel meclis başkanlığı alınmış, meclis başkanlığı kurumu getirilerek meclis başkanının il genel meclisi üyeleri arasından seçilmesi, meclis gündemini hazırlama yetkisinin validen alınarak (valinin önerdiği hususlarda gündeme alınır) meclis başkanına verilmesi kabul edilmiştir. Organlar arasındaki ilişkiler meclis lehine ve vali aleyhine bir değişikliği getirmiştir (Güler, 2005: 107-108). Daha önceki il özel idare müdürünün görev ve sorumlulukları, il özel idaresinde oluşturulan genel sekreterlik konumuyla denkleştirilmiştir. Genel sekreterlik, il özel idaresi hizmetlerini vali adına ve onun emirleri yönünde mevzuat hükümlerine, il genel meclisi ve il encümeni kararlarına, il özel idare amaç ve politikalarına, stratejik plan ve yıllık çalışma programına göre düzenlemekte ve yürütmektedir.

2000'lerdeki liberal demokrasi reformlarının etkisiyle 5302 sayılı il özel idaresi yasasında yerel demokrasiye katkı sağlayacak, yerel katılımı arttıracak süreçlere yer verilmiştir. Daha önce il genel meclisi yılda iki kez 40 gün süreyle toplanırken değişiklikle beraber her ay toplanması ve halka açık olması sağlanmıştır. İlgili komisyonlara, kamu-sivil toplum paydaşlarının oy hakkı olmaksızın alanlarına giren konularda toplantılara katılarak görüş bildirmeleri sağlanmıştır. Bununla birlikte özel idare teşkilatı ve ildeki kamu kurum ve kuruluşlarının birim amirleri gündemdeki konularla ilgili olarak meclis toplantılarına davet edilebilir ve kendilerinden bilgi alınabilmektedir. İl genel meclisi üyeleri, gündem ve komisyon kararlarının katılımıyla beraber soru, genel görüşme ve faaliyet raporunun değerlendirilmesin hususunda sorumlulukları bulunmaktadır.

2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanunla 30 ilde il özel idareleri kapatılmakta, dolayısıyla il özel idarelerinin %36'sı ilga edilmektedir. Bu kapsamda, il genel

meclisleri ve temsili organlar kaldırılmış, “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı” na göre yerel yönetimlerin tüzel kişilikleri ortadan kaldırılması için orada yaşayan halkın oylaması yoluyla rızasının aranma şartı yok sayılmıştır (Mutlu, 2013: 18). İl özel idarelerinin daha önce genel bütçe vergi gelirlerinden aldığı % 1 üzerinde iken bu yasayla % 0.5’e çekilmiştir. Oysaki Anayasa’nın 127. maddesinde öngörülen, “yerel yönetimler görevleriyle orantılı gelir kaynaklarının sağlanması” vurgulanırken bu gelirler düzeyi, kendilerine verilen görevleri yerine getirmekte zayıf kaldığı tespiti yapılmıştır (Parlak ve Doğan, 2019: 214).

6360 sayılı yasayla 2004 yılından beri İstanbul ve Kocaeli’nde uygulanan bütüncül model yaygınlaştırılmıştır. Büyükşehir il sınırları içinde yer alan ilçe belediyelerinin sınırları, bu ilçenin mülki sınırlarıyla eşleşmiş ve büyükşehir belediye başkanı seçiminde seçim çevresi il sınırı kabul edilmiştir (Keskin, 2012). Büyükşehir il mülki sınırı belediyenin mekânsal ölçeği genişletilerek eşleştirilmiş, yerel halkın kendi kendini yönetme hakkı ellerinden alınarak ölçek ekonomisinin hizmetlerde etkinlik ve verimlilik gerekçesi ortaya konulmuştur. Sonuçta, il özel idaresinin kaldırılmasıyla il idaresinden ayrı olarak il belediyesi ve ilçe belediyesi olmak üzere iki kademeli belediye modeli ortaya çıkmıştır (Güler, 2012: 1-4). Yeni sistemle, büyükşehirlerde belediyelerin ilçe belediyelerine göre mali ve idari bakımdan üstünlüğü görülmektedir. Bu modelin en büyük dezavantajı, alt ve üst kademe belediyeler arasında ve alt kademenin kendi arasında anlaşmazlıklara ve çatışmaya yol açabilmesidir. İki farklı iktidar alanı arasında yetki ve bölüşümün iyi yapılandırılmamış olması, işbirliği kültürünün gelişmemesi, çatışmayı besleyebilecektir (Arıkboğa, 2018: 373).

6360 sayılı yasa, köylerin tüzel kişiliğini kaldırarak, bunları mahalleye dönüştürmekte ve bu mahalleleri de bir büyükşehir belediyesi içinde yer alan bir ilçe belediyesine bağlamaktadır (Gözler, 2013: 23). Mahallelerin tüzel kişilik sahibi olmaması ise kırdaki insanın temsil ve katılım yönünden uzaklaştırıcı bir problem ortaya çıkarmıştır. Öte yandan köy ve kent farklı sosyo-kültürel, ekonomik vs. nitelikleri olan yerleşim mekanlarıdır. Bu yasayla bütün kır yok edilmekte, köyler mahalleye dönüştürülerek kentlileştirilmeye çalışılmaktadır (Mutlu, 2013: 20). Kırsal yerleşmelerin, hem coğrafi hem de iktisadi özellikleri açısından kentsel altyapı gerektiren “belediye hukuku” ile yönetilmesi sorunludur. Kırsal sosyoekonomik yapıya kentsel yönetim kılıfını giydirmek, toplumsal pratikte kan uyuşmazlığına yol açabilir (Güler, 2012:4-5).

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, il özel idarelerinin mevcut konumu ve işleviyle “bütünşehir modeli” kapsamında geleceğini konu almaktadır. Bu tür bir yönetsel reform, yerel yönetim sisteminde ne tür değişiklikler getirecektir? Belediyenin kent ölçekli yönetim anlayışı, il özel idareleriyle özdeşleşmiş olan kırsal alan ihtiyaçlarını karşılayabilecek midir? İl özel idarelerinin mevcut sorunları nelerdir, neler yapılmalıdır? Bütünşehir modelinde, kapatılması planlanan il özel idarelerinin karar organı olarak il genel meclis üyeleri bu duruma nasıl yaklaşmaktadır? Yukarıda yer alan sorular, çalışmanın temel sorunsalı ve analiz çerçevesini ortaya koymaktadır.

Araştırma, amaçlı örnekleme yöntemlerinden, ölçüte dayalı örneklemedir. Amaçlı örnekleme yönteminde, ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013:140). İl özel idaresi, il halkının mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişidir. İl özel idaresinin karar organı, il genel meclisidir. İl genel meclisi, mahalli idare seçimleriyle oluşturulan, siyasi temsilciler olarak hizmetlerin önceliğini belirleyen karar organı olması sebebiyle il özel idaresinin karar organı örnekleme seçilmiştir.

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşmeye (mülakata) dayalıdır. Çalışmanın verileri, ekte yer aldığı şekliyle yarı-yapılandırılmış görüşme formunun araştırmacı tarafından geliştirilen “Bartın İl Özel İdaresi Görüşme Formu ” ile toplanmıştır. Çalışma, görüşme formuna uygun nitelikte yüz yüze yapılarak veriler, bilgisayar ortamında görüşme metinlerine dönüştürülmüştür. Verilerin rapor haline getirilmesinde, “betimsel analiz yaklaşımı” kullanılmış, dolayısıyla görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiştir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları, düzenlenmiş ve yorumlanmış biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256).

Çalışmada oluşturulan soruların, mülakat görüşmeleri, 2019 tarihi Eylül ayı toplantısında diğer bir ifadeyle Eylül ayının ilk haftasında gerçekleştirilmiş, bu nedenle görüşlerin zamanla değişeceğinden çalışma, görüşme yapılan zamanla sınırlıdır. Diğer bir sınırlılık, görüşme yapılan kişilerin samimi ve doğru cevaplar verdiği varsayımdır. Bir meclis üyesiyle görüşme süresi, ortalama 45-50 dakikada gerçekleşmiştir. Görüşme ile elde edilen verilerin kaydedilmesinde “not alma yöntemi” kullanılmış ve görüşme formundaki yanıtlar, yazılı metin aracılığıyla kayda alınmıştır. Görüşme formu yaklaşımıyla görüşmeci, önceden hazırladığı konu veya alanlara sadık kalarak hem önceden hazırlanmış olduğu soruları sorma, hem de bu sorular konusunda daha ayrıntılı

bilgi edinme amacıyla ek sorular sorma özgürlüğüne sahip olmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2013:180).

4. Araştırmanın Bulguları ve Yorumlanması: Bartın İl Özel İdaresi

Bartın, 1920 yılında Zonguldak Mutasarrıflığına bağlanmış ve 1924 yılında Zonguldak'ın il olmasıyla birlikte bu ilin ilçesi haline gelmiştir. 07 Eylül 1991 tarihinde 28.08.1991 tarih ve 3760 sayılı yasayla il statüsüne kavuşmuştur. İl özel idaresi de, aynı tarihte ilin kurulmasına dair kanunla kurulmuştur. Bartın ili, merkez ilçe, Kuruçayışile, Amasra ve Ulus ilçelerinden meydana gelmektedir. Bartın il özel idaresinin misyonu, Bartın ili; kültür ve turizm, çevre ve sağlık, sosyal hizmetler, tarım, içme suyu, altyapı, imar ve iskân, gençlik ve spor, ulaşım, eğitim alanlarında fiziki, beşeri ve sosyal ekonomik gelişimini sağlamaktır. Bartın il özel idaresinin vizyonu ise, güvenilir, yaşanabilir ve bölgesinde lider bir Bartın olarak tanımlanmıştır.

Tablo 1. İl Özel İdaresinin Organları

İl Genel Meclisi (Karar Organı)	İl Encümeni (Yürütme Organı)	Vali (İl Özel İdaresinin Baş ve Tüzel Kişiliğin Temsilcisi)
----------------------------------	------------------------------	---

Tablo 2. İl Genel Meclisi Parti Dağılımı

Parti Dağılımı	Mevcut İl Genel Meclisi Üye Sayısı	Görüşme Yapılan İl Genel Meclis Üyeleri
Ak Parti	8	2
Cumhuriyet Halk Partisi	3	2
Milliyetçi Hareket Partisi	1	1

4.1. İl Özel İdarelerinin Varlık Gerekçesi ve Yerel Hizmetlerin Sınıflandırılması

5302 sayılı İl özel idaresi kanunu 6. maddesinde görev, yetki ve sorumlukları belirtilmiştir. Buna göre, il özel idarelerinin mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla gençlik ve spor sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç ilin çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskan, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmetler, yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanması ilişkin hizmetleri il sınırları içinde ve belediye sınırları

dışında ise imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri yapmak üzere görev ve yetkilidir. Bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları, ödenekleri il özel idarelerine aktarmak suretiyle ilgili hizmetleri gerçekleştirmesini isteyebilmektedir.

Yapılan görüşmelerde il özel idaresinin varlık gerekçesi veya en temel işlevi, kırsal alan yönetimidir. Siyasal parti farkı gözetilmeksizin meclis üyelerine göre, il özel idareleri, belediye sınırları dışında altyapı, içme suyu, yol gibi temel yaşam ihtiyaçlarının iyileştirilmesine katkı sağlamak için vardır. Nitekim meclis üyeleri bu durumu: “*Kırsal alana ulaşım, içme suyu, yol yapımıyla halka rahat yaşam götürmek*”, “*insanların yaşam kalitesini arttırmak*” için il özel idareleri önemlidir, ifadeleriyle açıklamışlardır. Bununla birlikte, köy hizmetlerinin il özel idarelerine devredildikten sonra kırsal alan yönetimi, il özel idareleri için öncelikli hizmet ve sorumluluk alanı olduğu belirtilmiştir. Yerel hizmetlerin halka en yakın kuruluşlarca yapılması, yerellik ilkesinin bir gereğidir. Yapılan görüşmelerde, yerel yönetimlerde kamu ihtiyaçlarını karşılayan kurumlar belediyeler, merkezdeki yerleşimlere hizmet taşıdıkları belirtilirken il özel idarelerinin, köydeki hizmetlerin götürülmesinde asıl sorumlular oldukları vurgulanmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi il özel idarelerinin il sınırları içinde genel hizmet görev ve sorumlukları da mevcuttur ancak yapılan görüşmelerde il özel idarelerinin, köyler üzerinde kapsayıcı idari bir organ olarak görüldüğü söylenebilir.

4.2. İl Özel İdarelerinin Sorunları

İl özel idareleri, il sınırları içinde birçok görev ve sorumlulukları olmasına rağmen bu hizmetlerle orantılı, mali-finansal kaynaklara ulaşamaması, il özel idarelerinin birincil sorun alanıdır. Yerel yönetimlerin, yeterli finansal kaynaklara sahip olması, onların özerkliğinin yerellik ilkesi gereğince kendi kendilerine karar almaları gerektiren durumlardan biri olmaktadır. İl özel idarelerinin gelirleri, öz kaynak gelirleri, genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar, devlet yardımları, borçlanma, para cezaları gibi sınıflandırılmaktadır. İl özel idarelerinin daha önce genel bütçe vergi gelirlerinden aldığı %1 üzerinde iken 6360 sayılı yasayla %0.5'e çekilmiştir. Oysaki Anayasa'nın 127. maddesinde öngörülen, “yerel yönetimler görevleriyle orantılı gelir kaynaklarının sağlanması” vurgulanırken bu gelirler düzeyi, kendilerine verilen görevleri yerine getirmekte zayıf kalmaktadır (Parlak ve Doğan, 2019: 214). İl özel idarelerine ait vergi gelirleri yok denecek kadar azdır çünkü özel idarelerde belediyelerde olduğu gibi vergi ve harç toplama konusunda yetki verilmemiştir. Öte yandan il özel idarelerinde, nitelikli uzman personel sayısındaki azlık, hizmetlerin ve

çalışanların siyasi önceliklere göre uyarlanması, hizmette etkinlik ve verimliliği engelleyen etkenlerdedir (Çetin, 2009: 254). İl özel idarelerine verilen birçok görev, hem belediyelere hem merkezi yönetime de verildiğinden il bütününde hangi görevlerin il özel idarelerinden beklendiği net olarak belirlenemediğinden yetki sorunsalı yaşanmaktadır (Koçak ve Kavsara, 2012: 82).

Yapılan görüşmelerde il genel meclisi üyeleri, il özel idaresinin finansal ve personel açısından yetersizliğini belediye kurumlarına kıyasla yaptıkları görülmektedir:

“Özel idarelerin belediyeden daha fazla hizmet ve sorumluluk alanı var ama bütçesi daha azdır”

“Merkezi hükümet, il özel idarelerine üvey evlat gibi davranıyor”

“Gelirlerimiz az ama büyük işler yapmaya çalışıyoruz. Personel işlemleri, makine ekipman ihtiyaçları bütçeye göre yapmaya çalışıyoruz, yetmiyor”

“Teknik uzman personel sayısı az, şoför yetersiz, hizmetler aksıyor”

“Büyükşehir belediyesi ile il özel idareleri arasında ödenek ayrımı yapılıyor, insanlar arasında neden ayırım yapılıyor, bütçeye göre davranmak zorundayız”

Bununla birlikte bir meclis üyesi, çalışma ve hizmet gerekliliklerinden sorunsal nitelikler değil, diğer il özel idarelerinde olmayan yapıcı niteliklerinden bahsetmiştir: *“İl özel idaresi ve il genel meclisi uyumlu çalışmaktadır. Güzel şeyler ortaya çıkarıyoruz. Beton santrali, güneş enerjisiyle elektrik üretimi yapıyoruz, parke taşı yapıyoruz, köylere hizmet götürüyoruz. Büyükşehir olan yerlerdeki sistemi biz burada uyguluyoruz”*

Eylül ayı il genel meclisi toplantısında, il genel meclis başkanı, Eylül ayı toplantıları döneminde karara bağlayacak oldukları meclisin gündeminde olan içme suyu ve kanalizasyon alt yapı tesisleri ile il özel idarelerinin görev ve sorumluluk alanında yer alan evsel atıkların toplanması ve taşınmasıyla ilgili mecliste çıkartılacak yönetmelikler hakkında açıklamalarda bulunmuştur. İl genel meclis başkanı, özel idarelerin kanunla kendilerine verilen her iki görevi çok daha hızlı ve etkin bir şekilde yapabilmesini sağlayacak olan yeni yönetmeliklerin hazırlandığını, bu kapsamda hazırlanan içme suyu ve kanalizasyon yönetmeliği ile özel idarelerin kaynaklarıyla yapılan tüm tesislerin çok daha verimli hale getirmeyi hedeflediklerini belirtmiştir. Mevcut sistemin muhtarlıklarca iyi niyet çerçevesinde işletilmeye çalışıldığını fakat bugünkü gelinen noktanın bazı köylerde işletme kaynaklı sıkıntıların yaşandığını, bu konuda muhtarları da mağdur etmeden özel idare kendi yapmış olduğu tesisleri çok

daha profesyonel bir işletme anlayışıyla vatandaşları sürekli ve ucuz kullanabileceği su kaynaklarını onların hizmetine sunabilmenin önünü açacak çalışmaları da yaptıklarını ifade etmiştir (<http://www.bartinozelidare.gov.tr>, 2019).

4.3. İl Genel Meclisi ve Gündemi

İl genel meclisi, il genel meclisince belirlenecek bir aylık tatil hariç her ayın ilk haftası meclis tarafından önceden belirlenen günde mutlak toplantı yerinde toplanmaktadır. İl genel meclisi toplantıları halka açıktır fakat meclis başkanı veya üyelerden herhangi birinin gerekçeli önerisi üzerine, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla kapalı oturum yapılmasına karar verilebilir. 29 Mart 2019 mahalli idare seçim sonuçlarına göre, Bartın il genel meclisinde 11 erkek üye ve 1 kadın üye olmak üzere 12 üye bulunmaktadır. İl genel meclisinde, 8 Ak Parti, 3 Cumhuriyet Halk Partisi ve 1 Milliyetçi Hareket Partisi üyesi yer alır.

Yapılan görüşmelerde, il genel meclisi gündemi ve kararlarının hemen hemen “oy birliği” ile alındığı tespit edilmiştir.³ Nitekim muhalefet partisinden bir üye; “*burası siyaset yapılacak yer değil, çöp konusu, hizmet konusu, Bartın menfaati için*” olduğunu belirtmiştir. İl genel meclisi başkanlığı seçiminde de oybirliği ilkesi kabul görmüştür. Üyelerin, parti farklılıkların, siyasi çatışmalardan ziyade meclis kararlarında birlikte hareket ettikleri ve sorumlulukları paylaştıkları görülebilir. Bu sayede meclis üyelerini kendileri yönetsel kararlarda etkin görmektedir: “*Plan, bütçe komisyonu üyesiyim, ödeneklerle ilgili işlemleri derinlemesine çalışıyoruz. İdareyle işbirliği içerisinde birlikte çalışıyoruz*”.

İl genel meclisi başkanı:

“*2005 yılında çıkarılan 5302 sayılı özel idare yasasının yerinden yönetim anlayışını öncelemiş bunun yanında birçok yeniliği de beraberinde getirmiş, bu yenilikler sayesinde birçok yetkinin yerele devri sağlanarak özel idarelerin güçlü bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu yapıyı güçlü kılan en önemli yenilik ise özel idarelere 5 yıllık hedefler koyan, çalışma ve yatırım programlarının bu hedefler doğrultusunda yapılmasını zorunlu hale getiren stratejik planlardır.*”

İl genel meclis üyelerine göre il genel meclisi toplantılarına yerel halkın yeterince katılmadığı, ilgi göstermediği belirtilmiştir. Genellikle toplantıya katılanların, kendilerini doğrudan ilgilendiren konular olduğunda aktif katılım gösterdikleri ifade

³ Bartın il genel meclisi tutanaklarında, yüksek oranda meclis kararlarının “oy birliği” ile alındığını görebilirsiniz. Bkz. http://www.bartinozelidare.gov.tr/kurumlar/bartinozelidare.gov.tr/il_genel_meclisi/2019/mecliskararlari/Ekim_Kararlar.pdf

edilmiştir. İl genel meclis üyeleri, vatandaşlar için il genel meclisi kararlarını kendi internet sitelerinde ilan ettiklerini ve basın yoluyla duyurdukları ve ilgili komisyonlara uzman kişilerden bilgi almak maksadıyla gelenlerin olduğu tespit edilmiştir.

İl genel meclisi gündemi, meclis başkanı tarafından belirlenir. Valinin önerdiği hususlarda il genel meclisin toplantısında gündeme alınmaktadır. İl genel meclisi üyeleri de il özel idaresine ait işlerle ilgili konuların gündeme alınmasını önerebilmektedir. Yapılan görüşmelerde gündem maddelerinin bürokrasiden, idari yapılanmadan ilgili müdürlüklerden geldiği söylenebilir.

4.4. İl Genel Meclisi ve Valinin Konumu

Vali, il özel idaresinin başıdır. 5302 sayılı yasayla, il özel idaresi organları arasındaki sıralama değişmiş, önce meclis, sonra encümen ve en son vali sayılmıştır. Bu yasayla valinin elinden il genel meclis başkanlığı alınmış ve meclis başkanlığı kurumu getirilerek, meclis başkanı il genel meclisi üyeleri arasından seçilmesi, meclis gündemini hazırlama yetkisi validen alınarak (valinin önerdiği hususlarda gündeme alınır) meclis başkanına verilmesi kabul edilmiştir. Organlar arasındaki ilişkiler meclis lehine ve vali aleyhine bir değişikliği getirmiştir (Güler, 2005: 107-108).

Yapılan görüşmelerde il genel meclisi ve vali arasındaki durum ve yaklaşımlar, parti farklılığına göre değiştiği tespit edilmiştir. Nitekim CHP’li meclis üyeleri:

“Valinin görev ve yetkileri daha fazla, idari yapılanmada sekreter valiye bağlı, arızalı bir sistem var, atanan olarak atanmışa karşı sorumlu, biz ise seçilmiş olarak halka karşı sorumluyuz, il genel meclisi yetkileri artırılmalı, valinin yetkileri azaltılmalıdır”

“İl özel idarelerinin, merkezi yönetime direk bağlı olduğunu düşünüyorum, belediyeler gibi özerk değil, KÖYDES’e hükümetin takdirine göre yardım azaltılabilir”

MHP’li bir üye ise il özel idarelerinin 5302 sayılı yasa ile misyonu ve vizyonun değiştiğini, 2005 yılı öncesinde merkezi yönetimin teşkilatına bağlı olduğunu ancak 5302 sayılı yasayla valinin yürütme organı olarak uygulama süreçleriyle ilgilendiğinden kaynakların ve hizmetlerin etkin kullanımda rol oynadığını belirtmiştir. Aynı yaklaşım Ak Partili üye tarafından da yapıldığı görülmüştür: *“Valinin kararlarda etkisi yoktur, vali-meclis ilişkisi uyumludur, 2005 öncesi özel idare valiye bağlı müdürlüktü.”* Ancak aynı üye, 2005’teki yasal değişikliği önemli bir adım olduğunu ancak yetersiz olduğunu belirtmiştir: *“İl özel idareleri %100 yerinden yönetim diyemeyiz. Valinin durumu buna*

engeldir. İl genel meclisi 2005 yılından önce semboldü, şimdi meclis yetkili, daha demokratik ortam geliştirildi ama yeterli değil, iyileştirilebilir”

4.5. Bütünşehir Modeliyle İl Özel İdarelerinin Geleceği

6360 sayılı yasanın gerekçelerinde, hizmetlerin tek merkezde toplanarak, ölçek ekonomisi aracılığıyla hizmetlerde etkinlik, koordinasyon ve kalitenin yükseltileceği, daha az kaynak ile daha kaliteli hizmet sunulması mümkün hale geleceği vurgulanmıştır. 2013 yılında dönemin Başbakanı Erdoğan’ın bir çalıştayda kent sınırını, büyükşehir belediyesi sınırı haline getiren “bütünşehir” uygulamasını 30 büyükşehir belediyesinin ardından 51 ilde de uygulanacağını söylemesiyle bütünşehir modeli kamuoyunda tartışmaya açmıştır (Alıcı, 2015: 13). 6360 sayılı yasayla yapılan il yönetimi reformu, 51 il belediyesi içinde aynı ilke ve yaklaşımların uygulanması bakımından gündemde kalmıştır.

Bütünşehir kapsamında il özel idarelerinin kapatılarak, belediyelere devredilmesi düzenlemesi için siyasal parti üyeliklerine göre il genel meclis üyelerinin tutumları, görüşleri değişmektedir. Ak Parti ve MHP’li meclis üyelerine göre, il özel idarelerinin kaldırılması, kentte çift başlılığı ortadan kaldıracak, kendi alanında uzman ilgili müdürler istihdam edilerek, belediye gelirleri de artacağından, hizmetlerin kalitesi de artacaktır. Öte yandan bu sisteme geçmek için de, öncelikle imar problemlerini çözerek bu reformların yapılması uyarısında bulunmuşlardır:

“İl özel idarelerini kaldırmak zor biliyorum ama hizmetlerin daha kaliteli sunulması için şart, özel idarelerin kaldırılması gerekir”

“Belediye gelirleri yüksek, il özel idarelerine ruhsat harcı ödenmiyor”

Ayrıca, il özel idarelerindeki ilgili uzman personellerin, temsilcilerin, kaynakların belediye yönetimlerine veya organlarına geçmesiyle, belediye yönetimi ve il özel idare organları arasında yeni oluşturulan belediye kurumu içinde, uyum ve koordinasyon sağlanarak nitelikli hizmet sunulacağı belirtilmiştir. *“Belediye daha küçük kent merkeziyle ilgileniyor, belediyeler küçük bakıyor” “il genel meclis üyeliğinde olduğumuz gibi belediye meclis üyeliğinde bulunacağız.”* Dolayısıyla, İl özel idarelerinin kaldırılması olan olumlu bakış, üyelerin il özel idarelerinin devrine bağlı olarak şartlandığı belirtilebilir.

Cumhuriyet Halk Partili meclis üyelerine göre, il özel idarelerinin kaldırılmasında yatan temel etken siyasi hesaplar ve ilişkilerden kaynaklanmasıdır:

“Bu durum siyasi işlev için yapılmak isteniyor, Bartın’da o zaman belediyeyi de hükümet, merkezi idare kazanmış olur. Yerelde

merkezileşme gerçekleşir, oy alma kaygısıyla hizmetlerde aksaklıklar olabilir”,

“Bu sistem büyükşehirde faydalı olabilir ama diğer belediyelerde hizmet sıkıntısı yaşanır. Bir köyde 40 kişilik oyu olan yere yol, hizmet götürüleceğini düşünmüyorum, oy potansiyeli olan yerlere hizmet götürülür, il özel idarelerinin böyle bir kaygısı yok”

Mahalli nitelikteki kamu hizmetlerinin giderilmesinde belediye ve il özel idaresinin ana aktörler olarak görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bartın’da belediye başkanlığı ve il genel meclisindeki çoğunluğa sahip üyeler, farklı partilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, belediye yönetiminin ve il genel meclisindeki bu farklılık, hizmetlerin yerinde-etkin ulaşılmasında bazı sorunları, çatışmayı ve ikilemi ortaya çıkartabilmektedir. Farklı partilerden il genel meclisi üyelerine göre:

“Belediye başkanı yetkilerinden dolayı kendi inisiyatifleriyle kararlar veriyor, koordinasyon sorunu yaşanıyor”,

“İl özel idaresi, belediye yönetimi bir şey yapması çok zor,”,

“Siyasi farklılıklarımızdan hizmet sorunu yaşanıyor. Belediye bazı alanları mücavir alan olarak ilan ediyor. Neye göre buna karar veriyor? Bize göre siyasi çıkar, ekonomik ilişkilerden kaynaklıdır”,

“Mücavir alan için yasada boşluk var, hizmeti kim verecek netlik yok, il özel idaresi belediye yetki kargaşası var.”

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, yerel yönetim sistemi üzerinde köklü bir değişiklik meydana getirmemiştir. Kamu tüzel kişilikleri, kanunla veya cumhurbaşkanı kararnamesiyle kurulur maddesi ve yerel yönetimlerin belirli kamu hizmetlerini görülmesi amacıyla kendi aralarında birlik kurma, izni cumhurbaşkanına bağlanmıştır. Valiler, ilin genel idaresinden Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olduğu gibi yerinden yönetim türü olan il özel idaresinin de başıdır. Ancak yerel yönetim sisteminde, Valilerin doğrudan sorumluluğu bulunmamakta, diğer bir ifadeyle merkezi idareyle arasındaki ilişki asıl olarak işlevini sağlamaktadır. Yapılan görüşmelere göre, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yerel yönetimler nezdinde ve il özel idarelerinin işleyişinde, bürokratik yapılanmasında herhangi bir değişiklik olmadığı ve bu değişikliğin etkisini görmek için henüz erken olduğu belirtilmiştir.

5. Sonuç

2019 yılı mahalli idare seçimlerinde Ankara ve İstanbul gibi Büyükşehir Belediye Başkanlıkları siyasi iktidardan başka partilere geçmiş ancak buna karşın siyasi iktidar ilçe belediye başkanlıklarını çoğunluk olarak kazanmıştır. Bu bağlamda, büyükşehirlerdeki bazı yetkilerin ilçe belediyelerine devredilmesi konusunda yasa hazırlıkları da kamuoyunda yer almaya başlamıştır. Dolayısıyla, yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarındaki dağılım ve il özel idarelerinin kaldırılması gibi konuların daha çok parlamentoda çoğunluğa sahip siyasi otoritenin tutum ve davranışlarına göre değişikliğe uğradığı görülebilir. 2012 yılında 6360 sayılı yasayla büyükşehirlerde kabul edilen özel yönetim biçimi, 51 il yönetimi içinde tartışılmış, gündemde kalmış fakat ileri bir adım atılmamıştır.

Yerel yönetimlerin tüzel kişiliklerinin kaldırılması, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ile yerel halka referandumla sorulmasını önerirken yerel reform sürecinin siyasi tercih ve belirleyiciliklerle oluştuğu görülmüştür. Yapılan çalışmada görüleceği üzere, il genel meclisi üyelerinin siyasal partilerine göre il özel idarelerinin geleceğine dair düşünceleri de değişmektedir. Ak Parti ve MHP'li il genel meclis üyelerine göre, il özel idarelerinin kaldırılması yerel düzeyde çift başlılığı ortadan kaldıracak ve hizmetler etkin şekilde yürütülecektir. Ancak CHP'li meclis üyeleri tarafından ise il özel idarelerinin kaldırılmasının altında siyasi hesaplar ve kaygılar olduğu tezi ileri sürülmüştür.

İl özel idarelerinin 30 büyükşehirde kaldırılmasıyla eyalet sistemi tartışmaları akademik ve siyasi alanın gündemine kısa süreli de olsa girmiştir. Tüm bu tartışmalarla birlikte il genel meclisi üyeleri, il özel idarelerinin kaldırılmasıyla, eyalet sistemi veya bölge yönetimine geçilmesine dair kaygıların karşılığının olmadığını ifade etmekte ancak “siyasi iktidarın yerelde merkezileşeceği” noktasında da birleşmektedirler. Bu durumda merkezi hükümetler, yerel düzeyde siyasi otoritesini güçlendirecek mekanizmaları da kurabilirler.

İl genel meclis üyelerine göre, 5302 sayılı yasayla karar organı, daha demokratik, işlevsel ve etkin niteliklere kavuşturulmuştur. Öte yandan yapılan görüşmelerde, il özel idarelerinin belediyelerden farklı olarak kır ve kent boyutuyla hizmetlerin bütüncül ve il genel meclisi kararlarında görüleceği üzere siyasi çatışmalardan uzak, işbirliğine dayalı yürütüldüğü söylenebilir. Bununla birlikte il özel idaresinin görev ve sorumlulukları fazla olmasına rağmen bütçenin, kamusal ihtiyaçları karşılayacak oranda olmadığı tespit edilmiştir. İl genel meclisi üyelerince, il özel idareleri hizmet boyutuyla değerlendirilmiş, tüzel kişilik sahibi olan ve anayasal temeli yüzyıla dayanan bu kurumların siyasal işlevi gözden kaçırılmıştır. İl özel idaresi ve

belediyenin karar organlarının farklı siyasal kompozisyonlardan oluşması, kırsal alan yönetimi boyutuyla karar süreçlerinde mücavir alan yönetimiyle ilgili hizmet götürülmesi açısından bu ikisi arasındaki muhtemel gerilimi oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan görüşmelerde yasal boşluk olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç itibarıyla, il özel idarelerinin kaldırılması veya mevcut nitelikleriyle devamı gereklidir gibi indirgemeci bir yaklaşım sakıncalıdır. Öncelikle il özel idarelerinin, daha nitelikli hizmet işlevine sahip olması için idari-mali özerkliğinin, yetki ve görevleriyle orantılı şekilde dengelenmesi gerekmektedir. İl özel idarelerinin sadece hizmet boyutuyla değil, siyasal işlevleri hatırlatılarak yerel halkın karar süreçlerine katılımı, denetimi vb boyutlarıyla da teşvik edilmelidir. İl özel idarelerinin Osmanlı'dan günümüzde tarihsel, toplumsal, siyasal işlevleri ve 1982 Anayasası'nın 127. maddesinde yerel yönetim türlerinden biri olarak 51 il belediyesinde kaldırılması için anayasal değişiklik gerekmektedir. Ancak bu değişikliklerin siyasi kaygıların ötesinde uzlaştırıcı bir siyasi iklim içinde yapılması makul olmaktadır.

Kaynakça

Alıcı, O.V. (2015), "Bütünşehir Belediyeciliği", *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 1-17.

Arikboğa, E. (2018), "Belediye Meclislerinde Karar Verme Sürecinin Temel Dinamikleri" *Kamu Yönetimi ve Siyaset Biliminde Karar Verme İçinde*, derleyen Özgür Önder ve Fatih Kırışık, Ankara: Orion Kitabevi.

Çetin, S. (2009), "Yerel Yönetim Birimi Olarak Türkiye'de İl Özel İdareleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 249-258.

Eryılmaz, B. (2018), *Kamu Yönetimi*, İstanbul: Umuttepe Yayın, 11. Baskı.

Gözler, K. (2013), "6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Haline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun Mudur?", *Legal Hukuk Dergisi*, 11, (122), 37-82.

Güler, B.A. (2005), "22 Şubat 2005 gün ve 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu Üzerine", *Mülkiye Dergisi*, 29, (246), 89-120.

Güler, B.A. (2010), *Türkiye'nin Yönetimi-Yapı*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı.

Güler, B.A. (2012), "Hükümetin 8 Ekim 2012 Günlü Bütünşehir Yasa Tasarısı Üzerine",

<http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/B%C3%9CT%C3%9CNSEH%C4%B0RTA%20SARIBAG.pdf>, (Son Erişim Tarihi: 17 Eylül 2019).

<http://www.bartinozelidare.gov.tr>, (Son Erişim Tarihi: 13 Eylül 2019).

http://www.bartinozelidare.gov.tr/kurumlar/bartinozelidare.gov.tr/il_genel_meclisi/2019/mecliskararlari/Ekim_Kararlar.pdf, (Son Erişim Tarihi: 30.01.2020).

İl Özel İdaresi Kanunu (2005), T.C. Resmi Gazete, 5302, 22 Şubat 2005.

Keleş, R. (1993), “İspanya’da Yerinden Yönetim”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 2, (4), 11-22.

Keskin, N.E. (2012), “6360 Sayılı İl Bütünü Büyükşehir Kanunu Üzerine”, https://www.academia.edu/3598617/6360_say%C4%B1%C4%B1_%C4%B0-B%C3%BCt%C3%BCn%C3%BC_B%C3%BCy%C3%BCk%C5%9Fehir_Kanunu_%C3%9Czerine_2012, (Son Erişim Tarihi: 17 Eylül 2019).

Koçak, S. Ve Kavsara, V. (2012), “5302 Sayılı Kanun Sonrasında İl Özel İdarelerinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10, (20), 61-92.

Mutlu, A. (2013), “6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası Yasada Kıra, Kırdada Yasaya Bakış”, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 4, (21), 7-25.

Ortaylı, İ. (2012), *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat.

Parlak, B. Ve Doğan, K. (2018), *Yeni Yönetim Sistemine Göre Türkiye’de Kamu Yönetimi*, İstanbul: Beta Yayım.

Salihoğlu, E. (2019), *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler ve Denetim*, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Kitabevi.

Ek-1 Görüşme Formu

Görüşme formu, “Kamu Yönetiminde Yapısal ve İşlevsel Dönüşüm” adlı KAYFOR 17 Sempozyumu kapsamında oluşturulmuştur. Çalışmanın amacı, il özel idarelerinin kaldırılmasının gündeme gelmesiyle, yerel yönetim sistemindeki yeri ve geleceği hakkında tespitleri ve gerekçelerini belirlemektir. Çalışmada elden edilen veriler, sadece bilimsel amaç için kullanılacaktır. Bu kapsamda görüşme formu hazırlanmış, siz değerli meclis üyelerinin görüşme forumuna doğru ve samimi yanıtlar vermesi beklenmektedir. Teşekkürler...

1-Yerel halkın, kamu ihtiyaçlarını karşılayan en önemli yerel yönetim türü hangisidir? Neden?

2-Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin, yerel yönetim sisteminde değişiklikler, yenilikler getirdiğini düşünüyor musunuz? Özellikle il özel idarelerinin yönetilmesinde ne gibi katkıları/sakıncaları vardır?

3-Kentsel veya kırsal açıdan il özel idarelerinin en temel görevi-işlevi nedir?

4-İl genel meclisi üyesi statüsüyle kendinizi kentsel veya kırsal alanlar için alınan kararlarda etkin olduğunuzu düşünüyor musunuz? Örnek verir misiniz?

5-İl özel idaresi görevleriyle ilgili ve hizmetlerinin yerine getirilmesinde sorunlar var mıdır? Bu tür sorunlar nelerdir?

6-İl genel meclisi toplantılarına halkın katılımı ne düzeydedir? Sizin katılımı arttıracak çalışmalarınız var mıdır?

7-İl özel idarelerinin “bütünşehir yasası” kapsamında kaldırılacağına açıklanmasına nasıl bakıyorsunuz? Bu durum yerel demokrasiyi veya hizmetlerin verimliliğini nasıl etkileyecektir?

8-Belediyelerin hizmet alanı ilçe veya il mülki sınırlarıyla eşleştirilmesi, yerel hizmetlerin etkinliğine nasıl yansıtacaktır?

9-İl özel idarelerinin bütünşehir modeli kapsamında kaldırılmasıyla, alt belediyelerin kendi arasındaki ve merkez belediye ile arasındaki koordinasyonun kentsel hizmetler açısından yeterli olacağını düşünüyor musunuz?

10-Belediye ve il özel idarelerinin kentsel hizmetlerin giderilmesi hususunda görev ve yetkilerinin koordinasyonu açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

11-Valinin il özel idaresi statüsü içindeki yerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

12-İl özel idareleri, merkezi yönetimin taşra teşkilatının bir uzantısı olduğu görüşüne katılıyor musunuz? Neden?

13-İl genel meclisi gündemi tespit edilirken, Vali'nin önerdiği gündem maddeleri var mıdır? Ne tür kararlardır?

TÜRKLERDE NEVRUZ BAYRAMI

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Enver ARAS

Newros Bairam in Turkish World

Yazar(lar) | Author(s)
Enver Aras¹

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 02/03/2021
Makale Kabul Tarihi : 08/06/2021

Anahtar Kelimeler:

Nevruz, Türk Dünyası,
Bayram

ÖZ

Nevruz, Türklerin millî, manevî, felsefî, sosyal, estetik düşünceleriyle şekillenen ve millî kültürün oluşmasında önemli görevler üstlenen bir bayramdır. Birçok destan ve efsanemizde de karşımıza çıkan Nevruz, ‘Gök Tanrı’ dini çerçevesinde insan, tabiat ve Tanrı münasebetlerini öne çıkaran en eski Türk bayramlarından biridir.

Bilindiği üzere tabiat şartları mevsimlere göre değişiklik gösterir. İnsanlar da değişen tabiat şartlarına uyum sağlamaya çalışır. İşte Nevruz, tabiatın yeniden dirilişini ifade eden yeni bir yılın başlangıcı demektir.

İslâmiyet’ten önce Türk boyları arasında birtakım mitolojik, efsanevî ve dinî özellikler kazandırılan, İslâmiyet’ten sonra da bazı dinî uygulamalar dahil edilen Nevruz, eskiden beri millî bir bayram olarak kutlana gelmiştir.

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 02/03/2021
Accepted Date : 08/06/2021

Keywords:

Newros, Turkish World,
Bairam

ABSTRACT

Newros is a religious festival formed with the national, sacred, philosophical, social, and aesthetical thought of the Turks and having important tasks in the formation of the national culture. Newros we face within many of our legends and epics is one of the oldest Turkish bairams putting forth the relationships of the human, nature, and God with respect to the religion ‘Sky God’.

As it is known, natural conditions change according to the seasons. Humans also try to adapt the changing natural conditions. Newros means the beginning of a new year implying the revival of nature.

Newros, achieving some mythological, legendary, and religious features among Turks before Islam and including some religious applications after Islam, has been celebrated as a national bairam for ages.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0001-9754-5725>, e-posta: aenveraras@gmail.com

1. Giriş

Gerek mahallî gerek millî ve gerekse dinî bayramlar, milletlerin millî kültür kimliğinin oluşmasında ve kültür değerlerinin korunup yaşatılmasında çok önemli fonksiyonları yerine getirirler. İşte bu çerçevede Nevruz, Türklerin millî, manevî, felsefî, sosyal ve estetik düşünceleriyle şekillenen bayramlarından biridir. Türklerdeki Nevruz, Türk kültür deryasının büyüklüğünü ve zenginliğini gösteren hem çerçeve, hem de muhteva bakımından hiçbir millette olmayan bir bayram geleneğidir.

Türk düşünce hayatının, Türk tefekkürünün ortaya çıkardığı destanlarımızda ve efsanelerimizde de karşımıza çıkan Nevruz, esasında ‘Gök Tanrı’ dini çerçevesinde tabiat, Tanrı ve insan ilişkilerini ön plâna çıkararak en eski Türk bayramlarından biridir.

İnsan hayatına canlılık veren tabiat şartları mevsimlere, aylara ve yıllara göre değişir. Tabiat şartlarının bu değişimlerine bağlı olarak çeşitli canlı ve cansız varlıklar da farklılaşır. İnsanlar da değişen tabiat şartlarına uyum sağlamak suretiyle varlığını devam ettirmeye çalışır. İşte, Nevruz geleneği de bu çerçevede Türkler tarafından tabiatın yeniden canlanışını ve dirilişini ifade eden yeni bir yılın başlangıcı olarak kabul edilen bir bayram hâline getirilmiştir.

Türk tarihinde, Türk yaratılış destanlarında ‘ata mağaraları’ önünde yaratılışı anma, ecdada hürmet anlamında yapılan kutlama törenleri, Ergenekon’dan itibaren yeniden diriliş, yeniden var oluş anlamında kutlanmaya başlanır. Budizm’in hakim olduğu dönemlerde Budizm’in emrettiği düşünce ve inançlarla yapılan çeşitli törenlerin, hangi zaman diliminde belirli bir şekle girdiği ve hangi zaman diliminde Nevruz adını aldığı kesin olarak tespit edilememiştir. Fakat, Nevruz’un tarihî seyir içerisinde bünyesine Gök Tanrı, Budizm, Manihaizm, Zerdüşizm, Hristiyanlık, İslâmiyet gibi çeşitli dinlerden, inançlardan birtakım yeni kültür unsurları aldığını, hem şekil hem de mahiyet itibarıyla birtakım değişikliklere uğradığını söylemek mümkündür.

Bilindiği üzere şimdiye kadar binlerce yıllık Türk tarihi boyunca kutlanan ‘Nevruz Bayramı’ konusunda özellikle son yıllarda birçok eser kaleme alınmıştır. Elbette ki bizim şu ana kadar ele alınmayan ve hiç bilinmeyen konuları tespit edip gün yüzüne çıkarmak şeklinde bir iddiamız yoktur. Ancak, Türk dünyasında yaşayan bütün Türk boyları arasında çok eskiden beri az veya çok, farklı veya benzer şekilde büyük bir coşkuyla kutlanan Nevruz Bayramı hakkında yapılan çalışmalara katkıda bulunmaya çalışacağız.

2. Sözlük ve Lügatlerde Nevruz

Bilindiği gibi Nevruz, Farsça asıllı bir kelime olup yeni anlamına gelen ‘nev’ sıfatıyla, gün/gündüz anlamına gelen ‘rûz’ isminin birleşmesinden meydana gelmiş birleşik bir kelime olarak ‘yeni gün, yeni yılın başlangıcı, tabiatın yeniden uyanışı, yeniden diriliş, yeniden canlanış’ anlamına gelmektedir. Nevruz’da Güneş balık burcundan koç burcuna girer. Miladî takvimde 21 veya 22 Mart günü geceyle gündüz eşitlenir. Rumî takvimde de 21 Mart günü 9 Mart gününe rastlamaktadır.

Türkler arasında Nevruz kutlama geleneği tarihin derinliklerinden gelmektedir. Nevruz’un tarihiyle ilgili bilgilere çeşitli eserlerde rastlamak mümkündür. Türkçeyi Araplara öğretmek gayesiyle kaleme alınan Divanü Lügati’t Türk adlı eserde ‘On İki Hayvanlı Türk Takvimi’yle birlikte geçen Nevruz, burada yeni yılın başlangıcı olarak ifade edilmektedir. Özellikle göçebe bir hayat yaşayan Türkler, İslâmiyet’ten önce bir yılı dört kısma bölerek her üç aya bir isim vermişlerdir. İşte, Yenigün/Nevruz bu aylardan birincisinin adıdır (Atalay 1985: 345-347).

Nevruz, Şemseddin Sâmî’nin eserinde, “Eski İran ve Celâlî takvimine göre yılbaşı ve ilkbaharın başlangıcı olan ve Rûmî Mart’ın dokuzuna rastlayan gün; Nevruz-ı Sultânî: Celâleddin Melikşâh’ın takvimindeki Nevruz, o gün kırlara çıkılarak kutlanan bayram; Türk müziğinde eski bir makam” tarzında açıklanmıştır (İslâm Ans. 1988: 233-234; Tulum vd. 1991:989).

Nevruz kelimesi Türkçe Sözlük’te, “Eski bir İran takvimine göre, yılın ve baharın ilk günü sayılan Mart’ın yirmi ikisine rastlayan gün; Nevruz günü kırlara çıkılarak yapılan bayram” şeklinde ifade edilmiştir (Eren vd. 1988: 1084).

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’te Nevruz kelimesi karşılığında, yeni gün; Güneş’in koç burcuna girdiği gün olup rûmî Mart’ın dokuzuna rastlar, ilkbahar başlangıcı ve Celâlî takvimine göre yılbaşıdır; Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarından biridir. Urmiyeli Safiyüddin’in kitabına yazmış olduğu Arapça güfteli bir remel beste bu makama misaldir” şeklinde açıklamalar yapılmıştır (Devellioğlu 1970: 994).

Bazı kaynaklarda, eski Türklerle İranlıların yılbaşı olarak kutladıkları günün adı olarak kaydedilen Nevruz, bugün İran’da Ramazan ve Kurban Bayramı’ndan daha ihtişamlı bir bayram olarak kutlanmaktadır. Araplara Neyruz olarak geçen Nevruz’un önemi, Nevruz törenlerinin şekli ve mahiyeti hakkında başta Şehname olmak üzere birçok Fars ve Arap kaynaklarında çeşitli bilgiler bulmak mümkündür (Pakalın 1983: 686-688).

Azerbaycan Edebiyat Terimleri Sözlüğü’nde Novruz şeklinde kaydedilen Nevruz’un, milâdî takvime göre Mart ayının 21’ne tesadüf eden, yeni yılın başlangıcı, bolluk, bereket, mutluluk anlamına geldiği ve Azerbaycan Türklerinin eski geleneklerinden biri olduğu belirtilmektedir (Hacıyeva vd. 1995: 164).

Nevruz, Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti'nde Novruz şeklinde kaydedilmiş olup, 'Mart ayının yirmi ikisine tekabül eden baharın girdiği ilk gün' şeklinde bir açıklama yapılmıştır (Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti 1983: 422).

Nevruz kelimesi, bazı lügatlerde Novruz şeklinde kaydedilmiş, "İlk baharın başlangıcı olup, esasen mart ayının 22'sine tesadüf eden yeni il bayramı" şeklinde bir karşılık verilmiştir (Ereb ve Fars Sözlüğü, 1985: 484).

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz lügat ve sözlüklerde yer alan kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Nevruz, milâdî takvime göre 21 Mart günü, rûmî Mart'ın dokuzuncu rastlayan gün, Güneş'in koç burcuna girdiği gün, kırlara çıkılarak kutlanan bayram, baharın girdiği ilk gün, ilkbaharın başlangıcı, yeni yılın başlangıcı, yeni yıl bayramı, yeni gün, yılbaşı, bolluk, bereket ve mutluluk günü demektir.

3. Nevruz'un Tarihçesi

Nevruz kutlamalarının ilk defa ne zaman, nerede, nasıl, ne şekilde ortaya çıktığına ve kimler tarafından kutlanıldığına dair çeşitli rivayetlerin tartışma konusu yapıldığı bilinmektedir. Türkler tarafından tarihin çok eski dönemlerinde her yıl yapılan 'yeni yıl törenlerinin, hangi ad altında kutlandığı henüz tespit edilmiş değildir. Türklerin çok eski zamanlardan beri her 'yeni yıl törenleri'nde ateş yakıp örs üzerinde çekiçle demir dövükleri, Türk hakanının yakılan bu büyük ateşe bir şeyler söylediği rivayet edilegelmiştir.

'Yeni yıl törenleri' sırasında yakılan ateşten çıkan alevin gök renginde olması o yıl bolluk bereket ve ucuzluk olacağına; kırmızı olması savaş çıkacağına; karaca olması hakanın öleceğine işaret ettiğine dair inançların varlığından haberdarız (Turan 1941: 44-45).

Çin kaynaklarının birçoğu Hunların, milâttan önceleri On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde yılbaşı olarak kabul edilen 21 Mart'ta, çeşitli bahar şöenleri yaptıklarını, Türklerin bu güne 'yengi gün' adını verdiğini (Genç 1995: 15-23); Uygurların, benzer uygulamaları milâttan önceleri kutsal bir bayram olarak kutladıklarını (İltebir 1996; 209-220; Genç 1995: 15-23), Göktürklerin Ötüken'deki mukaddes dağda yani, Ergenekon destanında geçen mekânda çeşitli törenler yaptıklarını kaydeder (Yuvalı 1995: 53-61).

Tarih, Türklerin atası Sümerlerden, edebiyat ve kahramanlık da temelini dostluğun, kardeşliğin, saflığın, manevî temizliğin ve ölümsüzlüğe yönelişin oluşturduğu Gılgamış destanından başlar. Bu çerçevede yeni yıl kutlamalarının başlangıcı da Gılgamış devrinden yaklaşık 7000 yıl önceye dayanır. Yani bu görüşe göre, Sümerlerin atalarından miras kalan bolluk, bereket ve zenginlik anlamına da gelen bahar bayramı Nevruz 12 bin yaşındadır (Elibeyzade 1996: 147-154).

Oğuz Kağan destanında, Oğuz'un doğumuyla ağaçların yeşerdiği, çiçeklerin açtığı, yeni bir hayatın başladığı ve bundan dolayı büyük bir şenlik yapıldığı, bu güne Oğuz günü/yeni gün/Nevruz adı verildiği bilinmektedir (Golkarian 1995: 127-133).

Mezopotamyalılarda, Babillilerde geceyle gündüzün eşit olduğu gün, baharın ve yeni yılın başlangıç günü olarak kabul edilirdi. Babillilerde Zakmu/Zakmuku olarak bilinen yeni yıl kutlamalarının milâttan önce 2400 yılından beri kutlandığı bilinmektedir. Bu kutlamaların başlangıcını milâttan önce 4000 yıllarına kadar götürenler de vardır (Gözyayın 1996: 155-160).

Nevruz'un menşeyini milâttan önce 4. asra kadar götüren, dünyadaki en eski din olan Zoroastrizm dininin kurucusu Zoroastr'ın geceyle gündüzün eşit olduğu ilkbaharda kutladığı bir bayram olduğunu belirten kaynaklar da vardır (Karatayev 1995: 229-232; Kemalov 1996: 255-259).

Nevruz'un 6 bin yıldan beri Turan ülkesinde 'yenpi kün/yeni gün' adıyla bir 'çiftçi günü, çiftçi bayramı' olarak kutlandığını kaydeden kaynaklar olduğu gibi (Nazar 1996: 299-301), tabiatla insanlar arasındaki münasebetlerin ortaya çıkardığı ve bahar, uyanış canlılık, yeni gün anlamına gelen Nevruz'un en az yedi bin yıllık bir tarihinin olduğunu gösteren arkeolojik araştırmalar da vardır (Askarov 1995:237-243).

Orta Asya'da yapılan arkeolojik çalışmalar sırasında bulunan çanak, çömlek ve taşlarda bulunan Türklere ait Nevruz törenlerini gösteren çeşitli resimler; Türkmenistan'ın Nisa bölgesinde ele geçen kemikten yapılmış kadehteki resimler, Nevruz Bayramı'nın çok eski zamanlardan beri kutlandığını gösterir (Rahman 1995: 221-227).

İran mitolojisinde, 21 Mart günü tahta çıkan İran'ın efsanevî padişahı Keyumers'in bu günü bayram ilân ettiği ifade edilmektedir. Yine, 700 yıl saltanat sürdüğüne inanılan ihtişamın sembolü olarak kabul edilen Cemşid tahta çıktığı 21 Mart'ı, Tanrı'ya ibadet ve şükür günü sayılıp her yıl kutlanmasını ister (Firdevsi 1967:38, 432) ve bayram olarak kabul eder (Heyet 1995: 119-124).

Nevruz'un bayram olarak kutlanmasının sebebini efsanevî padişah Cemşid'in tahta oturduğu güne ve bu günü bayram ilân ettiğine bağlayan efsanelerden birini göre Cemşid, kendisine yaptırdığı bir arabaya ilk defa Nevruz'da biner. Cinler/Devler, Cemşid'i arabasıyla Dunbavend Dağı'ndan Vavillan'a havada götürürler. Bu hâdiseden sonra halk bu günü bayram olarak kabul eder. Başka bir rivayete göre ise, seyahat etmeyi çok seven Cemşid, Azerbaycan'a gider. Halk onu omuzlarında taşıyarak tahtına oturtur. O sırada güneşin ışığı taç giymiş olan Cemşid'in üzerine düşer ve yansıma yapar. Bunu gören halk sevinir ve o günü bayram ilân eder (Maksetof 1996: 269-273).

Müslümanlar tarafından Sasanîlerin ortadan kaldırılmasından sonra İran'dan Arap dünyasına 'Neyruz/Nayruz şeklinde geçen Nevruz'a Araplar geceyle gündüzün eşit olduğu gün anlamına gelen 'Birinci itidaliyûn' adını vermişlerdir (Çay 1991: 21-23).

Birtakım kaynakların hak dini olduğunu ileri sürdüğü Zerdüştizim'de ateş, tapınmanın esas objesini oluşturduğu hâlde Türklerde ateş kötülüklerden temizlenme, kötülükleri defetme vasıtası olarak kabul edilmiştir (Günay vd. 1998: 55-56). Yeni yılla ilgili çeşitli uygulamaların Zerdüştizim'e, Türklerin Gök Tanrı İnanç Sistemi'nden geçtiği düşünülebilir. Nitekim, Elibeyzade, Gök Tanrı İnanç Sistemi'nin Zerdüştizim'den çok önceleri var olduğunu, Farsların, Türklere ait olan Gök Tanrı İnanç Sistemi'ni Zerdüştizim olarak Farslaştırdıklarını, İran kaynaklarında milâttan önceye ait kayıtlarda Nevruz'la ilgili herhangi bir bilgi olmadığını ifade etmektedir (Elibeyzade, 1996:147-154).

Esas menşei Turan olan Nevruz ananelerinin temeli ateş, su, toprak ve hava kültürüne bağlı olarak birtakım tören ve inançlarla günümüzden dört beş bin yıl önceleri kutlanmaya başlanmış millî bir Türk bayramı olduğunu savunan görüşlerin varlığı da bilinmektedir (Muratoğlu 1996: 281-292).

Tarihî seyir içerisinde farklı adlarla kutlanmış olsa bile, esasında Nevruz kutlamalarının, Türk yaratılış destanlarında özellikle Türklerin ilk atası kabul edilen 'Ay Atam'ın Balçıkta Yaratılması efsanesinde karşımıza çıkan Ay-Atam'ın ve Ayva'nın yaratıldığı zaman dilimine, Gök Tanrı İnanç Sistemi'ne kadar uzandığı söylenebilir (İnan 2000:21; Ögel, 2003: 485-486).

Ebubekir bin Abdullah bin Aybekü'd Devdarî'nin tespit ettiği Türk yaratılış efsanesindeki, yağmur sularının Karadağcı adı verilen bir dağdaki mağaranın önüne topladığı çamurun üzerine Güneş ışığının dokuz ay müddetince düşmesi neticesinde yaratılan Ay Atam'la, kırk yıl sonra aynı mağaranın önünde benzer şekilde yaratılan ay yüzlü Ayva'nın yaratılması, Ay Atam'la Ayva'nın evlenmesi Türklerin de bu evlilikten türemesi hâdisesinin 21 Mart'a tekabül ettiği, Türklerin her yıl bu mağaranın önünde çeşitli törenler tertip ettiğini ortaya koymaktadır (İnan, 2000: 21; Ögel, 2003: 485-486); Çay, 1991: 27).

Bize göre, tarihî geçmişi Hz. Adem'le Havva'nın buluştuğu güne kadar götürülen ve atalarımızın mitolojik, içtimaî, iktisadî, manevî, felsefi, estetik düşünceleriyle şekillenen Nevruz (Muratoğlu, 1996: 281-292), Türklerin en eski millî bir bayramıdır. Türkler arasında Nevruz'la ilgili çeşitli rivayetler ortaya çıkmıştır. Bu rivayetlerin en önemlisi Türklerin yaratılışıyla, tabiat kültürle yakından ilgisi olan 21 Mart'a tekabül eden Türklerin ilk atası 'Ay Atam'ın ve Ayva'nın Balçıkta Yaratılması efsanesidir. İkinci önemli rivayet de Türklerin yeniden diriliş günü, bahara erişme, yılbaşı olarak kabul ettiği 21 Mart Ergenekon'dan çıkış günüdür. Bunun için Nevruz, bugün çeşitli

törenlerle Türk kültürünün yaşatıldığı coğrafyalarda bütün Türk boyları arasında en eski efsanevi ve milli bir Türk bayramı olarak kutlanmaktadır.

4. Nevruz'un Kutlandığı Yerler

İslâm tarihçisi Kalkaşandî, 15. asırdan itibaren Mısır, Suriye ve Filistin'de yaşayan Müslümanlar tarafından kutlanan Nevruz'un, Hristiyanlar tarafından da farklı şekillerde kutlandığını kaydetmektedir. Yunanistan'da olduğu gibi Asya, Avrupa, Afrika ve Orta Doğu'nun birçok yerinde ortaya çıkan dinler, 21 Mart tarihini, hayatın yeniden canlandığı bir gün olarak kabul ettiği için 'bayram' olarak kutlana gelmiştir. Ancak, Nevruz'un ilk defa Türk coğrafyalarında, özellikle Azerbaycan'da kutlandığına dair ciddi iddialar vardır. Bazı kaynaklara göre de İslâmiyet öncesinde birçok millet tarafından kutlanmış milletlerarası boyutta bir bayramdır (Kuzgun, 1995: 105-109).

Türk yaratılış destanlarından itibaren, belki de tarihin bilinmeyen dönemlerinden beri bütün Türkler arasında özel bir gün olarak kabul edilen Nevruz, bugün hâlen Kuzey Eski Türkler için, genellikle tabiatın canlanması, yeniden doğuş, yeniden diriliş ve Ergenekon'dan çıkış anlamına gelir. Nevruz, Türkiye, Kuzey ve Güney Azerbaycan (Heyet, 1995: 119-124; Golkarian 1995: 127-133; İdrisî 1995: 135-145), Kazakistan (İbrayev, 1996: 189-193; Kazbekov 1993: 1-25), Kırgızistan (Oğuz, 1996: 303-308; Akçora, 1999: 31-33), Özbekistan (Kabul, 1996: 221-229; Koraboyev, 1993: 45-59), Türkmenistan (Durdyeva 1996: 139-146; Annakılıçev 1996:101-106), Başkurtistan (Süleymanov 1995: 181-188), Çuvaşistan (Güngör, 1996: 161-166), Kırım ve Balkanlara (Aksoy 2004: 27-48) kadar bütün Türk dünyasında ağırlıklı olarak bir bahar bayramı olarak kutlanmaktadır. Ayrıca, Nevruz'un Afganistan, Dağıstan, Doğu Türkistan, Güney Azerbaycan, Doğu Avrupa, Makedonya ve Güney Sibirya'da kutlandığı bilinmektedir.

Amerika Kızılderili kabileleri arasında yapılan bazı uygulamalarla Altay, Hakas, Saka, Şor, Tuva gibi Şaman Türk boylarının mart ayında yeni yılın başlangıcı olarak kutladıkları bayram uygulamaları arasında çeşitli benzerlikler vardır. Her iki toplumda ana temanın tabiatın canlanmasıyla ilgili olması bu toplulukların akraba olduğuna işaret etmektedir. Nitekim, bu akrabalığı son zamanlarda yapılan 'gen' çalışmaları ortaya koymuştur (Arslan, 1995: 251-270).

Azerbaycan Türkçesinde 'novruz'; Kazak Türkçesinde 'navruz'; Kırgız Türkçesinde 'noruz'; Özbek Türkçesinde 'nevroz'; Türkmen Türkçesinde 'novruz'; Başkurt Türkçesinde 'nauruz'; Tatar Türkçesinde 'nevruz'; Uygur Türkçesinde 'noruz' şeklinde telâffuz edilen Nevruz (Ercilasun vd. 1991: 648-649), yine günümüzde Altay, Başkurt, Gagauz, Gaşgayi, Hakas, İdil-Ural, Kama Ural Çuvaşları, Karaçay-Malkar, Kazan, Karakalpak, Kumuk, Nogay, Saha, Saka, Salar, Şor, Tatar, Tuva, Türkmen,

Uygur, Yakut gibi bütün Türk boyları tarafından kutlandığı gibi, Balkan Türkleri arasında da bayram olarak kutlanmaktadır. Anadolu’da ise, özellikle Azerîler, Türkmenler ve Yörükler arasında yaşatılmaktadır. Biz bu yazımızda sadece günümüz Türk Cumhuriyetlerindeki Nevruz kutlamaları üzerinde kısaca duracağız.

4.1. Azerbaycan Türklerinde Nevruz Kutlamaları:

Azerbaycan Türkleri Nevruz Bayramı’nı ‘Noruz, Narvız, navrız’ şeklinde telâffuz ederler. 28 Mayıs 1918’de kurulan ve 27 Nisan 1920 yılında 11. Kızılordu tarafından işgal edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti’nin resmî bayram olarak kutladığı Nevruz, Ergenekon Bayramı veya Kurtuluş Bayramı adıyla takdim edilmiştir (Resulzade, 1954: 5-7).

Mitolojiye göre, dünyanın her yerini gezip gören Cemşid, Azerbaycan’a gelir ve burayı çok beğenir. Yüksek bir tepenin üzerine taht kurdurarak mücevherlerle süslü elbisesini giyer, başında kaşlı taşlı tacıyla tahta oturur. Cemşid’in güneşin ışığı altında parlayan tacı ve tahtı halkın gözünü kamaştırır ve çok hoşuna gider. Azerbaycan Türkleri, 21 Mart gününe tekabül eden bu günü hayra yorup sevinir ve adını ‘Nevruz/yeni gün’ koyar (Resulzade, 1954: 5-7; Heyet, 1995: 119-124). Bu efsanenin bir benzerinde ise, Cem’in, Hz. Âdem’in yedinci torunu olduğu (Güzel, 1995: 95-104; Tutar, 2004: 18-26) ve Pehlevicede ışık anlamına gelen ‘şid’ unvanını Azerbaycan halkının verdiği ifade edilmektedir (Firdevsi, 1967: 431-432).

Safevî Türkmenleri döneminde de kutlanan Nevruz, Şîliğin tesiriyle Cemşid, yerini Hz. Ali’ye bırakır. Ancak, Azerbaycan’da Nevruz Bayramı genellikle Cemşid efsanesine ve Safevî geleneğinden çok 21 Mart’ta vuku bulan Ergenekon efsanesine bağlı olarak ‘Yeni Gün, Kurtuluş Bayramı’ olarak kutlanmaktadır. Bununla birlikte Nevruz’un, soğuk bir kıştan ılık bir bahara geçiş, yeni bir günün başlangıcı, tabiatın canlanması anlamının daha ağır bastığını görüyoruz (Resulzade, 1954: 5-7).

Azerbaycan’da tabiatın canlanmaya, etrafın yeşillenmeye başladığı 20 Şubat-20 Mart tarihleri arası ‘Bayram ayı’ olarak bilinir. ‘Boz ay’ da denilen kış mevsiminin son ayı, yılın ‘Axır Çerşenbe’, yani son Çarşamba günü biter (Ahundov, 1978: 434). Iğdır ve çevresinde de Nevruz’dan önceki 15-20 günlük bir zaman dilimini ifade etmek için ‘Bayram ayı, Bayram ağzı’ tabiri kullanılmaktadır.

Azerbaycan’da ‘Bayram ayı’nda herkes, bayram günü eşine, dostuna, yakınlarına vereceği hediyeleri hazırlamaya başlar. Her aile, evini temizler, kabını, kazanını, çatalını kaşığını yıkar, boya badana işlerini yapar. Halı, yorgan döşek vs. güneşte havalandırılır (Efendiyev, 1985:78-79).

Azerbaycan'da Nevruz Bayramı'nda herkes kendi imkânları ölçüsünde eşyalarını yeniler, çocuklara yeni elbiseler alınır. Üç gün devam eden bayram süresince herkes birbirlerini evlerinde ziyaret edip bayramlaşır. Nevruz'dan önceki en önemli gün 'Axır Çərşenbe' yani, yılın en son Çarşamba'sıdır. Bu güne 'ilin axır tek günü' de denir. Bayram ayı içindeki diğer çarşamba günlerine 'üskü' adı verilmektedir (Resulzade, 1954: 5-7).

Bayram öncesi dört haftanın her çarşamba günü evlerin avlusunda veya geniş meydanlarda 'tonqal/ tonqar' adı verilen ateşler yakılır (Resulzade, 1954: 5-7; Azerbaycan Sovét Énsiklopediyası, 1983: 284). Küçük çocuklar kucaklara alınıp bu ateşin üzerinden atlanır. Genç yaşlı herkes niyet tutarak, "Ağrılığım, uğurluğum, ağrım, acım, azarım, bəzarım tökül (Efendiyev, 1985: 9) veya;

Ağrım, uğrum tökülsün,

Oda düşüp kül olsun.

Yansın alov saçılısın,

Menim baxtım açılısın (Ahundov, 1978: 27).

gibi sözler söyleyerek bu ateşin üzerinden yedi defa atlar. Bilhassa gençler, çocuklar bez, çaput vb.leriyle yaptıkları topu bir telin ucuna bağlar, üzerine gazyağı veya mazot döküp yakar ve havai fişek gibi göğe fırlatırlar (Ahundov, 1978: 434).

Axır Çarşamba'dan önceki salı günü mezarlığa gidilir. O yıl içerisinde vefat edenlerin mezar taşları konulur. Herkes kendi yakınının mezarını temizler, bakımını yapar. Bu uygulamaya 'qebir üstü' adı verilir. Mezarlıklara giden erkekler Kur'an-ı Kerim ve dualar okuduktan sonra dönerler. Kadınlar ise, evlerinde hazırladıkları çeşitli yemek, börek, çörek ve tatlılarla mezarlığa giderler. Orada herkes imkânları ölçüsünde Kur'an-ı Kerim ve dua okurlar veya orada bulunan hocalara okutur. Daha sonra mezarlığa getirilen yemekler fakirlere dağıtılır. Birkaç saat sonra mezarlıktan ayrılırlar. Böylece 'qebir üstü' uygulaması sona erer. Axır Çarşamba'da yapılması gerekli işlerin başında pilav, etli pilav, bulgur, kavurma, gibi en güzel yemeklerin yapılması ve en az yedi çeşit yemiştan oluşan Çarşamba yemişi de denilen 'yeddilevin'in hazırlanması gelir. Yine, soğan kabuğu ve saman içerisinde su dolu bir kazanda pişirilen kırmızı yumurtalar hazırlanır. Nevruz'a has mukaddes bir yemek olarak kabul edilen, bütün Türk boyları arasında rastlanan, bayramdan 10-15 gün önceden temiz telis veya sofraya bezinin üzerine serilip üzeri örtülen ve belli aralıklarla su serpilerek çimlendirilen, yeşertilen buğdayın, hafif filiz verdikten sonra dövülüp kaynatılması suretiyle yapılan 'semeni' pişirilir (Ahundov, 1978: 434).

Axır Çarşamba akşamı yapılan bir uygulama da kızlar arasında yapılan 'suya yüzük atma' oyunudur. Kızların toplandığı bir odanın ortasına su dolu bir

bayda/badya/leğen getirilir. Leğenin etrafını saran kızlar yüzüklerini leğenin içine atarlar. Üstü bezle örtülü leğenden, kızlardan birisi bayatı söyleyerek leğenin içinden yüzük çıkarır, çekilen yüzük kime aitse söylenen bayatı/mâni da ona aittir ve ona göre yorumlanır. Axır Çarşamba, güneş doğmadan önce gençler, kızlar ve gelinler su kaynağına giderler. Orada el ve yüzlerini yıkarlar. Özellikle kızlar bahtlarının açılması için niyet tutar, başparmaklarını iple bağlayıp suyun üzerinden atlar, sonra da parmaklarındaki ipi keserek suya atarlar. Böylece bahtlarının açılacağına inanırlar (Ahundov, 1978: 434).

Nevruz'dan bir gün öncesine baca-baca denir. Özellikle 'baca baca günü'nde her ailenin fertleri kötü bir kelime kullanmamaya özen gösterir. Çünkü, çeşitli niyetler tutularak akraba veya komşuların kapıları dinlenmektedir. Buna 'qapı pusma' adı verilir. Özellikle bu gece kötü konuşmak ve kötü davranmak çok günah sayılır. Çünkü, dinlenen kapılarda ilk duyulan söz, yeni yılın lehine ya da aleyhine yorumlanır. Çeşitli renklere boyanan, suda pişirilen yumurtalar, genellikle gruplar hâlinde kapı kapı dolaşan çocuklara bayram hediyesi olarak verilir. Ayrıca, kapı kapı gezen çocuklara şeker, elma, portakal vs. de verilir. Ancak, yumurta, bu bayramlık hediyelerin en makbulü sayılır. Baca baca gününün gecesi bacadan 'şal atma' geleneği vardır. Çocuklar, gençler, nişanlılar uzun bir ipin ucuna bağladıkları heybe veya büyük eşarpı, eş, dost, komşu ve akrabalarının bacalarından aşağıya sarkıtırlar. Ev sahibi heybe/eşarp/şalı sarkıtan çocukları, gençleri memnun için en uygun hediye 'şal'a bağlar (Ahundov, 1978: 434-436).

Azerbaycan'da 'baca baca gecesi' yani 20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gece yarısında bütün aileler evlerinde büyük bir sevinçle yeddilevin sofrasının başında toplanırlar. Eski yılın bitmesinin, yeni yılın başlamasının saati beklenir. Geceyle gündüzün eşitlendiği gecenin bu saatine 'tahvîl [tefil] saati' adı verilir. Bu saatte aile reisi Nevruz duasını okur. Daha sonra yeddilevin aile fertlerine pay edilir (Resulzade, 1954: 5-7).

Bir anlayışa göre bu gece yarısı herkesin rızkı tayin olunur. Bu gece çeşitli hastalıkların, belaların, kötülüklerin yok olacağına, iyiliklerin, güzelliklerin, rızık ve bereketin geleceğine, bahtların açılacağına inanılır. 20 Mart Nevruz gecesi daha önceden alınan çeşitli hediyeler ve en az yedi çeşit çerez, aile fertleri arasında eşit olarak pay edilir. Pay etme işini ailenin reisi yapar. Evlenen kızların payları ayrılır, bebek varsa payı da anaya verilir.

Bayram süresince erkekler ve kadınlar, ayrı ayrı veya birbirlerini evlerinde ziyaret edip bayramlaşırlar. Ayrıca, büyükler ziyaret edilir, elleri öpülür ve hayır duaları alınır. Evli ve nişanlı kızlar için hazırlanan çeşitli hediyeler gönderilir.

Azerbaycan'da yapılan bu uygulamaların hemen hemen aynısı İğdir ve çevresinde de yapılmaktadır. Yalnız, İğdir ve çevresinde 'qebir üstü' bayramdan önceki Salı veya

Perşembe günü yapılır ve o güne ‘ölü bayramı’ adı da verilir. Azerbaycan’da ‘axır Çarşamba’ akşamı uygulanan ‘qapı pusma’ geleneğine, İğdır ve çevresinde ‘qulaq asmaq’ adı verilir. İğdır’da da Nevruz’dan bir gün öncesine baca-baca adı verilir. İğdır ve çevresinde yumurtalar Azerbaycan’da olduğu gibi çeşitli renklerle boyanmaz. Sadece saman ve soğan kabuğuyla suda pişirilerek boyanır ve ‘baca baca’ günü veya gecesi dolaşan çocuklara ‘bayramçalık’ adıyla bilinen hediye olarak verilir. Kısaca, millî kimliklerini, örf, âdetlerini, törelerini korumaya ve yaşatmaya çalışan Azerbaycan Türkleri, Nevruz’a birçok dinî ve millî anlamlar da yükleyerek kutlaya gelmişlerdir.

4.2. Kazak Türklerinde Nevruz Kutlamaları:

Kazak Türkleri arasında Nevruz, ‘Kün Bayramı, Halk Bayramı, Yılbaşı, yılın ilk günü, Ulıstın Ulı Küni/Ulusun Ulu Günü’’ olarak her sene çok eski dönemlerden itibaren yılın ilk gününü ifade eden bir bayram olarak kutlanır. Fakat, Araplar, VII-VIII. asırlarda Kazakistan’ı işgal edince, Kazak Türklerinin eski gelenek ve göreneklerini ortadan kaldırmak için Nevruz Bayramı’nın kutlanmasına engel olmaya çalışırlar. Bunu, başaramayınca taktik değiştirip Nevruz’a, Kazakların millî yemeği ‘Navruz köje’nin Peygamber efendimize 22 Mart’ta bağışlanan yemek olduğu şeklinde birtakım İslâmî unsurlar yüklemeye, mal etmeye çalışırlar (Kazbekov, 1993: 1-25; Akçora, 1999: 39-48). Bundan dolayı bazen de dinî bir bayram olarak kutlanmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Kazakistan’da Nevruz’un, gezegenlerin yörüngelerinde başlangıç noktalarına geldikleri, gece gündüzün eşitlendiği, canlıların ürettiği, insanların bolluğa kavuştuğu ve yeryüzünü mutluluğun kapladığı bir gün olduğuna inanılır. Farsça yeni anlamına gelen ‘now’ kelimesiyle gün anlamına gelen ‘ruz’ kelimesinin birleşmesiyle ortaya çıkan Nevruz kelimesi, Kazak Türkçesinde ‘Navruz’ şeklinde telâffuz edilmekte olup, yılbaşı, Ulıs Küni/Ulus Günü ve Kazak millî yemeği ‘köje’ anlamında da kullanılmaktadır (Kazbekov, 1993: 3-4).

Kazaklar arasında Nevruz Bayramı’yla ilgili pek çok mitoloji ve efsane anlatılmaktadır. Bu efsanelerin menşei Saka ve Hun Türklerine kadar uzanmaktadır. 21 Mart’ı 22 Mart’a bağlayan Nevruz gecesinin sabahı yüksek bir tepeye çıkılarak güneşin doğuşu karşılanır. Kadınlar eğilerek, ‘Nasılsın Güneşana’ diye selâm verirler. Bu inanış gündüz Güneş’e, gece de Ay’a tapan Hunlardan gelmektedir. Yine bir efsaneye göre, Hızır/Kızır, Nevruz’la birleştirilen Hıdrellez Günü, yani 21 Mart gecesinde bozkırlarda dolaşır. Hızır, insanlara devlet, mal mülk, şifa dağıtan ak sakallı bir ihtiyar kılığında göze görünür. Hızır Ata güzelliğin, iyiliğin ve güneşin ilk ışıklarının sembolüdür. Onun nazarı, buzu ve taşı eritir. Bunun için Ulus Günü, Kazak Türkleri tarafından kutsal bir gün olarak kabul edilmiştir (İbrayev, 1996: 189-193; Kazbekov, 1993: 7-8).

Kazak Türkleri arasında güneşle ilgili çeşitli inançlar vardır. Meselâ, Nevruz sabahı güneş, ateş gibi kan kırmızı doğarsa, o yılın savaş, ölüm, katliam ve felâket yılı olacağına; sarı kırmızı renkte doğarsa, o yıl çeşitli yangınların çıkacağına, kuraklık olacağına; rengi soluk doğarsa bol yağmur yağacağına, ışıkları yayılmış olarak doğarsa o yıl bolluk bereket yılı olacağına inanılır. Bu gün kar veya yağmur yağarsa ‘nur yağdı, gelecek yıl iyi bir yıl olacak’ diye yorumlanır ve sevinilir. Nevruz ayında yağın kar, diğer aylarda yağın kara nazaran daha beyaz ve yumuşak olduğundan ‘akşa kar’ adını alır (Kazbekov 1993: 9-19).

Kazaklar birçok Türk boyu gibi, güneş batmak üzereyken uyumanın tanrı İnir/Ay’a saygısızlık olduğuna; uzun süre Ay’a bakmanın, Ay ışığında uyumanın iyi olmadığına inanırlar (İbrayev 1996: 189-193). Iğdır’da da buna benzer çeşitli inanışlar vardır. Iğdır ve çevresinde, güneşin batacağı saatlere ‘şer vaxdı, şer qarışır, şer qarışan vaxt’ gibi çeşitli isimler verilir ve bu zaman diliminde uyumanın iyi neticeler vermeyeceğine inanılır. Yine, Iğdır’da Kazak Türkleri arasında olduğu gibi Ay’a uzun süre bakıldığı takdirde Ay’ın o kişiyi çekeceğine, alıp götüreceğine, uzun süre Ay ışığında uyumanın çeşitli hastalıklara sebep olacağına inanılır.

Kazaklar’da Nevruz törenleri başlamadan önce evler temizlenir, herkes en güzel elbiselerini giyer. Herkes birbirini ve özellikle yaşlıları ziyaret eder, onların dualarını alır. Genç kızlar gözaltı ettikleri gençler için ‘uykışar’ adlı et yemeği hazırlar. Gençler ise, bunun karşılığında kızlara, gençliğin ve temizliğin sembolü olan ayna, alımlılığın ve güzelliğin sembolü olan tarak, tomurcuk hâlindeki çiçeğin ve parlaklığın sembolü olan parfüm hediye ederler. Gençler, yeni yılın kuklasını bir öküzün üzerine bağlayıp gece saat 03.00’de ahırdaki hayvanları ürkütür, davul çalıp halkı uykudan uyandırır. Bazen de şafak sökerken bir su kaynağının başında toplanılıp kanallar temizlenir, çeşitli yerlere ağaçlar, çiçekler dikilir. Ayrıca küs olanlar barıştırılır, boşananlar birleştirilir, yetimler evlendirilir, fakirlere yardım edilir (Kazbekov, 1993: 8-12).

Eski yılın kötülüklerinden ve hastalıklarından kurtulmak, yeni yıla sağlıklı ve iyi bir şekilde girmek için ateş yakılarak üzerinden atlanır. Çeşitli oyunlar oynanır. Ulus Günü’nde en az yedi çeşit yiyecek yani tuzlu et, koyun kellesi, peynir, buğday, darı, pirinç, soğan ve havuç karışımından meydana gelen ‘Nevruz-köje’ adı verilen yemekler yapılıp yenir ve komşulara dağıtılır (Kazbekov, 1993: 8-12; Akçora, 1999: 45). Her evin sofrasına et, süt, tahıl, meyve cinsinden yedi çeşit yiyecek konur, yedikten sonra dualar edilir. Et yemekleri kışla vedalaşma, süt yemekleri yaz yiyeceklerine kavuşma, bol yemek de yıl boyunca açlık olmaması anlamına gelir (Kazbekov, 1993: 10-11).

Ulus Küünü’nde köy meydanlarına ‘nar kazanı’ kurulur, altında ateş yakılır, kesilen öküzün/kurbanın kanı çocukların alınlarına sürülmek suretiyle kaza belâ defedilmeye çalışılır. Daha sonra kurbanın eti ‘nar kazanı’na konulur. Özel bir anlam taşıyan ‘nar

kazanı'nda pişen yemekler büyük bir tepenin üzerinde toplanan halk tarafından yenir. 'Nar kazanı' kutsal addedilir. Bir efsaneye göre, Saka halkının bozulan birlik beraberliğini yeniden tesis etmek için, toplumun ileri gelenleri büyük bir bakır kazan yapılmasını isterler. Bakır bulunamayınca Saka askerlerinin oklarının temrenindeki bakırlar toplanarak büyük bir kazan yani 'nar kazanı' yapıp yemekler pişirilir ve halka dağıtılır (Kazbekov, 1993: 13). Böylece 'nar kazanı'nda pişirilerek, halka dağıtılan yemek vasıtasıyla birliğin, dirliğin, dostluğun, kardeşliğin pekiştirilmesi sağlanmış olur.

4.3. Kırgız Türklerinde Nevruz Kutlamaları:

Kırgız Türklerinin iki bin yıldan beri Nevruz'u bayram olarak kutladıkları bilinmektedir. Kırgız halk takvimindeki adıyla 'Calgan Kuran ayının 21. günü 'canı cıl' yani, 'yeni yıl' olarak kutlanmaktadır (Oğuz, 1996: 303-308).

Kırgızlarda da Nevruz'un menşei ile ilgili çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. Bu rivayetlerden birine göre, Calalayın'ın kızı Nevruz'la evlenen İshak Baba'nın oğlu Türk'ün düğününde tabiat yeşillenmeye başlar. İşte bu düğün günü kutsal addedilir ve her yıl bayram olarak kutlanır (Güzel, 1996: 167-181).

Kırgız Türkleri arasında 'sümölök' yemeğinin ilk ortaya çıkışıyla ilgili olarak da çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. Bu rivayetlerin birine göre, Kırgız halkı çok eski bir zaman diliminde kıtlık yaşar. Birçok insan ölür. Halk toplanır, ellerinde ne varsa getirip bir yemek yapmaya karar verirler. Herkes kendi imkânı ölçüsünde buğday, un, yağ, kavut, erik kurusu vb. neyi varsa getirip bir büyük kazana koyar. Kazanın üzerine su ilave edilir ve ateşin üzerine konur. Bu sırada dul bir kadın dokuz çocuğuyla birlikte gelip ağlayarak kazana koyacak hiçbir şeyinin olmadığını söyler. Çocuklarını avutmak için dokuz yuvarlak küçük taşı temizler ve kazana atarak dua eder. Kazan kaynamaya başlar ve çocuklar uyurlar. Bir süre sonra kazandan etrafa güzel bir yemek kokusu yayılmaya başlar. Kazanın içindekiler çok güzel bir yemek olur. Kırgız halkı bu mucizevi yemekten yemek suretiyle kırılmaktan kurtulur. Bu yemeği ve bu günü kutsal addeden Kırgızlar ona, 'el sümölök' adını verirler. O yıl bolluk içinde yaşayan halk, yeni yılın kutsal bir yemeği hâline gelen 'sümölök'ü her yıl yapmaya başlarlar (Oğuz, 1996: 303-308).

Günümüzde Özbek Türklerinin 'sümelek' adını verdiği Nevruz'a has yemeğe Kırgız Türkleri de 'sümölök' adını verirler. Sümölök, bayramdan 10-15 gün önceden temiz telis veya sofra bezinin üzerine serilip üzeri örtülen ve belli aralıklarla su serpilerek çimlendirilen, yeşertilen buğday, hafif filiz verdikten sonra dövülüp kaynatılmak suretiyle yapılır.

Kırgızistan'da 'Nooruz' şeklinde telâffuz edilen ve 'bahara giriş, baharın müjdecisi' olarak değerlendirilen Nevruz kutlamalarına birkaç hafta önceden başlanır.

Herkes ev ve çevre temizliği yapar, bayram kıyafetini giyer. Yaşlılar ziyaret edilir, fakir fukaralara yardım edilir. Yeni yılın güzel geçmesi için, evlerin avlularında ateşler yakılıp üzerinden atlanır. Ağaçların budanır, çeşitli oyunlar oynanır. Ocaklara yerleştirilen yedi kazanda yedi çeşit yemek yapılıp yenir (Akçora, 1999: 31-32).

Kırgız kızları sembolik olarak baharın ve tarlada çalışma zamanının geldiğini belirtmek için erik ağacının dallarıyla ve yeşil otlarla öküz arabalarını süslerler. Daha sonra öküzleri tarlada sürmeye başlarlar. Yaşlı bir kişi, eteğine doldurduğu buğdayı tarlaya eker. Nevruz akşamı avlularda ateş yakılıp yaşlı genç bu ateşin üzerinden atlar, sağlık için dilekte bulunurlar ve bu şekilde ruhlarının da temizlendiğine inanırlar (Güzel 1996: 167-181).

4.4. Özbek Türklerinde Nevruz Kutlamaları:

Nevruz, Özbek Türkleri arasında baharın gelmesi, gece gündüzün eşit olması, tarla işlerinin başlaması anlamında kutlanan bir halk bayramıdır. Türkler tarafından çok eskiden beri kutlanan Nevruz'un mahiyetinin aslında dinle değil, daha çok tabiatla ilgili olduğu ileri sürülerek kutlama faaliyetleri sürdürülmeye çalışıldı. Özbekistan'da halk tarafından çok yaygın bir şekilde kutlanan Nevruz Bayramı, Sovyetler döneminde birtakım yasaklarla, zorluklarla ve engellerle karşılaşmış olmasına rağmen, özellikle evlerde gizli gizli kutlama faaliyetleri devam ettirilmiştir (Koraboyev, 1993: 45-59; Akçora, 1999: 34).

Özbekistan'da Nevruz, 1991 yılının 21 Mart'ından beri resmî bayram olarak kutlanmaktadır. Bu törenlerde aynı zamanda Özbeklerin çeşitli örf, âdet, gelenek ve göreneklere sergilenmektedir. Burada Nevruz kutlamaları sırasında 'Sayıl, Halk Sayılı ve Sayıl Eğlenceleri' adı verilen birtakım şölenler tertip edilmektedir. Şölenin yapıldığı meydanlarda yapılan kutlamalara ses sanatçıları, cambazlar ve ozanlar katılmakta, yarışmalar, oyunlar, güreşler düzenlenmektedir. Bugün, birbirlerine dargın olanlar, küsenler barışır, fakirlere yardım yapılır. Başta Nevruz sofrasının meşhur yemeği olan Sümelek yapılır. Sümelek, bayramdan 10-15 gün önceden temiz telis veya sofranın üzerine serilip üzeri örtülen ve belli aralıklarla su serpilerek çimlendirilen, yeşertilen buğday, hafif filiz verdikten sonra dövülüp kaynatılmak suretiyle yapılır (Kabul, 1996: 221-229; (Koraboyev, 1993: 47; Akçora, 1999: 35).

Özbek Türklerinin 'Sümelek' adını verdiği bu yemeğin daha doğrusu bir çeşit tatlının aynısı on beş yirmi yıl öncesine kadar İğdir'da da yapılmaktaydı. Yalnız İğdir ve çevresinde yapılan bu yemeğe 'Semeni' adı verilmektedir¹.

Özbekistan'ın bazı yerlerinde ufak tefek farklılıklar gösteren Nevruz törenleri, Nevruz günü başlar ve bir hafta devam eder. Güzellik, tabiat, iş bayramı olduğu için açık

havada, tabiatla iç içe, tabii güzelliklerle dolu olan yerlerde kutlanmaya çalışılan Nevruz Bayram'ı öncesi evlerde, sokaklarda çeşitli temizlikler yapıp süslenir. Akşam misafirlğe gidilir, analar babalar, akrabalar, yaşlılar, komşular, ziyaret edilir. Dargınlar barışır, fakirlere yardım edilir. Seyil yerleri/Nevruz kutlamalarının yapıldığı meydanlar dönme dolaplarla, çalgıcılarla, ve seyyar satıcılarla dolar. Bu meydanlarda oyunlar, güreşler, at yarışları ve horoz dövüşleri vb. gösterileri sunulur. Nevruzun birinci günü halk çadır çadır gezer, birbirlerinin bayramını kutlar. Bu ziyaretler sırasında misafirlere aş adı verilen pilav ikram edilir. Ayrıca, çay yanında masalar 'yelpiz, mavi piyaz, otlu börek, patır, dolma, nane, yeşil soğan, kakı/salata, güç aşı, un aşı, meyve şerbeti' vb. yemeklerle donatılır. Masanın tam ortasına 'sümelek/sümalak' adı verilen Nevruz'a has yemek konur (Kabul, 1996:221-229; Koraboyev, 1993:46-47; Akçora, 1999: 5-36, 50-52).

Özbek Türkleri arasında Nevruz kutlamaları genel olarak dört aşamada yapılır. Birinci aşamada Nevruz kutlamalarının toplu olarak yapılacağı saha temizlenip bayrak ve pankartlarla süslenir. Güllerle süslenen arabalarla mahallî yerler dolaşılır. Birinci arabada kerney ve sürney adı verilen çalgı aletleriyle bayramın başladığı haber verilir. İkinci arabada bayramın sembolik karamanları Baharhanım, Nevruzbaba/Çiftçibaba, Mameyer Pahtaay, Hasilcan adı verilen kişiler halkı selâmlayarak geçit yapar. Üçüncü arabada halkın temsilcileri, ihtiyarlar, ustabaşılar, sanatkâr topluluklarının elemanları, erkek ve kızlar resmî geçit yaparlar. Küçük yerleşim yerlerinde yukarıda sözü edilen bayram geçitleri araçsız, an olarak yapılır (Koraboyev, 1993: 53).

Özbekistan'ın bazı yerlerinde bayram sabahı tan yeri ağarmaya başlayınca, bayraklarla, pankartlarla, çiçeklerle süslenen arabalarla mahallî yerler, caddeler, sokaklar dolaşılır, millî çalgı aletlerinden olan kerney ve sürney adı verilen çalgı aletleriyle duyuru yapılır. Yerleşim yerinin özelliğine göre bazı Özbekler arasında 'Urgut Nevruzu' adı verilen kutlamalar, yeşillenmeye başlayan tabiatın kucağında yapılmaya özen gösterilir. Birtakım muasır unsurları da bünyesine alan bu kutlamalarda binlerce kişi güneş doğmadan önce 'Tophane' adı verilen bir dağda toplanıp güneşin doğuşunu seyrederek. Çocuklar ve gençler dağlarda topladıkları çiçekleri yaşlılara hediye ederler (Akçora, 1999: 36-37).

Bayramın ikinci aşamasında Bayram sahasında bulunan güllerle süslenmiş açık sahnede Baharhanım için temsili bir taht kurulur. Burada Bayram Kutlama Komitesi'nin başkanı açılış konuşması yaparak Baharhanım'ı davet eder ve ona Bayram Melikesi Tacı'nı giydirir. Baharhanım, bir konuşma yapar, isteklerini anlatır, yeni doğan çocuklara isim koyar, yeni gelin ve damatları tebrik eder. Baharhanım da kürsüye Nevruzbaba'yı ve Mameyer'i davet eder. Herkesin bayramı tebrik edilir. Bahar, tabiat, emek, dostluk, kardeşlik vb. konularda konuşmalar yapılır. Bayramın üçüncü aşamasında kutlamaların

yapıldığı sahada çeşitli bayram gösterileri, güreşler, oyunlar, kukla tiyatro gösterileri, spor müsabakaları yapılır. Balonlar, güvercinler uçurular, şiirler, şarkılar, türküler okunur, fıkralar anlatılır. Aşçılık ve fırıncılık gibi meslek ustalarının sergileri açılır. Fidan dikimi yapılır. Bayramın dördüncü aşamasında yarışmalarda dereceye girenlerin hediyeleri takdim edilir. Tören sonunda Bayram Kutlama Komitesi'nin başkanı yanında Baharhanım, Nevruz baba/Çiftçi baba, Hasılcan adı verilen Bayram kahramanları ve jüri üyeleri olduğu hâlde yapılan faaliyetler hakkında bilgi verip Nevruz törenlerini sona erdirir. (Koraboyev, 1993: 54-59).

4.5. Türkmen Türklerinde Nevruz Kutlamaları:

Türkmenistan'da yapılan araştırmalar Nevruz'un milâttan önce Hormoz adıyla kutlandığını göstermektedir. Bir rivayete göre de Seydun şehrini fethederek şehrin padişahının kızı Cerrada'yla evlenen Süleyman peygamber, Cerrada'nın isteği üzerine kızın babasının heykelini yaptırır. Müslüman olmayanlar bu heykele tapmaya başlar. Süleyman peygamber, abdest alırken üzerinde ism-i azam yazılı olan yüzüğünü diğer hanımı Emine'ye verir. Bir dev Süleyman peygamberin kılığına girip yüzüğü alır ve padişah olur. Süleyman'ın veziri Asıf durumdan şüphelenir ve dua okurken Allah'ın adını yüksek sesle söyleyince yüzük devin parmağından çıkar, suya düşer. Suyu düşen yüzüğü bir balık yutar. Balık avında olan Süleyman peygamber, yüzüğü yutan balığı avlar, yüzüğüne kavuşur. İşte Nevruz o günden itibaren kutlanmaya başlanır (Aşırov, 1996: 107-110).

Türkmenistan'da bahar mevsimi Nevruz'la başlar. Türkmenistan'da Nevruz'a bir hafta kaldığında yani yılın son Çarşamba gününün gecesinde ateşler yakılır, evler temizlenir, boya badana işleri yapılır. İnsanlar yeni elbiselerini giyer, birbirini ziyaret eder, misafirlere gül suyu ikram edilir. Bütün evlerde Nevruz'a has özel yemeklerin başında yer alan ve yeni yılın başladığına, toprağın canlandığına işaret eden 'semen/semene/semeni' pişirilir, komşulara dağıtılır. Temiz telis veya sofraya bezinin üzerine serilip üzeri örtülen ve belli aralıklarla su serpilerek çimlendirilip, yeşertilip dövüldükten sonra büyük kazanlarda kaynatılan 'semene/semeni' pişerken, kazan etrafında toplanan kızlar, kadınlar 'moncukattı/boncukattı/ sövziman salmak' adı verilen şiirler, türküler söylerler. Türkmenlerin söylediği bu şiirlerin benzerleri, bugün İğdir ve Azerbaycan'da da söylenmektedir. Meselâ, aşağıda birer örneği verilen hanelerin birincisi Türkmenistan'da, ikincisi Azerbaycan'da üçüncüsü de İğdir'de söylenmektedir:

Kaynadırlar semeni,

Torbaya dürtük temeniⁱⁱ,

Bildim ayrılıq imiş,

Bütün derdin [yamani]ⁱⁱⁱ

(Durdyeva 1996: 139-146; Aşırov 1996: 107-110).

Semeni, saxla meni,

İlde göyerderem seni,

Semeni sazana gelmişem,

Uzana uzana gelmişem (Mirze 1989: 13).

Semeni, al semeni,

Yazda yada sal meni,

Semeni saxla meni,

Her il göğerdim seni (Arşivimizden).

Türkmenistan'da resmî bayram ilân edilen Nevruz'un sofralarını 'semeni, noybalı erişte, bulamaş' adı verilen yemekler süsler. Nevruz Bayramı'nda çeşitli oyunlar oynanır, türküler söylenir, at ve satranç yarışmaları düzenlenir; horoz dövüşleri, koç dövüşleri vb. gösterileri sunularak büyük bir coşkuyla kutlanır. Karşılıklı ev ziyaretlerine gidilir, tebrik mesajları gönderilir ve basın organlarında geniş bir şekilde yer alır (Durdyeva, 1996: 139-146; Aşırov, 1996: 107-110).

Türkmenistan'da 'semeni'yle ilgili çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. Bugün de anlatılan rivayetlerden birisi şöyledir: Eski zamanlarda yaşayan Bibican adlı güzel bir kız, 'semeni' pişirirken daha önceden kendisine âşık olan Han'ın geldiğini görür. Bibican, Han'ın, kendisini görmemesi için Allah'tan niyazda bulunur. Duası kabul edilen Bibican, yarılan toprağa girip görünmez. Semeni kazanı da taşa dönüşür. Neticede bu yere 'Bulamaklı Mezarlık' adı verilir. Bunun yanında 'Kız Bibican Mezarlığı' yer alır. Türkmenler her yıl Nevruz Bayramı'nda bu mezarlıkları ziyaret ederler (Durdyeva, 1996: 139-146).

Hemen hemen bütün Türk boylarında olduğu gibi Türkmenler arasında da Nevruz'dan 10-15 gün önceden kaplarda arpa, buğday, susam vb bitkiler yeşertilir. Ancak, Türkmenler, yeşertilmeye çalışılan bu bitkilerden hangisi önce yeşerirse, o yıl ilgili mahsulün daha bol, daha verimli olacağına inanırlar. Bunun için erken yeşeren mahsul hangisi ise, o yıl o mahsul ekilir.

Devlet tarafından resmî olarak kutlanan Nevruz, Türkmenistan'da yeni bir günü, taze bir günü ve yeni bir devri sembolize eder. Türkmenler, ecdadından miras kalan millî

âdetlerini, geleneklerini, göreneklerini bu bayramla yaşatmışlardır, denebilir. Nevruz, ilkbaharın başlaması, arzuların gerçekleşmesi, bolluğun, bereketin yaşanması ümididir.

5. Nevruz’la İlgili Çeşitli Dinî Rivayetler

Türk kültürünün gelmiş geçmiş en büyük medeniyetlere kaynaklık ettiği, tarihi seyir sırasında bünyesine çeşitli kültür unsurları aldığı ve bunlarla az çok bütünleştiği bilinmektedir. Başlangıcı Türk yaratılış destanlarına, efsanelerine, Türk milletini birbirine kenetleyen demir dağlar eritilerek çıkılan Ergenekon’a, beş bin yıllık Türk tarihine dayanan, Türk gelenek ve görenekleriyle zenginleşen Nevruz, Hunlardan günümüze kadar farklı isimlerle kutlana gelmiştir.

Türklerde İslâmiyet öncesi dönemlerde, Türk takviminin ilk günü olarak kabul edilen ve diriliş, yeniden canlanma, filizlenme, yeşerme, uyanma, yani bir tabiat/mevsim töreni şeklinde kutlandığı düşünülen Nevruz, aslında sadece bir tabiat, aşk, bolluk, bereket, dostluk, kardeşlik, emek, sanat, sevgi, güzellik, nezaket, şefkat, merhamet bayramı değil, aynı zamanda gelenek, görenek, örf, âdet, töre, kültür, yeniden tarih sahnesine çıkış, kısaca tarihî hafıza bayramıdır.

İslâmiyet’ten önce ‘Gök Tanrı’ inancında yaygın olarak icra edilen söz konusu Nevruz/tabiat/mevsim törenleri bir müddet dinî bayram gelenekleriyle iç içe yaşatılmış, birbirlerine karıştırılmış ve yerini zaman içerisinde Nevruz tören ve inançlarının hâkim olduğu Türk bayram törenlerine bırakmıştır.

Türkler, İslâmiyet öncesi dönemlerde, insanlara yeni bir yılın, yeni bir hayatın mutluluğunu yaşatan tabiat/mevsim bayramlarındaki uygulamaları, İslâm dinini kabul ettikten sonra da dinî bayramlardaki çeşitli eğlencelere ve kutlamalara taşımışlardır. Hatta, Nevruz kültürü, Nevruz törenleri, Nevruz uygulamaları zaman içerisinde Nevruzla ilgili çeşitli dinî inançların, rivayetlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Nevruz kutlamalarıyla ilgili bu rivayetlerden biri, Türkmenistan’da karşımıza çıkmaktadır. Bu rivayete göre, Hz. Süleyman yüzüğünü kaybedince hükümdarlığını da kaybeder. Kırk gün sonra yüzüğünü bulup getirirler. O zaman tekrar hükümdar olur. Kendisini kutlamaya gelirler. O sırada kuşlar Hz. Süleyman’ın başına toplanırlar. Bunu gören Farslar, ‘Nevruz amed’ yani ‘yeni gün geldi’ der ve bu günün adını Nevruz koyarlar. Hz. Süleyman, rüzgâra kendisini gezdirmesini emreder. Rüzgâr onu gezdirirken rastladığı bir kırlangıç, ‘Padişahım, yolunu değiştir; yoksa yuvamdaki yumurtalarımı ezeceksin’ der. Hz. Süleyman yolunu değiştirir ve yeryüzüne iner. Kırlangıç gelip onun yoluna su serper. Bundan dolayı Nevruz’da yere su serpilir (Maksetof, 1996: 269-273; Kabul, 1996: 221-229).

İslâmiyet'ten önce Araplar arasında görülmeyen Nevruz kutlamalarına, özellikle Türk Nevruz geleneğine birtakım İslâmî unsurların İran'dan geçmiş olabileceği düşünülmektedir. Belki de Nevruz, ilk defa İran coğrafyasında İslâmî bir kimliğe büründürülmüş ve buna bağlı olarak yeni birtakım rivayetler ortaya çıkmıştır (Çay, 1991: 21-23; Akçora, 1999: 22-23). Bugün Anadolu'nun Iğdır ve çevresi başta olmak üzere birçok yerinde bu dinî rivayetlerden bazıları hâlen yaşatılmaktadır.

Günümüzde Iğdır ve yöresinin sözlü geleneğinde, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ne dair çeşitli uygulamaların yaşatıldığını görüyoruz. Meselâ, Nevruz adı verilen bu günle başlayan her yeni yıl, bir hayvana nispet edilir. 21 Mart'la başlayan her yeni yıl, mensup olduğu hayvanın adını alır. Bu hayvan, ait olduğu yılın kaderini belirler. İşte, Iğdır ve yöresinde sözlü gelenekte yaşatılmaya çalışılan ve On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde (Turan, 1941: 24-25) karşımıza çıkan bu uygulamaların benzerlerine de rastlanılmaktadır. Nitekim, Nevruz'un, yeni yılın başlangıcı olduğuna; yeni yılın başladığı gece yarısı, canlı cansız bütün varlıkların Allah'a secde ettiğine inanılmaktadır. Ayrıca, Nevruz'da Hz. Adem'in yaratıldığına; Hz. Yunus peygamberin balığın karnından kurtulduğuna; Hz. Ali'nin doğduğuna, Hz. Fatma'yla evlendiğine ve halife olduğuna dair inançlar hâlen yaşatılmaktadır^{iv}.

İslâmiyet'ten önce mitolojik, tarihî, dinî birtakım özellikler taşıyan; Türk boyları arasında birtakım dinî, tarihî, mitolojik ve efsanevî özellikler kazandırılarak Türk milletinin millî bayramı olarak kabul edilen; Ergenekon, yeni gün, Sultan Nevruz gibi adlarla, diriliş, Ergenekon'dan çıkış, yeniden doğuş ve bahar bayramı anlamında kutlanan Nevruz'a, yukarıdaki rivayetten de anlaşılacağı gibi İslâmiyet kabul edildikten sonra da birtakım dinî uygulamalar dahil edilmiştir. Böylece Nevruz'un her şartta kutlanması gerektiği hususu, bazı dinî sebeplere bağlanmak istenmiştir. Bu çerçevede Nevruz Bayramı'nı dinî birtakım sebeplere bağlayan çeşitli rivayetler ortaya çıkmıştır.

Meselâ, Nevruz Bayramı'nın kutlanmasına temel teşkil edecek tarihî hâdiselerin başında Urfa'da ateşe atılan Hz. İbrahim peygamberin Nevruz'da kurtulduğu ve Hz. Muhammed'e 'bu gün' peygamberlik verildiği; Hz. Peygamberin 'bu gün' Hz. Ali'yi kendisine vekil tayin ettiği (Aytaç, 1995: 111-118; Hüseyin, 1995: 315-321); Hz. İbrahim'in putları kırdığı (Güngör, 1995:31-36) şeklindeki rivayetler yer alır. Bu gün, aynı zamanda kâinatın yaratıldığı birinci gün; meleklerin yaratıldığı gün; dünyanın ilk defa dönmeye başladığı gün; zamanın başlangıç günüdür (Kabul, 1996: 221-229; Maksetof, 1996: 269-273).

Ayrıca, bugün bazı Türk boyları arasında 'Nevruz günü'nde, dünyanın yaratılmasının tamamlandığı; Hz. Adem'in yaratıldığı çamurun yoğrulduğu; Hz. Adem yaratıldığı; Allah'ın, insanları ilk defa yarattığında koç burcunda topladığı yıldızlara feleklerinde dönme emrini verdiği; Cennette kendilerine yasak edilen meyveden yedikleri

için Serendip/Seylan Adası'na atılan Hz. Adem'le, Cidde'ye kovulan Hz. Havva'nın tövbesinin kabul edildiği; Hz. Nuh'un gemisinin tufan sırasında Ağrı Dağı'nın tepesine oturduğu; Hz. Nuh'un tufandan sonra, Sürmeli Çukuru'nda/Iğdır Ovası'nda karaya ayak bastığı; kardeşleri tarafından kuyuya atılan Hz. Yusuf'un kurtarıldığı; Hz. Musa'nın ordusuyla birlikte Kızıldeniz'i geçtiği; Hz. Yunus'un kendisini yutan balığın karnından çıktığı; Hz. Ali'nin doğduğu; Hz. Ali'nin Hz. Fatma'yla evlendiği; Hz. Ali'nin, halife seçildiği şeklinde çeşitli dinî rivayetler vardır (Çay, 1991: 21-23; Onk, 1972: 120-121). Bunlardan birçoğu Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi özellikle Iğdır ve çevresinde hâlen yaşatılmaktadır

Menşei, Hz. Adem'in yaratılışıyla da benzerlik gösteren Türklerin yaratılış efsanesindeki hâdiseler neticesinde meydana gelen yaratılışa kadar dayandığını söyleyebileceğimiz Nevruz kutlamaları, Çin kaynaklarının ortaya koyduğu gibi Hun şölenleriyle devam ettirilmiş ve bu geleneklerin bir kısmı günümüze kadar gelmiştir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında tarihî seyir içerisinde birtakım dinî unsurların da yüklendiği Nevruz'un bütün Türk boyları arasında kutlanan millî bir bayram olduğu söylenebilir. Aslında Nevruz'un ne İslâm tarihiyle ne de Zerdüştlükle ilgisinin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü, Nevruz'un menşei, ilk Türklerin yaratılış destanlarına kadar uzanmaktadır. Şamanizm inancının, en eski Türk düşünce sisteminin esasını etkilediği bilinmektedir. Şaman törenleri sırasında ateşin üzerinden atlanması gibi uygulamaların Nevruz törenlerinde görülmesi bunun açık bir göstergesidir. Eski Türkler arasında görülen ve mukaddes sayılan çeşitli uygulamaların daha sonra Farslar kanalıyla ateşperestlere geçtiği anlaşılmaktadır.

6. Nevruz ve Kava Efsanesi

Bugün Müslüman, Hristiyan, Musevî, Şaman inançlı bütün Türk boyları arasında kutlanan Nevruz Bayramı'nı, İsfahanlı Demirci Kava mitolojisine bağlayarak bir isyan yıldönümüne dönüştürmeye çalışan çevrelerin varlığı bilinmektedir.

Bazı kaynaklarda 'Dahhak' şeklinde kaydedilen bu kelime, Zerdüş'tün kitabı Avesta'da 'Azidahaka' [yılan, ejderha], Pers kaynaklarında 'Azdahag' olarak geçmektedir. İşte kökü dışarıda, uzantıları içeride bulunan bazı çevreler Nevruz'u, Fars kaynaklarında bir Arap kralı olarak belirtilen Dahhak'ın öldürülüşünün yıldönümü olarak kabul ettirmeye çalışmaktadırlar (Tutar, 2004: 18-26).

Firdevsi'nin Şehnamesi'ndeki efsaneye göre, bir Arap olan Dahhak [Dahhak-ı Tâzi, Arap Dahhak] (Firdevsi, 1967: 425-426), Cemşid'ten sonra İranî ve Turanî kavimlerin tahtına oturur. Bin yıl saltanat süren Dahhak'ın iki omzunda insan beyniyle beslenen iki kara yılan çıkar. İşte bu iki yılan, insan beyniyle beslendiği müddetçe Dahhak

rahat eder. Aksi hâlde şiddetli ağrılar, acılar çeker. Neticede beş yüz yıl padişahlık yapan Feridun tarafından yakalanıp Demavend Dağı'nda öldürülür. İnsanlar sevinir ve o günü Nevruz'un başlangıcı olarak kabul ederler (Firdevsi, 1967: 46-58, 94-99).

Hint mitolojisinden İran mitolojisine, oradan da İslâm mitolojisine geçen rivayete göre ise, Hz. Nuh'un oğlu Yafes'in neslinden gelen Dahhak, omzundaki yılanları insan beyniyle besler. Bundan dolayı iki oğlunu kaybeden İsfahanlı Kava adlı bir demirci etrafında toplanan halk Dahhak'ı öldürür ve o günü bayram ilân ederler (Tutar, 2004: 18-26). Halbuki, Firdevsi'nin Şehname adlı eserinde babasını öldürüp (Firdevsi, 1967: 48-50), onun yerine geçen Dahhak'ı İsfahanlı demirci Kava değil, İranlıların ve Turanlıların efsanevî hükümdarı Feridun öldürür.

Şehname'ye göre Feridun, hükmettiği geniş toprakları oğulları arasında pay eder. Rum ve Batı'yı 'Batı Padişahı' olarak bilinen Selm'e; Türkistan ve Çin'i yani Turan'ı Tur'a; İran'ı da İreç'e verir (Firdevsi, 1967: 120-121). Ayrıca, Şehname'de İranî ve Turanî kavimlerin Feridun'un Tur ve İreç adlı oğullarının soyundan geldiği belirtilir. Fakat, Kava'nın sadece İsfahanlı bir demirci olduğu ifade edilerek etnik kökeni hakkında bilgi verilmez. O halde Kava'nın, tarih boyunca en çok Farsların ve Türklerin yaşadığı ve onların idaresinde kalan İsfahan şehrinden olması onun Fars veya Türk olma ihtimalini de gündeme getirmektedir.

7. Sonuç

İslâmiyet'ten önceki dönemlerde Türkler arasında yaygın olan 'Gök Tanrı' inancında da görülen Nevruz'da Tanrı, tabiat ve insan münasebetleri artar. Bu tarihte tabiat canlanmaya başladığı için yeryüzünde birtakım değişiklikler meydana gelir. Türkler de tabiatın canlanmasıyla meydana gelen bu değişikliklerin başlangıcı olarak 21 Mart Günü'nü Tanrı'ya şükretmenin bir ifadesi şeklinde yorumlamış ve özel bir gün olarak kutlaya gelmişlerdir.

Tarihte hem yılbaşı hem de ilkbaharın başlangıcı olarak kutlanan Nevruz Bayramı, farklı şekillerde ve farklı adlarla da olsa Doğu Türkistan'dan Balkanlara kadar olan geniş bir coğrafyada yaşayan bütün Türk boyları arasında yüzyıllardan beri kutlanmaktadır

Ergenekon'dan çıkışta demir dağın eritilmesiyle dirilen atalarının ruhlarıyla yanmaya başlayan gönülleri tutuşturan Nevruz ateşi, binlerce yıl hiç sönmeden yanan ve gelecekte de yanmaya devam edecek olan 'Türk kültür ocağı'nda binlerce atalar ruhunu ısıtacak, Nevruz gülleri geleceğe umut saçacaktır.

Birlik ve beraberliğin sağlanmasında büyük bir yaptırım gücü olan Nevruz'da ana baba, büyükler, konu komşu, eş dost ve hastalar birtakım hediyelerle ziyaret edilir,

küskünler barıştırılır. Nevruz aynı zamanda işe başlama günüdür. Özellikle tarımla uğraşanlar bayramdan sonra işe başlarlar.

Tabiat şartlarında meydana gelen değişiklikler aylara, yıllara ve mevsimlere göre değişir. Bu değişimlere bağlı olarak çeşitli canlı ve cansız varlıklar da farklılaşır. İnsanlar da çalıştığı ölçüde hem tabiattan hem de zamandan istifade ederek Tanrı'ya şükreder. İşte, millî kültür, millî uyanış, kendine dönüş, millî kimliğini idrâk etme günü, millî şuur günü olarak kutlanan Nevruz, Türklerin tabiatın dirilişini alkışladığı ve yeni yılın başlangıcı olarak kabul ettiği bir bayramdır.

Bugün Türk kültür coğrafyalarında tabiatla iç içe yaşayan, toprağı 'ana' olarak vasıflandıran Türklerin Nevruz geleneğinin, menşe itibarıyla Alevîlikle, Bektaşilikle, Sünnilikle, Şiilikle doğrudan doğruya hiçbir bağlantısı yoktur. Sadece, Türklerin İslâmiyet'ten önce kutladıkları mevsim bayramlarının dinî bir bayram olarak telakki edilmesi söz konusudur. Çünkü Türk inanç tarihi içinde Nevruz'un menşei, İslâmiyet'ten çok daha öncelere giden bir mevsim bayramı kutlama geleneğine dayanır. Kısacası Nevruz, bir dinin, bir yolun, bir mezhebin bayramı değil Türk'ün an'anevi bayramıdır.

Türkler arasında yaratılış efsanelerine bağlı olarak yaşatılan, kaynaklara göre tarihî seyir içerisinde bünyesine çeşitli inançlardan birtakım unsurlar alan çok eski bir geçmişe sahip olan yeni gün, yenilik, yılın başlangıcı, tabiatın canlanması anlamında kullanılan, baharın gelişini ve takvim değişikliğini müjdeleyen Nevruz, Türk dünyasına ortak kültür mirası olarak intikal etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temeline millî harç olarak Türk kültürünü koyarak Türk milletinin bütün değerlerine önem veren Mustafa Kemal Atatürk de 22 Mart 1922'de Ankara'nın Keçiören semtinde Nevruz şenlikleri tertip ettirmiş ve kendisi de Nevruz Kutlamaları'na bizzat katılmıştır (Genç 1996: 9-15).

Nevruz Bayramı'nın ağırlıklı olarak tabiatın yeniden diriliş anlamında günümüze kadar Sibiry'a'nın kuzeyinde yaşayan Türklerden Anadolu'ya, Balkanlara kadar Altay, Azerî, Başkurt, Çuvaş, Gagauz/Gökoğuz, Gaşgayî, Hakas, İdil-Ural, Kazak, Kırgız, Karaçay-Malkar, Kazan, Karakalpak, Kumuk, Nogay, Özbek, Saha, Saka, Salar, Şor, Tatar, Tuva, Türkmen, Uygur, Yakut vb. Müslüman, Hristiyan, Musevî, Göktanrı, Şaman inançlı bütün Türk boyları arasında kutlanması, onun dinî kaynaklı olmadığını gösterdiği gibi başka milletlere ait bir kültür değeri olmadığını da göstermektedir.

Binlerce yıl önce bahar bayramı, bahara ulaşma, bolluk, bereket, dayanışma, dostluk, kardeşlik, diriliş, dirlilik düzenlik, kötülüklerden korunma, sevgi, umut, Tanrı'ya şükretme, yeni gün, yeni yıl, yeniden doğuş, yılbaşı anlamında kutlanan Nevruz'un millî birliğimizin ve millî bütünlüğümüzün en güzel sembollerinden biri olarak kutlanmasını diliyorum.

ⁱ Nevruz Bayramı'ndan on on beş gün önce temizlenen belli bir miktar buğday, telis veya sofraya bezinin üzerine serilip üzeri örtülür. Belli aralıklarla su serpilerek yeşertilir. Buğday hafif filizlenince buradan alınıp dövülür. Daha sonra da büyük kazanlarda kaynatılır, pişirilip servis yapılır.

ⁱⁱ Büyük iğne.

ⁱⁱⁱ [Bu kelime aldığımız kaynakta 'fenası' şeklinde yazılıydı. Kanaatimizce, Türkiye Türkçesine aktarılırken karşılık olarak böyle yazılmıştır. Bunun için biz 'fenası' kelimesinin yerine aynı anlama gelen ve kafiyeyi bozmayan 'yamani' kelimesini kullandık.]

^{iv} Merhume Fatma ninem, Hz. Ali'nin halife olduğu günü, Nevruz bayramı olarak ilân ettiğini anlatırdı. Ninemin anlattığı çeşitli rivayetlerden birine göre, Hz. Ali, halife olduğu gün herkes hazırladığı hediyelerle onu tebrik etmek için ziyarete gider. Hz. Ali'nin Nevruz adlı hizmetçisi de ziyarete gelen insanların getirdikleri çeşitli hediyeleri görünce, bütün serveti olan bir yumurtayı, su dolu bir kazana koyduğu saman ve soğan kabuğuyla pişirmek suretiyle boyar ve Hz. Ali'nin ziyaretine gidip takdim eder. Hz. Ali, Nevruz'un bu davranışından çok memnun olur ve bu günün her yıl Nevruz Bayramı olarak kutlanmasını ister.

KAYNAKÇA:

ABDİYEV, Anara (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Fatma Zehra Esmeray], "Bahar Müjdesi", **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara 1996, s. 321-324. AKMY.

AHUNDOV, Ehliman (1978), **Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri**, Hzl. Semih Tezcan, Ankara, s. 27, 434-436.

AKÇORA, Ergünöz (1999), **Tarimizde ve Kültürümüzde Nevruz**, Elazığ, ELESKAV, s. 22-23; 31-33; 39-48;50-52.

AKSOY, Mustafa (2004), "Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı", **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Nevruz Özel Sayısı**, 12 (24), Ankara, s. 27-48.

ANNAKILIÇEV, Kazakbay (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Güçmurat Sultanmurat, "Bağımsız Türkmenistan'da Nevruz Bayramı", **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 101-106.

ARSLAN, Ahmet Ali (1995), "Amerika Kızılderili Kabileleri ve Türk Dünyasında 'Yeni Yıl Başı' Merasimlerinde Paralellikler", **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 251-270. AKMY.

ASKAROV, Akhmatali (1995), [Türkiye Türkçesine aktaran Hüseyin Özbay], "Özbekistan'da Nevruz Tekrar Halkın Bayramı Oldu", **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 237-243. AKMY.

AŞIROV, Annagurban (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Güçmurat Sultanmurat], "Türkmen Edebiyatında Nevruz", **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 107-110. AKMY.

ATALAY, Besim (1985), **Divanü Lûgat-it Tercümesi**, Ankara, C. I, s. 345-347. TDK. .

AYTAÇ, Pakize (1995), "Nevruz Üzerine Bir Sohbet", **Nevruz**, Ankara, s. 111-118. Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, AKMY.

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, Bakı 1983, C. 3, s. 422, Azerbaycan Élmiler Akademiyası Élm Neşriyatı.

Azerbaycan Sovét Énsiklopediyası, Bakı 1983, s. 284.

ÇAY, Abdulhaluk (1991), **Türk Ergenekon Bayramı Nevruz**, Ankara, s. 21-23, 27, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü ınları.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1970), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, s. 994.

DURDUYEVA, Amangül (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Güçmurat Sultanmurat], “Türkmen Folklorunda Nevruz Bayramı”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 139-146. AKMY.

EFENDİYEV, Paşa (1985), **Azerbaycan Şifahi Xalq Edebiyatı**, Bakı, s. 78-79. Maarif Neşriyatı.

ELİBEYZADE, Élmettin (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Mustafa Kalkan], “Nevruz ve Kurban Bayramının Geçmişi 1200 Yıl”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 147-154. AKMY.

ERCİLASUN, Ahmet Bican vd. (1991),**Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Ankara,C.I,648-649.

Ereb ve Fars Sözlere Lügeti, Bakı 1985, s. 484, Yazıçı [neşriyatı].

EREN, Hasan (1988), vd, **Türkçe Sözlük**, Ankara, C. 2, s. 1084. TDKY.

Firdevsi, **Şehname, I**, (1967), (Çeviren: Necati Lugal) Ankara, s. 38, 46-58; 94-99; 120-121;431-432

GENÇ, Reşat (1995), “Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 15-23. AKMY.

GENÇ, Reşat (1996), “Açış Konuşması”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 9-15. AKMY.

GOLKARİAN, Kadir (1995), “Tarihte Nevruz ve Azerbaycan Folklorunda Olduğu Değeri”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 127-133. AKMY.

GÖZAYDIN, Nevzat (1996) “Bahar BayramıYayına Tarihî Yönden Bir Bakış”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 155-160. AKMY.

GÜNAY Ünver, GÜNGÖR Harun (1998), **Türk Dini Tarihi**, Kayseri, s. 55-56. Laçin Yay.

GÜNGÖR, Hârun (1995), “Önasya Kültürlerinde Yeniden Doğuş ve Türkler’de Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 31-36. AKMY.

GÜNGÖR, Hârun (1996), “Kama – Ural Çuvaşlarının Yeni Yıl Bayramı Nartukan”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 161-166. AKMY.

GÜZEL, Abdurrahman (1995), “XIV-XV. Yüzyıl Edebiyatında Nevruz ve Nevruzîyeler” **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 95-104. AKMY.

GÜZEL, Abdurrahman (1996), “Türk Kültüründe Nevruz ve Millî Birlik - Beraberlik”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 167-181. AKMY.

HACIYEVA, Maarife (1995), vd. **Azerbaycan Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Samsun, s. 164.

HEYET, Cevat (1995), “Nevruz Bayramı İran’da”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 119-124. AKMY.

HÜSEYİN, Nizameddin (1995), [Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Nuraniye H. Ekrem, Reşide Gürses], “Uygurlarda Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 315-321. AKMY.

İBRAYEV, Şakir (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Medine Ahmetova], “Kazak Folklorunda Nevruz”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 189-193. AKMY.

İDRİSÎ, Habib (1995), “Eski İran ve Azerbaycan Eyaletinde Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 135-145. AKMY.

İLTEBİR, Ablikim (1996), Günümüzde Uygur Türklerinde Eski Törelere ve Nevruz”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 209-220. AKMY.

İNAN, Abdülkadir (2000), **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Ankara, s. 21. TTK .

KABUL, Nur Ali (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Ümid Necmeddin], “Özbekistan’da Nevruz Yani Yeni Gün’ün Şiir ve Şarkıları”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 221-229. AKMY.

KARATAY, Olcabay (1995), “Kırgız Tarihi ve Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 229-232. AKMY.

KAZBEKOV, Muhtar (1993), [Kazak Türkçesinden Aktaran: Süer Eker], “Nevruz Ulıstın Ulu Küni: Ulıs Kün (Ulusun Ulu Günü: Ulus Gün)”; Süer Eker, Ahmet Abatoğlu, **Ulusun Ulu Günü Nevruz**, Ankara, s. 1-25.

KEMALOV, Sabır (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Kudaybergen Elubaev], “Karakalpaklarda Nevruz”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 255-259. AKMY.

KORABOYEV, U. (1993), [Özbek Türkçesinden Aktaran: Ahmet Abatoğlu], “Özbekistan’da Nevruz”, Süer Eker, Ahmet Abatoğlu, “Nevruz Ulıstın Ulu Küni: Ulıs Kün (Ulusun Ulu Günü: Ulus Gün)” **Ulustın Ulu Günü Nevruz**, Ankara, , s.45-59.

KUZGUN, Şaban (1995), “İslâm Tarihi KaynaklarıYayına Göre Nevruz Bayramı”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 105-109. AKMY.

MAKSETOF, Kabıl (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Kudaybergen Elubaev], “Ebû Reyhan El- Beyrûnî ve Nevruz Hakkında”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 269-273. AKM .

MİRZE, Ağalar (1989), İntiqam Mehdiyev, **Novruz Töhfeleri**, Bakı, s. 13.

MURATOĞLU, Mâlik (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Mustafa Kalkan], “Nevruz ve Onun Özbek Halk Edebiyatında Terennüm Edilişi”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 281-292. AKMY.

NAZAR, Khuday (1996), “Afganistan Türklerinde (Güney Türkistanlılarda) Nevruz Kutlamaları”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 299-301. AKMY.

Nevruz [maddesi], **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1988, C. 9, s. 233-234.

OĞUZ, M. Öcal (1996), “Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 303-308. AKMY.

ONK, Nizamettin (Eylül 1972), “Aras Boyu Örf ve Âdetleri: Nevruz Bayramı”, **Türk Kültürü**, S. 119, s. 120-1216.

ÖGEL, Bahaeddin (2003), **Türk Mitolojisi, (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, Ankara, s. 485-486, TTKY.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, MEBY.

RAHMAN, Abdulkerim (1995), [Türkiye Türkçesine Aktaranlar: E. Emet, A. Çelikbay], “Tarihten Günümüze Doğu Türkistan’da Nevruz Kutlamaları”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 221-227. AKMY.

RESULZADE, M. Emin (Mart 1954), “Nevruz Bayramı”, **Azerbaycan**, Yıl: 3, Sayı: 12-(24) s. 5-7.

SÜLEYMAN, Ahmet (1995), “ Başkurt Halkının Millî Bayramlar Sisteminde Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 181-188. AKMY.

TULUM, Mertol vd. (1991) **Temel Türkçe Sözlük, Şemseddin Sâmî, Sâdeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, C. 3, s. 989. Tercüman Genel Kültür Yay.

TURAN, Osman (1941), **On İki Hayvanlı Türk Takvimi**, İstanbul, s. 24-25. DTCFY.

TUTAR, Hasan (2004), “Mitolojide ve Yaşanan Durumuyla Nevruz” **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Nevruz Özel Sayısı**, 12 (24), Ankara, s. 18-26.

YUVALI, Abdulkadir (1995), “Nevruz Günleri ve Çarşamba Günleri”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 53-61. AKMY.

THE IMPACT OF PUBLIC INSTITUTIONAL QUALITY ON ECONOMIC GROWTH IN EU COUNTRIES: PANEL DATA ANALYSIS

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Alper ÖZMEN

AB Ülkelerinde Kamudaki Kurumsal Kalitenin Ekonomik Büyüme Etkisi: Panel Veri Analizi

Yazar(lar) | Author(s)

Tufan SARITAS¹

Alper ÖZMEN²

ARTICLE

INFORMATION

Submission Date : 03/05/2021
Accepted Date : 21/05/2021

Keywords:

Public Administration, Institutional Quality, Growth, European Union, Panel Data Analysis

JEL Codes:

H83, F10, G18, G19

ABSTRACT

There are many empirical studies in the literature about the relationship between institutional factors and economic performance. In some of these studies, one-way relationships were observed among the relevant variables, and bilateral relationships were observed at others. In this research, based on the available literature, the possible impact of public institutional quality on economic growth in EU countries for the period of 2002-2019 was investigated. The institutional quality series used in the study; It was created by taking the arithmetic mean of the values of the series government efficacy, regulatory quality, control of corruption, rule of law, accountability, political stability, and absence of violence / terrorism. In the findings obtained; It has been determined that the higher the institutional quality in the public, the higher the economic growth.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 03/05/2021
Makale Kabul Tarihi : 21/05/2020

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Kurumsal Kalite, Büyüme, Avrupa Birliği, Panel Veri Analizi.

JEL Kodları:

H83, F10, G18, G19

ÖZ

Literatürde kurumsal faktörler ve ekonomik performans arasındaki ilişkiye dair birçok ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazısında ilgili değişkenler arasında tek yönlü bazısında ise çift yönlü ilişkiler gözlemlenmiştir. Bu çalışmada mevcut literatüre dayanarak, 2002-2019 dönemi için AB Ülkelerindeki kamudaki kurumsal kalitenin, ekonomik büyüme üzerindeki olası etkisi araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan kurumsal kalite serisi; Hükümet etkinliği, düzenleyici kalite, yolsuzluğun kontrolü, hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik, siyasi istikrar ve şiddetin / terörizm yokluğu değerlerinin aritmetik ortalaması alınmak suretiyle oluşturulmuştur. Elde edilen bulgularda; kamudaki kurumsal kalite arttıkça, ekonomik büyümenin de arttığı tespit edilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisat Bölümü, ORCID No: 0000-0003-1728-2377, e-posta: tufansaritas@gmail.com

² Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID No: 0000-0002-4185-4382, e-posta: aozmen@ogu.edu.tr

1. Introduction

The institutional approach focuses on economic, legal and political institutions and suggests that the market system will provide incentives for market participants to invest in human and physical capital and develop innovative production methods if appropriate institutions are found (Artan and Hayaloğlu, 2014:351). From this aspect, politics and public administration are closely related to the efficiency of an economy in a country. The disfunction of rules of the economic environment, choosing the rules of the game by politicians or by powerful interest groups within the frame of their utility maximizing; these facts drives the market away from efficiency and creates an obstacle to economic growth. There are many studies suggesting that regulations should be made by the state in order to remove such barriers, which are mostly seen in less developed countries. Therefore, many variables representing institutions such as economic freedom, property rights, rule of law, and political structure are included in the growth models in studies that question the determinants of economic growth. As a result of the studies carried out, a strong consensus has been reached that there is a positive relationship between institutional quality and economic growth. (Aytun and Akın, 2014:90). In this study; the effects of six variables on economic growth are investigated. These variables are; state effectiveness, regulatory quality, control of corruption, rule of law, accountability, political stability and the absence of terrorism.

Government effectiveness; It is qualified mostly by the quality of public services and officials, the degree of independence from political pressures, the quality of policy formulation and implementation, and the reliability of the government's commitment to such policies (Apaza, 2009:139). The change in the approach to the role of the state has affected public administration structurally and functionally. With the concept of New Public Management, the operation of the state on the basis of efficiency and according to private sector techniques and methods has been the dominant paradigm after 1980. This approach; It has integrated concepts and practices such as market, competition, mission, result orientation, performance, participation, transparency, entrepreneurship and quality in management into public administration. In this context, the search for efficiency and productivity encourages new institutional arrangements in public administration. Rational distribution of public services among units; establishment of regulatory and supervisory organizations with new units for new service areas; are an example for establishment of steering and monitoring units for reform studies (Akyel and Köse, 2010:10-15).

Regulatory Quality is the government's ability to impose strong economic policies and regulations to encourage and ensure private sector development (Apaza, 2009:139). The quality of the regulatory system; it includes that non-restrictiveness of the

government, encouraging the private sector and to be able to create and implement policies that don't increase costs (Yendi, 2011:360).

Controlling corruption, expressed as the abuse of public power for private gain, is a challenging task. It is alleged that actors rely on monopoly power over a good or service, have discretion over how that good or service is allocated, and may engage in more corruption in cases where adequate accountability measures are not implemented. In this context, reducing monopolies; reducing discretion over the allocation of a good or service; Increasing the adequacy of the accountability mechanisms of the actions of an individual may be the solution. As an anti-corruption measure, the introduction of harsh sanctions, the establishment of new and stricter laws, and the initiation of institutional reforms have an important place (Graycar and Sidebottom, 2012:385-386).

There is no global agreement on the definition of the term "rule of law". Theorists at least agree that the definition requires everyone, including the government, to be accountable to the law. Rule of law; It requires measures to ensure equality before the law, accountability before the law, justice in the application of law, legal transparency and avoidance of arbitrariness, separation of powers, participation in decision-making, adherence to the principles of legal certainty (McKay, 2015:12).

Liability in public administration; It can be defined as the obligation to explain the decisions taken, works and expenses made by the management to the relevant authorities, to explain the reasons and justify them. Everyone who uses public authority and resources should be accountable to the relevant authorities on administrative, financial, legal, ethical and performance issues due to this power and resource use (Eryılmaz, 2018:383).

Political stability and the absence of violence means that the government is unlikely to be destabilized by violence or by unconstitutional means, including terrorism. (Apaza, 2009:139). One of the main arguments that these studies are based on is that uncertainty interferes with economic decision-making processes such as investment, production and employment. As a matter of fact, if there is a high probability of a change in management, there is an uncertainty about the changes which the new government will take in related policies. As a result of that fact, economic players who do not want to take risks can take a step back in these matters and even resort to alternatives such as investing abroad and exit the economy. Foreign investors, who like stable political environments, leave or do not prefer the economy which is questioning. All these factors negatively affect the growth of GDP. (Karahan and Karagöl, 2014:2).

2. Literature

It is seen that the relationship of institutional factors, which are represented by very different variables in the literature, with growth, has been intensively examined empirically in many studies. In this context; In the studies performed by Helliwell (1994), Burkhart and Lewis-Beck (1994), where democracy is used to represent institutional quality, causality relationships from institutional quality to economic growth have been observed. Again, Maura (1995) determined a causality relationship from institutional quality to economic growth in his study. Together with, in a study by Martin (1997) where institutional quality is represented by property rights and the rule of law; It has been determined that institutional quality has a positive effect on economic growth.

Using corruption as an institutional quality variable, Tanzi and Davodi (1997) found in their study that corruption causes a contraction on investments. Olson et al. (2000), in their study, investigated the effect of governance on productivity and in the results they obtained; They found that institutional factors are an important determinant of productivity increases.

Dollar and Kraay (2000) found in their study that the rule of law have increased real per capita income. However, they observed that democracy did not have a strong effect on income. Dawson (2003) observed a bidirectional causality relationship between freedoms and economic growth which he used them as an institutional quality variable. Again, Vega and Alvarez (2003) found in their study that they represented institutional quality with freedoms, that economic growth had a positive effect on institutional factors. Ulubaşoğlu and Doucouliagos (2004), on the other hand, found that political and economic freedom increases economic growth in their studies, which they represent with political and economic freedom.

Huynh and Chavez (2009) empirically examined the impact of governance on growth in 127 countries in their study. In the findings they obtained; Voice and Accountability, Political Stability and Absence of Terrorism, Rule of Law which are among the institutional factors, have significant statistical relationships with economic growth. Siddiqui and Ahmed (2010) investigated the effect of institutional quality on economic growth in 43 countries. In their findings, they determined that there is an important relationship between economic growth and institutional quality.

In addition to these; Lau et al. (2014) In their study examining Malaysia for the period 1984-2008; Nawaz et al. (2014) in their study of Asian economies for the period 1996-2012; Nguyen et al. (2018) in the study where they obtained 29 developing countries for the period of 2002-2015; Salman et al. (2019) observed the positive effects

of institutional quality on economic growth in the study they dealt with Indonesia, South Korea and Thailand for the period of 1990-2016.

3. Data and Method

In this study, the impact of public institutional quality on growth is analyzed with panel data analysis for the period of 2002-2019 in EU Countries³. The series used in the study; DLGOV series representing institutional quality in public, DLGDP series representing growth, DLGFCF series representing fixed capital investments and DLEMP series representing employment. Institutional quality (DLGDP) series; It was created by taking the arithmetic mean of 6 series that were obtained from the World Bank and representing institutional factors. Similarly, in the studies of Güney (2016) and Şahin (2018), the arithmetic average of these 6 institutional factors was formed and the institutional quality series in the public was created. These 6 series in which the corporate quality series in the public is created are; Government Effectiveness, Regulatory Quality, Control of Corruption, Rule of Law, Voice and Accountability, Political Stability and Absence of Terrorism series. The "percentile rank" forms of these series obtained from the World Bank were preferred. In this form, related variables take a value between 0-100. Summary information regarding the series is shown in the table below.

Table 1. Data and Sources

<i>Variable Code</i>	<i>Variable Name</i>	<i>Source</i>
<i>DLGDP</i>	<i>GDP (constant 2010 US\$)</i>	<i>World Bank</i>
<i>DLGOV</i> $\left(\frac{a+b+c+d+e+f}{6}\right)$	(a) <i>Government Effectiveness (percentile rank)</i> (b) <i>Regulatory Quality (percentile rank)</i> (c) <i>Control of Corruption (percentile rank)</i> (d) <i>Rule of Law (percentile rank)</i> (e) <i>Voice and Accountability (percentile rank)</i> (f) <i>Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (percentile rank)</i>	<i>World Bank</i>
<i>DLGFCF</i>	<i>Gross fixed capital formation (constant 2010 US\$)</i>	<i>World Bank</i>
<i>DLEMP</i>	<i>Employment to population ratio, 15+, total (%) (modeled ILO estimate)</i>	<i>World Bank</i>

³ EU Countries covered in the study are; Germany, Austria, Belgium, Bulgaria, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Croatia, Holland, Ireland, Spain, Sweden, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Hungary, Malta, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia and Greece. Malta isn't included in the sample due to lack of data.

Logarithmic transformation is applied to all series. Descriptive statistics for the series are as follows:

Table 2. Summary Statistics About Data

<i>Variable</i>	<i>Obs</i>	<i>Mean</i>	<i>Std. Dev.</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>
<i>DLGOV</i>	442	-0.002	0.012	-0.074	0.067
<i>DLGDP</i>	442	0.022	0.036	-0.160	0.224
<i>DLGFCF</i>	442	0.024	0.108	-0.493	0.664
<i>DLEMP</i>	442	0.003	0.023	-0.135	0.063

Two different models were established in the study and growth was determined as the dependent variable in both models. In Model 1, the effect of public institutional quality series (DLGOV) on growth (DLGDP) series has been investigated. Similarly, in Model 2, the effect of public institutional quality (DLGOV) series on growth (DLGDP) series has been investigated. However, fixed capital investments (DLGFCF) series and employment (DLEMP) series are included in Model 2 as control variables. The econometric forms of the models are as follows:

$$DLGDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 DLGOV + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$DLGDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 DLGOV + \beta_2 DLGFCF + \beta_3 DLEMP + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

In the study, Pesaran (2004) CD LM Test was used to determine possible cross-sectional dependency in models. The reason why this test is preferred is that it is recommended to be used in the case of $N > T$ in the panel data set. If the probability value of this test is statistically significant at the 5% level, the " H_0 : There is no cross-sectional dependency" hypothesis is rejected and the " H_1 : There is a cross-sectional dependency" hypothesis is accepted. If the probability value of this test is not statistically significant at the 5% level, the hypothesis " H_0 : There is no cross section dependence" is accepted and the " H_1 : There is a cross section dependence" hypothesis is rejected.

As can be seen in the results of Pesaran CD LM Test, there is cross section dependency in models. For this reason, Pesaran (2007) CIPS Unit Root Test, which is one of the second generation unit root tests that can make consistent predictions even in case of cross section dependence, was used in the study in order to determine the stationarity in series.

F Test was used to determine the unit and time effects in the models. In determining the unit effect in the model, if the probability result of this test is statistically significant at the 5% level, the "H₀: No unit effect" hypothesis is rejected and the "H₁: There is a unit effect" hypothesis is accepted. On the other hand, if the probability result of this test is not statistically significant at the 5% level, the "H₀: No unit effect" hypothesis is accepted and the "H₁: There is a unit effect" hypothesis is rejected. Similarly, in the determination of the time effect in the model, if the probability result of this test is statistically significant at the 5% level, the "H₀: Time has no effect" hypothesis is rejected and the "H₁: Time has effect" hypothesis is accepted. On the other hand, if the probability result of this test is not statistically significant at the 5% level, the "H₀: Time has no effect" hypothesis is accepted and the "H₁: Time has effect" hypothesis is rejected. If there is both a time effect and a unit effect in the model, it is recommended to use two-way models (Yerdelen Tatoğlu, 2018: 141,171-173).

As it can be seen in the following parts of the study, it was understood that the models used in the study had both time effect and unit effect, so it was decided to use the "Within-Group Estimation Method", which is one of the two-way models. Further, another reason why this method is preferred is that it is recommended to be used in N> T or T> N situations (ibid, 145).

In the study, Hausman (1978) Test was used to determine the fixed and random effects in the models. Accordingly, if the probability value of the Hausman Test is statistically significant at the level of 5%, the "H₀: fixed effects model is valid" hypothesis is accepted and the "H₁: Random effects model is valid" hypothesis is rejected. Differently, if the probability value of the test is statistically insignificant at the level of 5%, the "H₀: fixed effects model is valid" hypothesis is rejected and the "H₁: Random effects model is valid" hypothesis is accepted.

As can be seen in the following parts of the study, it was understood that the fixed effects model was valid in the models in the study. For that reason, the Modified Wald Test (Greene, 2000), which is suitable for use in the fixed effects model, was used to determine the possible heteroscedasticity problem in the models. Accordingly, if the probability value of the test is statistically significant at the 5% level, the hypothesis "H₀: Variance is constant according to units" is rejected and the "H₁: Variance is not constant according to units" hypothesis is accepted. In this case, it is assumed that there is a heteroscedasticity problem in the model. Contrarily, if the probability value of the test is not statistically significant at the 5% level, the hypothesis "H₀: Variance is constant according to units" is accepted and the "H₁: Variance is not constant according to units" hypothesis is rejected. In other words, it is accepted that there is no heteroscedasticity problem in the model.

Baltagi-Wu Test (Baltagi & Wu, 1999) and Durbin-Watson Test (Bhargava et al., 1982), which are suitable for use in fixed effects model, were used to determine possible autocorrelation problem in models. If the values of Baltagi-Wu and Durbin-Watson Tests are less than 2, the "H₀: Autocorrelation coefficient equals zero" hypothesis is rejected and the "H₁: Autocorrelation coefficient is not equal to zero" hypothesis is accepted. In this case, it is decided that there is an autocorrelation problem in the model. None the less, if the value of Baltagi-Wu Test is greater than 2, the "H₀: Autocorrelation coefficient equals zero" hypothesis is accepted and the "H₁: Autocorrelation coefficient is not equal to zero" hypothesis is rejected. In this situation, it is decided that there is no autocorrelation problem in the model. In this study, if at least one of these two tests gets a value indicating that there is an autocorrelation problem, it will be judged that there is autocorrelation in the model.

Also, "Driscoll-Kraay Standard Errors Estimator" was used for the solution of statistical problems in the models. The reason for using this consistent estimator is that it is recommended to be used in fixed effect models and that the N> T state is valid in the panel data set in the study. In addition, this estimator can make consistent estimates in cases of heteroscedasticity, autocorrelation and inter-unit correlation (Driscoll & Kraay, 1998).

4. Analyse Results

In the study, Pesaran CD LM Test was used to determine whether there is cross-sectional dependency in the models. Because this test is used when N> T in the panel data set. The findings of the Pesaran CD LM Test are shown in the table below. As seen in the findings of the test, it is understood that Model 1 and Model 2 have cross section dependency.

Table 3. Peseran CD LM Test Results for Models

<i>Models</i>	<i>Coef. (Prob.)</i>	<i>Results</i>
<i>Model 1</i>	2.297 (0.022)	The H ₀ hypothesis, which states that there is no cross-sectional dependency, was rejected, and the H ₁ hypothesis, which states that the cross-sectional dependency exists, was accepted.
<i>Model 2</i>	2.377 (0.017)	The H ₀ hypothesis, which states that there is no cross-sectional dependency, was rejected, and the H ₁ hypothesis, which states that the cross-sectional dependency exists, was accepted.

Since there is cross section dependency in Model 1 and Model 2, the stationarities of the series in the models have been investigated with the Pesaran CIPS Unit Root Test, which can make consistent estimates even in case of cross section dependence. Findings regarding the Pesaran CIPS Unit Root Test are also shown in the table below.

Table 4. Pesaran CIPS Unit Root Test Results

<i>Variable</i>	<i>Model</i>	<i>Test Stat.</i>	<i>Critical Values</i>		
			<i>%10</i>	<i>%5</i>	<i>%1</i>
<i>DLGDP</i>	<i>Constant</i>	-1.908	-2.11	-2.2	-2.38
	<i>Constant Linear Tr.</i>	-2.239	-2.63	-2.72	-2.88
<i>ΔDLGDP</i>	<i>Constant</i>	-4.241	-2.11	-2.2	-2.38
	<i>Constant Linear Tr.</i>	-4.503	-2.63	-2.72	-2.88
<i>DLGOV</i>	<i>Constant</i>	-1.596	-2.11	-2.2	-2.38
	<i>Constant Linear Tr.</i>	-2.396	-2.63	-2.72	-2.88
<i>ΔDLGOV</i>	<i>Constant</i>	-3.111	-2.11	-2.2	-2.38
	<i>Constant Linear Tr.</i>	-3.183	-2.63	-2.72	-2.88
<i>DLGFCF</i>	<i>Constant</i>	-1.183	-2.11	-2.2	-2.38
	<i>Constant Linear Tr.</i>	-2.380	-2.63	-2.72	-2.88
<i>ΔDLGFCF</i>	<i>Constant</i>	-3.360	-2.11	-2.2	-2.38
	<i>Constant Linear Tr.</i>	-3.420	-2.63	-2.72	-2.88
<i>DLEMP</i>	<i>Constant</i>	-1.210	-2.11	-2.2	-2.38
	<i>Constant Linear Tr.</i>	-2.555	-2.63	-2.72	-2.88
<i>ΔDLEMP</i>	<i>Constant</i>	-3.233	-2.11	-2.2	-2.38
	<i>Constant Linear Tr.</i>	-3.280	-2.63	-2.72	-2.88

As seen in the unit root test results, all series are stationary in I(1). For this reason, the first differences of the series were taken and models were created. Then, the unit and time effects in the models were investigated with the F test and the findings obtained are reported in the table below.

Table 5. F Test Results for Determining Unit and Time Effects

<i>Effects</i>	<i>Models</i>	
	<i>Model 1</i>	<i>Model 2</i>
<i>Unit</i>	1.94 (0.005)*	1.90 (0.006)*
<i>Time</i>	24.95 (0.000)*	9.45 (0.000)*
<i>Suitable Model</i>	<i>Bilateral Model</i>	<i>Bilateral Model</i>

**Note: Values in parantheses are probility values, others are coefficients.*

In the table above, it can be seen that the probability values of the F Test in Model 1 and Model 2 are statistically significant at 5% level for both unit effects and time effects. Particularly, it is stated that there are both unit effects and time effects in Model 1 and Model 2. Therefore, it is understood that two-way models are valid for both models.

Besides, as seen in the table below, it is understood that the probability value of the Hausman Test is statistically significant at the 5% level in Model 1 and Model 2. So, fixed effect models are valid in both models. For this reason, the use of the Within-Group Estimation Method, one of the two-way estimation methods, was preferred in the study. Because it is proper to use the Within-Group Estimation Method in two-way fixed effects models. Further, another reason why this method is preferred is that it is recommended to be used in $N > T$ or $T > N$ situations as in the data set used in this study.

Table 6. Estimation Results for Models

	<i>Depended Variable: DLGDP</i>			
	<i>Model 1</i>		<i>Model 2</i>	
	<i>Uncorrected Model</i>	<i>Corrected Model</i>	<i>Uncorrected Model</i>	<i>Corrected Model</i>
<i>DLGOV</i>	0.159 (0.011)*	0.200 (0.011)*	0.116 (0.012)*	0.119 (0.025)*
<i>DLGFCF</i>	-	-	0.137 (0.000)*	0.191 (0.001)*
<i>DLEMP</i>	-	-	0.353 (0.000)*	0.432 (0.002)*
<i>C</i>	-	0.021 (0.005)*	-	0.016 (0.000)*
<i>Hausman Test Stat. (Prob.)</i>	11.13 (0.001)	-	102.39 (0.000)	-
<i>Model</i>	<i>Fixed Effect</i>	-	<i>Fixed Effect</i>	-
<i>Modified Wald Test Stat. (Prob.)</i>	567.95 (0.000)	-	1599.07 (0.000)	-
<i>Durbin-Watson Stat.</i>	1.229	-	1.928	-
<i>Baltagi-Wu LBI Stat.</i>	1.263	-	2.020	-

**Note: Values in parantheses are probility values, others are coefficients.*

In the "uncorrected model" column under Model 1 in the above table, the findings of Model 1 estimated by the Intra-Group Estimation Method are included. As can be seen here; representing the institutional quality in the public, the DLGOV series, with a statistical significance level of 5% with a coefficient of 0.159; It is understood that it positively affects the DLGDP series representing economic growth. Specifically, as the institutional quality in the public increases, economic growth increases.

The statistically significant 5% probability value of the Modified Wald Test for Model 1 indicates that there is a heteroscedasticity problem in the model. Again, the value of Durbin-Watson and Baltagi-Wu Tests taking a value less than 2 means that there is an autocorrelation problem in the model. Driscoll-Kraay estimator was used to solve the related problems in Model 1 and the findings were reported in the "corrected model" column of Model 1. As seen in the findings obtained; representing the institutional quality, the DLGOV series, with a coefficient of 0.200, at a statistical significance level of 5%; It is understood that it positively affects the DLGDP series representing economic growth. In other words, as the institutional quality in the public increases, economic growth increases. Accordingly, the Driscoll-Kraay estimator gives similar results for Model 1.

In the "uncorrected model" column under Model 2, the findings of Model 2 estimated by the Intra-Group Estimation Method are included. As can be seen here; representing the institutional quality in the public, the DLGOV series, with a statistical significance level of 5% with a coefficient of 0.116; The DLGFCF series representing fixed capital investments has a statistical significance level of 0.137 with the coefficient of 1% and the DLEMP series representing employment at a statistically 1% significance level with a coefficient of 0.353; It is understood that it positively affects the DLGDP series representing economic growth. Apart from the effects on fixed capital investments and employment, it is understood that the higher the institutional quality in the public sector, the higher the economic growth.

The probability value of the Modified Wald Test for Model 2 that is statistically significant at the 5% level indicates that there is a heteroscedasticity problem in the model. Over, the value of Durbin-Watson Test having a value less than 2 means that there is an autocorrelation problem in the model. However, the fact that the value of Baltagi-Wu Test is above 2 indicates that there is no autocorrelation problem in Model 2. In this study, if at least one of these two tests shows that there is an autocorrelation problem in the model, it is accepted that there is an autocorrelation problem in the model. For this reason, the Driscoll-Kraay estimator was used to solve the related problems and the

findings were reported in the "corrected model" column of Model 2. According to this; The DLGOV series, which represents the institutional quality in the public, has a statistical significance level of 5% with a coefficient of 0.119; The DLGFCF series representing fixed capital investments has a statistical significance level of 1% with a coefficient of 0.191 and a statistically significant level of 1% with a coefficient of 0.432 for the DLEMP series representing employment; It is understood that it positively affects the DLGDP series representing economic growth. Apart from the effects on fixed capital investments and employment, it is understood that the higher the institutional quality in the public sector, the higher the economic growth. Thus, the Driscoll-Kraay estimator also gives similar results for Model 2.

5. Conclusion

Various problems of public administration stemming from structural aspects and the attitudes and behaviors of civil servants can have an impact on the economies of the countries. Offices that are constantly growing, expanding, increasing their rules and expenditures, and which are monopolizing over; they are criticized for not being efficient and efficient. On the other hand, bureaucrats go beyond the limits of the authority defined by laws, carry out services according to their personal interests, weakness of accountability; They are opposed on the grounds that they do not care about the purpose of public benefit. In this study; The parameters determined such as state efficiency, regulatory quality, control of corruption, rule of law, accountability, political stability and the absence of violence / terrorism were examined within the scope of institutional quality in the public and the effect of these variables on economic growth was investigated.

In this study, the effect of institutional quality in the public sector on growth in EU countries for the period of 2002-2019 was analyzed with panel data analysis. The series used in the study; DLGOV series representing institutional quality in public, DLGDP series representing growth, DLGFCF series representing fixed capital investments and DLEMP series representing employment. Enterprise quality (DLGDP) series; It was created by taking the arithmetic mean of 6 series that were obtained from the World Bank and representing institutional factors.

In the study, Pesaran CD LM Test was used to determine whether there is cross-sectional dependency in the models. Because this test is used when $N > T$ in the panel data set. The findings of the Pesaran CD LM Test show that there is cross-sectional dependency in Model 1 and Model 2. Since there is cross section dependency in Model 1 and Model 2, the stationarities of the series in the models have been investigated with the

Pesaran CIPS Unit Root Test, which can make consistent predictions even in case of cross section dependence.

It is seen that the probability values of the F Test in Model 1 and Model 2 are statistically significant at the 5% level for both unit effects and time effects. Especially, it is stated that there are both unit effects and time effects in Model 1 and Model 2. Consequently, it is understood that two-way models are valid for both models.

It is understood that the probability value of the Hausman Test is statistically significant at the 5% level in Model 1 and Model 2. Therefore, fixed effect models are valid in both models. For this reason, the use of the Within-Group Estimation Method, one of the two-way estimation methods, was preferred in this study. Because it is appropriate to use the Within-Group Estimation Method in two-way fixed effects models. Also, another reason why this method is preferred is that it is recommended to be used in $N > T$ or $T > N$ situations as in the data set used in this study.

According to the findings of Model 1 estimated by the Intra Group Estimation Method; representing the institutional quality in the public, the DLGOV series, with a statistical significance level of 5% with a coefficient of 0.159; It is understood that it positively affects the DLGDP series representing economic growth. In other words, as the institutional quality in the public increases, economic growth increases.

The statistically significant 5% probability value of the Modified Wald Test for Model 1 indicates that there is a heteroscedasticity problem in the model. Anew, the value of Durbin-Watson and Baltagi-Wu Tests taking a value less than 2 means that there is an autocorrelation problem in the model. Driscoll-Kraay estimator was used to solve the related problems in Model 1. According to the findings obtained from this estimator; representing the institutional quality, the DLGOV series, with a coefficient of 0.200, at a statistical significance level of 5%; It is understood that it positively affects the DLGDP series, which represents economic growth. In other words, as the institutional quality in the public increases, economic growth increases. Therefore, the Driscoll-Kraay estimator also gives similar results for Model 1.

According to the findings of Model 2 estimated by the Intra-Group Estimation Method; The DLGOV series, which represents the institutional quality in the public, has a statistical significance level of 5% with a coefficient of 0.116; The DLGFCF series representing fixed capital investments has a statistical significance level of 0.137 with the coefficient of 1% and the DLEMP series representing employment at a statistically 1% significance level with a coefficient of 0.353; It is understood that it positively affects the DLGDP series, which represents economic growth. Apart from the effects on fixed capital

investments and employment, it is understood that the higher the institutional quality in the public sector, the higher the economic growth.

The probability value of the Modified Wald Test for Model 2 that is statistically significant at the 5% level indicates that there is a heteroscedasticity problem in the model. If the value of Durbin-Watson Test is less than 2, it means that there is an autocorrelation problem in the model. However, the fact that the value of Baltagi-Wu Test is above 2 indicates that there is no autocorrelation problem in Model 2. In the study, if at least one of these two tests shows that there is an autocorrelation problem in the model, it is accepted that there is an autocorrelation problem in the model. For this reason, Driscoll-Kraay estimator was used to solve the related problems. According to the findings obtained from this estimator; representing the institutional quality in the public, the DLGOV series, with a statistical significance level of 5% with a coefficient of 0.119; The DLGFCF series representing fixed capital investments has a statistical significance level of 1% with a coefficient of 0.191 and a statistically significant level of 1% with a coefficient of 0.432 for the DLEMP series representing employment; It is understood that it positively affects the DLGDP series, which represents economic growth. Farther the effects on fixed capital investments and employment, it is understood that the higher the institutional quality in the public sector, the higher the economic growth. Thus, the Driscoll-Kraay estimator also gives similar results for Model 2.

As can be understood from the findings of the study, the effect of institutional quality on economic growth in European Union countries is statistically verified. Therefore, we observe that institutional factors are important both for achieving economic growth and for a sustainable growth trend. Accordingly, based on the example of EU countries in this study, we propose; the countries that wants to increase their economic performance should give importance to the institutional quality.

References

Akyel, R. & Köse, H. Ö. (2010). Kamu Yönetiminde Etkinlik Arayışı: Etkin Kamu Yönetimi İçin Etkin Denetimin Gerekliliği. *Türk İdare Dergisi*, 466, 9-45.

Apaza, C. R. (2009). Measuring Governance and Corruption Through the World wide Governance Indicators: Critiques, Responses, and Ongoing Scholarly Discussion. *Political Science and Politics*, 42(1), 139-143.

Artan, S. & Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*, 2, 347-366.

Aytun, C. & Akın, C. S. (2014). Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme: Panel Nedensellik Analizi. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(19), 89-100.

Baltagi, B. & Wu, P. X. (1999). Unequally Spaced Panel Data Regression with AR(1) Disturbances. *Econometric Theory*, 15, 814-823.

Bhargava, A., Franzini, L. & Narendranathan, W. (1982). Serial correlation and fixed effect models. *The Review of Economic Studies*, 49, 533-549.

Burkhart, R. E., & Lewis-Beck, M. S. (1994). Comparative Democracy: The Economic Development Thesis. *American Political Science Review*, 88(4), 903-10.

Dawson, J. W. (2003). Causality in the Freedom–Growth Relationship. *European Journal of Political Economy*, 19, 479-495.

Dollar, D. & Kraay, A. (2000). Property Rights, Political Rights, and the Development of Poor Countries in the Post-Colonial Period. *World Bank Working Papers*.

Driscoll J. C. & Kray, A. C. (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data. *Review of Economics and Statistics*, 80, 549-560.

Eryılmaz, B. (2018). Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar. Umuttepe Yayınları, 11. Baskı, Kocaeli.

Graycar, A. & Sidebottom, A. (2012). Corruption and Control: a Corruption Reduction Approach. *Journal of Financial Crime*, 19(4), 384-399.

Greene, W. H. (2000). *Econometric analysis*. Upper Saddle River, Nj: Prentice Hall.

Güney, T. (2016). AB Üyesi Ülkelerde Yönetişimin Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 193-205.

Hausman J. A. (1978). Specification Test in Econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.

Helliwell, J. F. (1994). Empirical Linkages between Democracy and Economic Growth. *British Journal of Political Science*, 24(2), 225-48.

Huynh, K. P. & Jacho-Chávez, D. T. (2009). Growth and Governance: A Nonparametric Analysis. *Journal of Comparative Economics*, 37(1), 121-143.

Karahan, H. & Karagöl, E. T. (2014). Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar. *Seta Perspektif*, 41, 1-5.

Lau, L. S., Choong, C. K. & Eng, Y. K. (2014). Carbon Dioxide Emission, Institutional Quality, and Economic Growth: Empirical Evidence in Malaysia. *Renewable Energy*, 68, 276-281.

Martin, S. X., (1997). I Just Ran Two Million Regressions. *American Economic Review*, 87(2), 178-183.

Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 110, 681-712.

McKay, L. (2015). Toward a Rule of Law Culture: Exploring Effective Responses to Justice and Security Challenges. United States Institute of Peace, Washington, D.C.

Nawaz, S., Iqbal, N. & Khan, M. A. (2014). The Impact of Institutional Quality on Economic Growth: Panel Evidence. *The Pakistan Development Review*, 53(1), 15-31.

Nguyen, C. P., Su, T. D. & Nguyen, T. V. H. (2018). Institutional Quality and Economic Growth: The Case of Emerging Economies. *Theoretical Economics Letters*, 8, 1943-1956.

Olson, M., Naveen S. & Swamy, A. V. (2000). Governance And Growth: A Simple Hypothesis Explaining Cross-Country Differences In Productivity Growth. *Public Choice*, 102, 341-364.

Peseran, M. (2004). General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence in Panels. IZA Discussion Paper, 1240, 1-39.

Peseran, M. H. (2007). A Simple Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.

Salman, M., Long, X., Dauda, L. & Mensah, C. N. (2019). The impact of institutional quality on economic growth and carbon emissions: Evidence from Indonesia, South Korea and Thailand. *Journal of Cleaner Production*, 241, 1-15.

Siddiqui, D. A. & Ahmed, Q. M. (2009). Institutions and Economic Growth: Across Country Evidence. *MPRA*, Paper No. 19747.

Şahin, D. (2018). MENA Ülkelerinde Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 5(1), 1-9.

Tanzi, V. & Davodi, H. (1997). Corruption, Public Investment and Growth. IMF Working Paper.

Ulubaşoğlu, M. A. & Doucouliagos, C. (2004). Institutions and Economic Growth: A Systems Approach. *Econometric Society, Australasian Meetings Paper No. 63*.

Vega, G., M., & Alvarez, L. 2003. Economic Growth and Freedom: A Causality Study. *Cato Journal*, 23(2), 199-215.

Yendi, İ. (2011). Avrasya Ülkelerinde Kurumsal Faktörlerin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri, *International Conference on Eurasian Economies*, SESSION 5C: Orta Asya Ekonomileri II, 357-362.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). Panel Veri Ekonometrisi, İstanbul: Beta Yayınları.

MİLLÎ MÜCADELEYE HAZIRLIK DÖNEMİNDE TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Okay TEPEKÖY

Turkish-Russian Relations in the Preparation Period for the National Struggle

Yazar(lar) | Author(s)
Okay TEPEKÖY¹

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Geliş Tarihi : 08/12/2020
Makale Kabul Tarihi : 16/06/2021

Anahtar Kelimeler : Milli Mücadele, Ankara Hükümeti, Bolşevikler, Mustafa Kemal, Lenin.

Türkler ve Ruslar, yüzyıllar boyunca Karadeniz, Balkanlar ve en önemlisi Boğazlar üzerinde hâkimiyet mücadelesi vermiştir. Bu mücadele bazen durgun bazen de askeri çatışmalara meydan verecek derecede gerginleşmiş, fakat 1917 Bolşevik Devrimi ile söz konusu ilişkiler karşılıklı menfaatler doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir. Ankara hükümeti ve Bolşevik Ruslar arasında gelişen bu ilişki Cumhuriyet Tarihi için yeni ve tartışmalı bir dönemin başlangıcı olacaktır.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Submission Date : 08/12/2021
Accepted Date : 16/06/2021

Keywords: National Struggle, Ankara Government, Bolsheviks, Mustafa Kemal, Lenin.

Turks and Russians have struggled for supremacy over the Black Sea, the Balkans and most importantly the straits for centuries. This struggle was sometimes static and sometimes tight enough to cause military conflicts. But with the Bolshevik Revolution of 1917 these relations were reshaped with the mutual benefits. This relationship between the Ankara government and the Bolshevik Russians will be the beginning of a new and controversial period for the History of the Republic.

¹ YL Öğrn., Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale Meslek Yüksekokulu, ORCID Number: <https://orcid.org/0000-0001-7134-1943>, tepekoyokay@gmail.com

1. Giriş

Türk-Rus ilişkileri tarih boyunca savaş ve barış içinde inişli çıkışlı politik ilişkiler dahilinde olsa da iki güç arasında her zaman bir stratejik rekabet söz konusu olmuştur. Rusların yüzyıllarca süre gelen sıcak denizlere ulaşma ve İstanbul'u ele geçirme ideali, Türk-Rus ilişkilerinde temel belirleyici unsur olmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde, Birinci Dünya Savaşı'nda farklı saflarda yer alan Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya, 1917 yılında Rusya'da çıkan Bolşevik İhtilâli sonucunda aynı cephede bu sefer dost olarak birleşmişlerdir. Bolşeviklerin bu aynı cephede birleşmedeki menfaati kendilerinin hassas noktası olan güney sınırlarında Batılı bir devletin kendisi ya da güdümündeki farklı bir devletin olmasındansa, Osmanlı Devleti'nin bu bölgede varlığını devam ettirmesi, Türklerin menfaatine olan ise o dönemde gerçekleştirecekleri Kurtuluş Mücadelesi için Rusya'dan gelecek askerî ve mali yardımlara ihtiyaç duyulmasıdır. Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik konum, Rusya'nın öncelikle güvenliği sonra da genişleme politikası açısından son derece önemlidir. Batı saflarında yer alacak bir Türkiye, Rusya'yı en yakın ve en etkili noktalarından vurabilecek bir güç demektir. Rusya tarih boyunca bu riski göze alamamıştır.

2. Millî Mücadele Dönemi Öncesi Türk-Rus İlişkileri

Birinci Cihan Harbi, diğer devletlerde olduğu gibi Rus ekonomisini de büyük oranda tahrip etmiş ve hayatın her bir alanında açıkça görülen tahribat, ülkenin dört bir yanında grevlere sebebiyet vermişti. Çar ve hükûmet yetkilileri halkın içerisinde bulunduğu durumu kulak ardı ediyor ve artan huzursuzluğa çare dahi aramıyordu. (Sadıkov,2010:102) Çarlık Rusyası'nda yaşanan gelişmeler dünya tarihinin en önemli olaylarından birini meydana getirecekti (Kocabaşoğlu; Berge,1992:35). Vladimir Lenin'in Çaresizlik içerisindeki halka yapmış olduğu propaganda, “*Ekmek ve Barış*” olacaktır. Bu gelişmeler, neticede 1917 Şubat Devrimi'ni meydana getirdi (Gündüz,2005:2-4). Devrimle birlikte Çarlık rejimine son verildi. Demokratik bir rejim kuruldu (Bilge,1992:10). Baştan beri savaş karşıtı bir tutum içinde olan Bolşevikler, Harbe derhal son verilmesini ve adil bir barış ortamının sağlanmasını istiyorlardı (Yüceer,1997:40-41).

Osmanlı Devleti'nin durumu da pek farklı değildi. Osmanlı Devleti'ni parçalamaya çalışan düşman ile Bolşeviklere karşı Çarı müdafaa eden düşman aynı idi (Saray,1998:173-174). Türk ve Rus halkları, yüzyıllar boyunca birbirini ile mücadele halindeydi. Bolşevik İhtilâli ile beraber Türk-Rus ilişkilerinde normalleşme süreci başlamıştır. 9 Kasım 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devrimi ile birlikte Sovyet Rusya ilk iş olarak, Osmanlı toprakları üzerinde tasarlanan planları yani yapılan gizli antlaşmaları tüm Dünya'ya açıklamıştır. Vladimir Lenin ve Josef Stalin'in, 20 Kasım

1917’de, “Rusya’nın ve Doğu’nun Bütün Müslüman Emekçilerine” başlıklı yayınladıkları broşür İtilaf Devletlerinin bütün emellerini ortaya çıkarmıştır (Mustafayev,2017:445). Gelişmeler bu yönde seyrederken nihayet 18 Şubat’ta başlayan Alman saldırısı sonucunda Rusya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında (Yiğitbaşı,1975:101). 3 Mart 1918’de Brest Litovsk Barışı vuku bulmuştur (Yüceer,1997:40-41).

Doğu’daki her hareketi Türkiye ve Rusya için olumsuz yönde kullanmak isteyen İtilaf Devletlerinin etkisini kesmek konusunda her iki devlet, ittifak halinde bulunmak zorunda kalmışlardır (Gülmez,1999:14). Aynı düşmana karşı mücadeleleri devam ettiği sürece, bu tabii ittifakta Türkiye’nin menfaati Sovyetlerden temin edeceği ekonomik ve askerî yardımları. Anadolu’da düşmanlarını meşgul ederek bir nebze olsun savaş yüklerini hafifletecek ikinci bir cephenin açılması ise Sovyetlerin menfaatineydi (Yılmaz;Yakşı,2016:18). Türkiye ile ittifak kurma gayesini güden Bolşevikler bunun yanı sıra yeni oluşturdukları Marksist ideolojiyi Anadolu’da yayma düşüncesindeydi (Topsakal,2015:45).

Öte yandan 30 Nisan 1919’da Samsun ve çevresindeki asayişini sağlamak için geniş yetkilerle Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine atanan Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919’da Samsun’a ayak bastı. Esasında amacı Anadolu’da bir Türk Kurtuluş Mücadelesi başlatmaktı. Bu doğrultuda 25 Mayıs’ta Havza’ya geçmiş, (Köstüklü,2016:26-27) burada gerekli yerlere telgraflar çekilmesini, işgallere karşı tepki mitinglerinin yapılması ve birlik ve beraberlik içerisinde hareket edilmesini istemiştir (Yalçın v.d,2000:166).

Havza’da, aralarında kolordu kumandanlarının da bulunduğu en güvenilir dostlarını Amasya’da Osmanlı hükümetinden gizli bir toplantıya çağıran Mustafa Kemal Paşa, Bu toplantıda Amasya Tamimi’nin genel hatlarını belirlemiş (Sonyel,1995:80) ve alınan bu kararlar 22 Haziran günü askerî ve sivil makamlara gönderilmişti (Köstüklü,2016:27). Bir bakıma Amasya Genelgesi, Ulusal Kurtuluş Hareketimizin ve bağımsızlık savaşımızın çıkış noktasıdır denilebilir (Depsen,2007:89).

Memleketin bağımsızlığı için birlik ve beraberlik içerisinde örgütlü bir şekilde hareket etmeye çalışılırken bu bağımsızlık mücadelesine destek olacak müttefikler aranmaktaydı. Amasya Kongresi’nde gündeme gelen konulardan birisi de Bolşeviklerle ilişki kurma meselesi olmuştur (Sonyel,1995:80). Ülkenin İstiklâli için Bolşeviklerden gelecek askeri ve ekonomik yardımlara ihtiyaç duyulmasıyla beraber Sovyetler ve Türkiye’nin yakınlaşma ihtimali ima edilerek İtilaf Devletleri’nin Anadolu politikalarını bu durumu göz önünde bulundurarak revize etmeleri istenmekteydi (Cankut,2018:79). Mustafa Kemal Paşa, Sivas’ta Milli bir kongrenin toplanması talimatını, Amasya tamiminin yayınlanmasından hemen sonra bütün kumandanlıklara ve valiliklere duyurmuştu. Fakat 3 Temmuz 1919’da Erzurum vilayetine gelen Mustafa Kemal Paşa,

23 Temmuz-7 Ağustos tarihleri arasında toplanacak olan Erzurum Kongresi'nin yapılmasını sağlamış ve bu Kongrede Milli Bağımsızlık adına önem arz eden kararlar alınmıştır (Güler,2010:46). Havza ve Amasya'da direnişin askeri temellerini atan Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nde ulusal direnişe Heyet-i Temsiliye'nin kurulmasıyla siyasi bir zemin oluşturacaktı. Erzurum Kongresindeki beyanatında Mustafa Kemal, Sovyetleri övmüş, böylece ulusal direnişte İtilaf devletlerine karşı Bolşeviklerin desteğini kazanmak gayesinde olduğunu göstermişti (Uca,2000:326).

Erzurum Kongresi'nden sonra Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal ve bazı Heyet üyeleri 2 Eylül'de Sivas'a vardı. 4 Eylül 1919 günü yapılması kararlaştırılan Kongre'de manda ve himaye meselesi Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi burada da yine kesin ve net bir şekilde reddedildi. (Köstüklü,2016:29) Sivas'taki kongre toplanmadan önce bazı vatanperverler, gerçekleştirilecek Türk Kurtuluş hareketinin desteklenmesini sağlamak amacıyla Sovyetlere bir gezi yapılmasını görüşmüşlerdi (Zenbilci,2014:113).

Kongrenin hemen ardından Mustafa Kemal, Halil (Kut) Paşa'yı Sovyetler ile iyi ilişkiler kurmak ve Sovyetlerden askeri ve ekonomik yardımlar alınabilmesi imkânını görüşmek amacıyla Moskovaya yollamıştı. Sovyet Rusya zaten Anadolu'daki gelişmeleri takip etmek için Sivas Kongresine Mahmudov adlı bir gözlemci göndermişti. Halil Paşa, 1920 baharında Moskova'ya varmış, burada Anadolu'nun içinde bulunduğu vaziyetten, kısa bir süre sonra Ankara'da kurulacak olan Milli hükümetin Bolşeviklerle bir Dostluk ve Barış antlaşması imzalama niyetinde olduğundan bahsetmiş ve Sovyetlerden olumlu cevap almıştı. (Benhür,2004:279) Sovyet Rusya ve Türkiye arasındaki münasebetler, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla resmiyet kazanmıştır (Cankut,2018:78-79). Türk Kurtuluş hareketine sempati ile yaklaşan Sovyetler, bu mücadeleyi kendi menfaatleri açısından ehemmiyetli görmüşlerdir (Özder,2017:146).

3. Meclisin Açılışı ile Birlikte Gelişen Türk-Sovyet İlişkileri

Mustafa Kemal'in meclisin açılışından hemen sonra Lenin'e gönderdiği mektupla Türk-Sovyet İlişkileri yeni bir döneme girmiştir. 26 Nisan 1920 tarihli mektupta Meclis Başkanı Mustafa Kemal, Sovyetlerden silah, cephane ve parasal destek istemiş ve ayrıca ortak mücadele önermiştir (Ertan,2000:27). Mustafa Kemal, Meclisin açılışıyla birlikte Türk-Rus münasebetlerinin başlangıcını Nutuk'ta şu şekilde ifade etmiştir: *“Efendiler, teşekkül eden Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, mesaili hariciye hakkında ilk verdiği karar, Moskova'ya bir heyet izamı olmuştur.”* 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan Moskova'ya hareket eden Bekir Sami Bey'in riyasetindeki heyet (Atatürk,1969:460) Sovyetlerle bir dostluk antlaşması imzalanması imkânını araştırmaktaydı (Ertan,2000:27). Dostluk Antlaşmasının maddeleri oluşturulmuş

olmasına rağmen Sovyetler'in Ermeni hukukunu koruyan taleplerde bulunması hatta bu doğrultuda Muş, Van ve Bitlis vilayetlerini Ermenilere bırakılması konusundaki talepleri sebebiyle söz konusu dostluk antlaşması imza edilememiş ancak Sovyetlerle diplomatik ilişkiler varlığını devam ettirmiştir (Yalçın v.d,2000:166). Sovyet Rusya nasıl olsa ele geçirecekleri Ermenistan'ı en geniş topraklarıyla muhafaza etmek istiyor, Türkiye ise Ermenistan'a Misak-ı Milli sınırları dâhilinde olan bir karış toprak bile vermeye yanaşmıyordu (Avcı,2008:71). Nitekim Kâzım Karabekir komutasındaki Türk Milli ordusunun 24 Eylül 1920'de başlattığı taarruz sonucu Ermeniler bozguna uğramış ve barış antlaşması istemek zorunda kalmışlardır. Bu taarruz sonucunda Ermenistan ile 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imza edilmiş ve Ermenistan Türkiye sınırı kesin olarak belirlenmiştir (Efe,2018:326). Gümrü Barış, BMM Hükümeti'nin uluslararası alanda imza ettiği ilk siyasi başarıdır (Aysal,2012:129).

12 Aralık 1920'de Türkiye'den Moskova'ya yeni bir heyet gönderilmiştir. (Bolat,2006:66-67) Nihayet 16 Mart 1921'de görüşmelerin tamamlanmasıyla Moskova Dostluk Antlaşması imzalanmıştır (Sofuoğlu,2005:204). Moskova Antlaşması, Batı'ya karşı mücadelede Türkiye'yi maddi, manevi ve siyasi yönden güçlü kılmıştır. Antlaşmanın, Sovyetlerin güvenliği açısından da büyük önemi vardı. Sovyetler Birliği, bu antlaşmayla stratejik bakımdan en hassas noktaları olan Karadeniz ve Kafkasları güvenlik altına almıştı.

Moskova Antlaşması'nın birinci maddesiyle bugün bile canlandırılmaya çalışılan Sevr, Dünya siyasetinde önemli bir yeri olan Sovyet Rusya tarafından geçersiz sayılmıştır. Rusya, aynı maddeyle yeni Türkiye Devleti'ni, Misakımillî sınırlarıyla tanımıştır. Antlaşmanın 2'nci maddesiyle Batum, Gürcistan'a dolayısıyla Sovyetlere bırakılıyordu. Bu; Türk tekliflerinin büyük kısmını, Sovyetlerin kabul etmesine karşılık verilmiş tek ödündür (Yüceer,1997:166-170).

Ankara Hükümeti, Sovyetler ile 16 Mart 1921'de Moskova ve ardından Kafkas Cumhuriyetleri (Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) ve Sovyet Rusya arasında 13 Ekim 1921'de imzaladığı. Kars Anlaşmaları ile Şark cephesindeki çatışmalara son vermiş ve şark cephesindeki askeri gücünü batı cephesine sevk ederek, Yunanlılara karşı yapılacak olan genel taarruz'da elini güçlendirmiştir (Cankut,2018:97). Öte yandan Ankara Hükümeti ile Ukrayna arasında 2 Ocak 1922'de Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştı. Böylece Moskova-Kars Antlaşmalarının ardından bu antlaşmayla dostluk ilişkileri daha da pekiştirilmiş, Türkiye'yi Sovyetlerden ayırmaya yöneltmiş Batı politikasının çabaları suya düşürülmüştü (Aliyef,1981:80).

Daha önceden işgal edilen yörelerde halkın yer yer başlatmış olduğu mücadele, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya çıkmasıyla örgütlü bir hale dönüştürülmüştü.

Ancak bu mücadele için her şeyden önce silah ve cephaneye ihtiyaç vardı. İç kaynaklar yeterli değildi (Yüceer,1997:295-296).

Bahsi geçen dönemde, askeri ve mali yardım alınabilecek iki devlet vardı. Sovyetler Birliği'nin doğrudan Anadolu üzerinde menfaatleri söz konusu değildi ancak Türk Ulusal hareketinin başarıyla sonuçlanması Sovyetlerin güney sınırlarının güvenliğinin sağlanması açısından son derece önem arz etmekteydi (Kılıç,2016,125). Rusların ve Türklerin müşterek paydada birleşmesi; ortak düşmana karşı mücadele ediyor olmaları, Türklerin, Marksist rejimin yayılma alanı bulmasında rol üstlenebilme ihtimali, Sovyet Rusya'nın mevcut yalnızlık durumu ve bu durumdan kurtulmak, aynı zamanda Müslüman ülkelerin güvenini kazanmak istemesi olarak açıklanabilir (May,2009:7). Diğer devlet ise Amerika Birleşik Devletleri idi. Lakin ABD o dönemde yalnızlık politikası izlemekteydi.

Bu doğrultuda Sovyetler yeni kurulacak Türk rejime askerî ve mali yardımda bulunmayı taahhüt ediyordu. Uluslararası platformda yaşanan siyasi ve askeri olaylar, yardımların miktarını ve geliş hızını önemli oranda etkilemiştir. Sovyetler her ne kadar menfaatlerinin bir tezahürü olarak yardımların gönderimini hızlandırmış ya da yavaşlatmış olsa da Türk Ulusal hareketini desteklemekten çok Sovyetlerin kendi Marksist ideolojisini Anadolu'da yaymaya çalıştığını görmekteyiz (Çalışkan,2016:48).

Bolşevikler, Millî Mücadele'nin başlangıcından sonuna kadar mümkünse Sovyetize edilmiş ya da Sovyet Rusya'ya bağımlı bir Türkiye için çalışmış, bunun mümkün olamayacağını görünce de Batı'ya bağımlı olmayan bir Türkiye'nin mevcudiyeti için çaba sarf etmişlerdir (Yüceer,1997:296).

4. Sonuç

Rusya'da 1917 yılında yaşanan ihtilâl Çarlık rejimine son vermiş, iktidarı Bolşevikler ele geçirmiştir. Bunun tezahürü olarak Cihan harbinden sonra Türk-Rus ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Zaman zaman değişken bir seyir izleyen ilişkiler her iki ülkenin de içinde bulunduğu durum ve ortak düşmana karşı giriştikleri mücadele sebebiyle kağıt üzerinde bu iki devlet müttefik görünseler de bu dostluğun arkasında siyasi menfaatler söz konusudur.

Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Kurtuluş mücadelesi veren yeni Türk Hükümeti içerisinde bulunduğu koşullar dahilinde Bolşeviklerle çıkarları doğrultusunda kontrollü bir şekilde ilişki yürütmüştür. Bu dönemde Türkiye emperyalist Batı'ya karşı mücadelesinde Sovyetlerle olan müttefikliğini bir koz ve denge unsuru olarak kullanmıştır.

Milli Mücadele döneminde uygulanan dış politika mümkün olduğunca Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmeye dönük olsa da, bu ülkeye ulaşmak hiç de kolay olmamıştır. Kimi zaman, artık her şey bitti noktasına gelinmiş ve askeri açıdan çıkmazlar yaşanmışsa da Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek için dış siyasetin bütün kaideleri muvaffakiyet ile uygulanmış, zor da olsa olabilecek en mümkün halde bu ülkeye ulaşılabilmiştir.

Kaynakça

Akbıyık, Y. (2002), ‘‘Milli Mücadele’de Doğu Cephesi’’, *Türkler*, (Ed.Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Cilt:16, Ankara.

Aliyef, H. (1981), ‘‘Kemal Atatürk’ün Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasında Dostluğun Kurulması ve Sağlamaştırılmasındaki Rolü’’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 36, Say: 1, Ankara.

ATATÜRK, (1969), *Nutuk*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Avcı, C. (2008), ‘‘Türk Ermeni İlişkileri’’, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 16, Kış.

Aysal, N. (2012), ‘‘Savaş Dönemi ve Cepheleler (Askeri ve Siyasi Gelişmeler)’’ *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Ed.Temuçin Faik Ertan), Siyasal Kitabevi, Ankara.

Bilge, S. (1992), *Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Bolat, M. (2006), ‘‘ Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye’nin İkili İlişkileri’’, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 1, Kırşehir.

Büyükakıncı, E. (2008), ‘‘Sovyetler Birliği İle İlişkiler’’, *Türk Dış Politikası*, (Ed.Haydar Çakmak), Platin Kitap, Ankara.

Cankut, A. ‘‘Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri’’, *European Journal of Managerial Research*, Cilt:2, Sayı:2.

Çalışkan, Ü. (2016), ‘‘Türk Kurtuluş Savaşında Sovyet Rusya’nın Malî ve Askeri Yardımları’’, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, Samsun.

Depsen, K. (2007), *Atatürk’ün İzinde*, Kozan Ofset Matbaacılık, Ankara.

Efe, H. (2018), ‘‘Osmanlı’nın Kuzey ve Doğu Politikası ve Rusya’nın ‘‘Sıcak Denizlere İnme Politikası’’ Kapsamında Şekillenen Doğu Sınırları’’, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt: 9, Sayı: 17, Kars.

Ertan, F. (2000), ‘‘ Lozan Konferansında Türk-Sovyet İlişkileri’’, *Türk Yurdu*, Cilt 20, Sayı: 151, Ankara.

Gülmez, N.(1999), *Kurtuluş Savaşı’nda Doğu Anadolu’da Yeni Gün*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Gündüz, A. (2005), ‘‘1917 Bolşevik İhtilâlinin Türk Dünyasındaki Yansımaları’’, *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, Kırşehir.

Kılıç, S. (2016), ‘‘İstiklal Harbi’nde Sovyetler Birliğinden Gelen Yardımlar’’, *DTCF Dergisi*, Cilt: 56, Sayı: 1, Ankara.

Kocabaşoğlu, U; Berge, M. (2006), *Bolşevik ihtilâli ve Osmanlılar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Köstüklü, N. (2016), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Araştırmaları I*, Çizgi Kitabevi, Konya.

May, H. (2009), ‘‘Türk Kurtuluş Savaşının Finansmanı’’, *Mevzuat Dergisi* , Yıl:12 Sayı: 133.

Mustafayev, S. (2017) ‘‘Milli Mücadelede Türk-Rus İlişkilerinin Kurulması ve Azerbaycan’’, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 38, Van.

Özder, F. (2017), ‘‘Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri’’, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Ankara, Bahar.

Sadikov, R. (2010), ‘‘Şubat Devriminden Sonra Rusya’da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimine Giden Yol’’, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* , Cilt:29, Sayı:48, Ankara.

Saray, M. (1998), *Türk-Rus Münasebetleri’nin Bir Analizi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Sofuoğlu, A. (2005) ‘‘Milli Mücadele Dönemi’’, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Ed. M.Derviş Kılınçkaya), Siyasal Kitapevi, Ankara.

Topsakal, İ. (2016) ‘‘Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri’’, *Marmara Türkiyat Araştırma Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, İstanbul, Sonbahar.

Yılmaz, S.; Yakşı, A. (2016) ‘‘Osmanlı Devletinden Günümüze Türk Rus İlişkileri’’, *Türk Rus İlişkileri ,TYB Akademi, Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (Ed. Prof. Dr. Salih Yılmaz), Yıl:6, Sayı:17, Ankara, Mayıs.

Yiğitbaşı, D. (1975), *Türk Rus İlişkileri*, Gnkur. Basımevi, Ankara.

Yüceer, S. (1997), *Milli Mücadele Yıllarında Ankara- Moskova İlişkileri*, Ekin Kitabevi, Ankara.